

Гамбіт конем

Вільям Фолкнер

ГАМБІТ КОНЕМ

1

Котресь із них постукало. Але двері відчинилися самі, подавшись під ударами пальців, так що обоє відвідувачів опинилися в кімнаті ще до того, як Чарлз із дядьком підвели очі від шахівниці. Його дядько теж упізнав їх.

Звалися вони Гаррісами. Були то брат і сестра. На перший погляд, вони здавались близнятами не тільки для сторонніх, але й для більшості джефферсонців. Бо на всю Йок-напатофську округу заледве півдесятка людей справді знало, котре з них старше. Жили вони за шість миль від міста на колишній плантації, де двадцять років тому вирощувано бавовник на продаж та кукурудзу й траву на випас мулам, якими той бавовник обробляли. Але тепер земля ця стала прикметною на всю округу (або, якщо хочете, то й на всю північну частину штату Міссісіпі): квадратну милю її площі займали вигони та пасовиська, обнесені білими щитовими загородами й воринням, а також стайні з електричним освітленням і дім, колись простий сільський дім, а тепер переінакшений на щось лиш трохи менше, ніж кінодеко-рації у довоєнному Голлівуді.

Вони ввійшли й поставали, молоді, тендітні, вишукані, розшарілі від грудневого вечора. Його дядько підвівся.

— Міс Гарріс, містере Гаррісе,— сказав він.— Але ви вже тут — і мені нема чого ..

Одначе хлопець і тепер не став чекати. Чарлз побачив, що сестру свою він тримає не під руку чи за лікоть, а трохи вище зап'ястка, як, скажімо, на старих літографіях поліцей притримує нажахану злочинницю чи розпалений перемогою вояк свою здобич — скулену, тремтячу сабінянку. Те саме він прочитав і на дівочому обличчі.

— Ви Стівенс,— промовив хлопець. Він навіть не питав, а просто стверджував.

— Це так, почасти,— сказав дядько Гевін.— Але бог з ним. Чим я можу...

Хлопець не став чекати и за цим разом. Він обернувся до дівчини.

— Це Стівенс,— промовив він.— Розкажи йому.

Вона, проте, не озвалася. Вбрана у вечірню сукню й хутро, що на нього в Джефферсоні чи й у цілій Йокнапатоф-ській окрузі не стало б грошей у жодної дівчини (та й жінки теж), вона лише стояла й дивилася на дядька — з застиглим виразом болісного ляку чи жаху, чи що воно там було, на обличчі, а кісточки братової руки на її зап'ястку дедалі білішали.

— Розкажи йому,— промовив хлопець знову. Тоді вона озвалася. Ледь чутно.

— Капітан Гуалдрес. У нас удома...

Його дядько вже був ступив до них кілька кроків. А тепер оце й він спинився, став серед кімнати, дивлячись на неї.

— Ну? — підохотив він.— То розкажуйте.

Але вона, видимо, тільки й могла здобутися, що на поривчате зітхання. Вона

просто стояла там і силкувалася виповісти його дядькові — а вірніше, їм обом, бо ж і він, Чарлз, був присутній,— оте своє щось самими очима. Доволі швидко, одначе, вони довідалися, про що йдеться, чи принаймні, що спонукував сестру сказати хлопець, зумисне для цього приволікши її за руку до міста. Чи принаймні — це вже його, Чарлзова, думка,— що хотіла сказати вона. Тільки його-бо дядько й так уже знав, либонь, більше, ніж ті двоє, хлопець і дівчина, збиралися сказати: певне, дядько навіть і все вже тоді знав. Але небіж про це здогадався аж пізніше. І до такої його забарності спричинився сам дядько.

— Так,— промовив хлопець тим самим голосом і тоном, яким заговорив був спершу до старшої віком людини, без належного звертання та шаноби; він уп'яв очі в дядька Гевіна, а Чарлз і собі приглядався до нього, до його обличчя, так само делікатного, як і сестрине, лише без усякої делікатності в очах. Вони, ті очі, навіть не завдавали собі клопоту дивитися на дядька суворо: вони просто чекали.—Капітан Гуалдрес, так званий гість нашого дому. Ми хочемо викурити його з нашої господи, а заразом і з Джефферсона.

— Розумію,— відказав дядько Гевін. І додав: — Яв тутешній призовній комісії. Щось не пригадую вашого прізвища в реєстрах.

Одначе погляд хлопця не змінився ні на крихту. В ньому не видно було навіть зневаги. Він просто чекав.

Тоді дядько Гевін перевів очі на сестру, і голос його тепер став зовсім інакший.

— Чи справді саме в цьому річ? — спитав дядько. Але вона не відповіла. Вона лише вдивлялася в дядька

отими своїми очима, сповненими тривоги й відчаю; а рука їй-звисала при боці, і братові пальці білили навколо її зап'ястка. Тож дядько Гевін тепер промовляв і до хлопця, хоча й далі не спускав ока з дівчини, і голос його був навіть досі ще лагідний чи принаймні спокійний:

— Чому ви прийшли саме до мене? Звідки ви взяли, що я можу вам допомогти? Що я мушу допомагати?

— Хіба ж ви тут не представник Закону? — озвався хлопець.

Дядько все дивився на сестру.

— Я окружний прокурор.— Він говорив і до неї також.— Та якби я навіть і міг вам допомогти, чому я повинен це робити?

Але й цього разу обізвався хлопець.

— Бо я не попущу, щоб той залицяльник заради посагу, отой фертик одружився з моєю матір'ю.

Зараз уперше за весь час, як видалося йому, Чарлзо-ві, дядько справді позирнув на хлопця.

—■ Розумію,— сказав дядько. Голос його змінився. Не те, щоб погучнішав, а просто перестав бути лагідним, ніби дядько Гевін тільки тепер зміг (чи просто мусив) урвати свою мову до сестри.— Це ваш клопіт і ваше право. Та я вас ще раз питаю: чому я повинен до цього встрявати, якби навіть я й міг щось тут зробити?

І тепер вони обоє — дядько й хлопець — перемовлялися швидко й гостро, так наче давали один одному ляпаси.

— Він' був заручився з моєю сестрою. Коли ж дізнався, що гроші належатимуть нашій матері, поки її віку, то й відразу в кущі. _

— Розумію. Ви хочете скористатися із федеральних законів про депортацію, щоб помститися за любовну невдачу сестри.

Цього разу хлопець навіть не відказав. Він лиш визвірився на старшу віком людину, і в очах у нього стояла така холодна, дозріла спокійна лють, що дядько Гевін, як він, Чарлз, помітив, аж завагався на якусь мить і лише .потім обернувся внову до дівчини, і голос його, як і перше, бринів лагідно, а проте довелося йому навіть тепер повторити своє вапитання, щоб вона відповіла:

— Це правда?

— Він не заручувався,— прошепотіла вона.

— Але ви його кохаєте?

Хлопець, одначе, не дав їй навіть і слова сказати, нікому не дав.

— Що вона тямить у коханні?! — вигукнув він.— То як, візьметесь за цю справу, чи мені доведеться скаржитися вашому начальству?.

— Чгі йб занадто ви ризикуєте, так надовго поки-даючи домівку? —; сказав дядько Гевін тим ласкавим голосом, що його він, Чарлз, уже мав нагору спізнати, і якби це до нього дядько так ой'вався, вТй би відразу схопився і гайда в ноги. Але той хлопець хоч би трбі А\$о,

— Не могли б ви сказати по-людському?— промовив він.

— Я не візьмуся за вашу справу,— сказав дядько'Гевін.

Якусь хвилину хлопець вдивлявся в дядька Гевіна, тримаючи сестру за зап'ясток. Він, Чарлз, гадав тоді, що хлопець зараз її шарпоне, силоміць випхне поперед себе за поріг. Але хлопець її навіть пустив і сдм £не —господар, не власник тих дверей, що ними він уже раз увійшов, не чекавши дозволу й запрошення) відчинив двері й відступився, пропускаючи дівчину першою — простий собі жест, пантоміма гречності й поваги, хай навіть машинальна, завчена змалку, а в нього це й вийшло машинально: Давалася взнаки довголітня звичка та наука під наглядом найкращих репетиторів, учителів і гувернерів у середовищі, яке хто-хто, а йокнапатофські дами називали добрим товариством. Але тепер у тому жесті поваги не було й сліду *— саме лише зухвальство, бундючність, образлива не тільки для того, кого вона стосувалася, але й для кожного з присутніх, бо ж він і оком не скинув на сестру, притримуючи перед .нею двері, натомість увесь час не відводив погляду від" чоловіка вдвоє за нього старшого, двері чиєї господи він двічі відкрив самочинно, не чекаючи дозволу хазяїна.

— Ну гаразд,— кинув з порога хлопець'.— Глядіть, Щоб не казали, ніби вас не попереджувано.

І їх не стал'о. Дядько Гевін зачинив двері. І завмер на якусь хвилю. То була пауза, затримка, мить непорушності, така мізерно мала, що, можливо, ніхто її, опріч нього, Чарлза, і не помітив би. Та й він її помітив лише тому, що не пам'ятав, щоб дядько,

меткий жилавий чоловік, однаково жвавий і в мові, і в русі, коли-небудь завагався чи затримався, почавши розмовляти або рухатися... Потому дядько відійшов од дверей і вернувся до столика, а вія, Чарлз, усе ще сидів на своєму місці при шахівниці, ще навіть не отямившись — таким нагальним стаккато все це скоїлося — від того, що сам він мало що не звівся, але навряд чи й встиг би звестися, хоч би й спало йому таке на думку. І, можливо, ще й рота трохи розтулив (йому тоді й вісімнадцяти не сповнилося, а воно ж і вісімнадцятилітньому трапляється таке, що навіть його дядько, хоч і звичний до несподіванок, а й той мусив би визнати: не диво юнакові трохи й спантеличитись, чи принаймні ще не було йому потреби вчитись не розгублюватись), коли сидів отак над недограною партією в шахи і дивився, як дядько повертається назад до свого стільця, і знову сідає, і сягає рукою по перекинуту люльку з кукурудзяного качана на підставці,— і все це одним рухом.

— Попереджувано? — промовив він, Чарлз.

— Саме так він висловився,— сказав дядько Гевін, умостившись на стільці та підносячи люльку до рота і вже беручи сірника з коробочки на підставці,— так що, власне, запалюючи люльку вдруге, він ніби докінчував тим самим повернення від дверей на своє місце.— Я особисто назвав би це погрозою.

Чарлз повторив і це слово,— либонь, і досі ще з розтуленим ротом.

— Ну гаразд,— сказав дядько Гевін.— А як би ти це назвав?

Він запалив уже сірника і тим самим порухом руки підніс полум'я до холодного попелу в люльці і, доказуючи ті слова, ще не взявши цибуха до рота, вже почав без диму пахкати, і збігла, може, секунда чи й дві, поки він схаменувся, що єдине його куриво — сірниковий вогник.

Тоді дядько Гевін кинув сірника до попільнички і пересунув другою рукою фігуру — той хід він замислив, безперечно, ще задовго перед стуком у двері, прочинити які, чи бодай хоч сказати "Ввійдіть!" він запізнився, а може, виявився недосить моторний. Дядько Гевін зробив цей хід, навіть не дивлячись, посунув пішака, відслоняючи партнерову туру під удар свого офіцера, очевидно, ще до виникнення цього задуму переконаний, що Чарлз про офіцера забув, а потім сидів собі, очікуючи,— над тонким і жвавим обличчям стовбурчилася передчасно посивіла кучма, в руках він тримав дешеву люльку з кукурудзяного качана, на годинниковому ланцюжку висів ключик Фі Бета Каппа, костюм же на ньому мав такий вигляд, ніби він спав щоночі не роздягаючись, відколи його справив. Нарешті дядько Гевін сказав:

— Твій хід.

Але він, Чарлз, теж не вчорашній, хоч трохи рота й роззявив. Насправді він тільки в першу мить збентежився від того вторгнення пізно ввечері, несподіваного й безцеремонного; надворі стояла холоднеча, і хлопець тягнув дівчину за руку просто через поріг парадних дверей, навіть не зволивши подзвонити чи постукати, а далі через чужий хол, де він був хіба що сімнадцять-вісімнадцять років тому, ще немовлям із нянькою, аж до дверей чужої кімнати, цим разом постукавши, щоправда, але не чекаючи на відповідь, а він же не міг бути певен (та й не клопотався тим), що за цими

дверима його, Чарлзова, мати не роздягалася якраз до сну.

Хто його здивував, то це дядько: цей-бо меткий на язик, говіркий чоловік звичайно розмовляв так багато і так охоче, а надто про матерії, які його зовсім не обходили, що не інакше, як було в нього роздвоєння особистості: одне його ество — юрист, окружний прокурор, що ходив, і дихав, і витискав собою повітря, і друге — легкоплинний та гомінкий голос, що, здавалося, не мав зовсім нічого спільного з дійсністю, і, ледве-но його зачувши, всяк уявляв, що має діло навіть не просто з вигадками, а зі справжньою фантазією.

Однак двоє чужих вдерлися не тільки до його будинку, але й до власної його вітальні і віддали йому спершу рішучий наказ, потім кинули погрозу й вилетіли геть,— а дядько Гевін знову сів собі спокійно догравати в шахи та докурювати люльку, і зробив заздалегідь обміркований хід, так ніби не те що жодної перерви не помітив, але ніби її і взагалі не було. А ,тим часом подія та мусила б дати вихід його балакучості аж до самого світанку, бо хоч би з якими справами приходили до цього покою люди, хай і в найвіддаленіших закутків округи, жодна з них, мабуть, не цікавила б його менше, як ця,— адже йшлося про хатні незлагоди, якісь там проблеми чи звади в родині, що жила від міста за шість миль і чотирьох її членів чи принаймні співмешканців хіба десяток людей в усій окрузі знали трохи ближче, ніж тільки з побіжних зустрічей на вулиці. Складалася-бо ця родина з багатой вдови (мільйонерки, як подейкували в окрузі), деЩо прив'ялої, проте ще* досить вродливої жінки близько сорока років, двох розбещених дітей, деь під двадцять літ, одне старше другого на рік, і капітана аргентінського війська, гостя в їхньому домі,— всі четверо наче стандартні герої роману, друкованого з продовженням у розкішному журналі,— навіть не бракувало серед них чужоземного ловця посагу.

Отож саме тому (хоч навіть неймовірна дядькова мало-мовність ще не переконувала його, Чарлза) дядькові й не було потреби розводитися про ці речі. Бо вже ось двадцять років, ще відтоді як тих дітей не було й близько, а принади для чужоземного ловця посагу не було й поготів, округа стежила за розвитком подій, точнісінько як передплатники читають у журналі роман з продовженням, чекаючи, що буде в кожному свіжому числі.

Розпочався той роман двадцять років тому, коли ще і його, Чарлза, не було на світі. Але початок його він однаково знав: успадкував його так само, як батько й мати успадкували книжкову полицю в кімнаті з того боку холу, на якій були не ті книжки, що їх дід прибирав або ж успадкував у свою чергу, а ті, що їх вибирала й купувала бабуся, раз на півроку наїжджаючи до Мемфіса,— важкі похмурі томи ще з часів до появи яскравих суперів, на форзацах у них стояло бабусине ім'я та адреса і навіть назва крамниці чи книгарні, де їх придбано, і там-таки її школярським, уже вибляклим письмом виведено дату з дев'яностих чи початку тисяча дев'ятсотих років; ці книжки не раз вимінювали, позичали й знову оддавали, щоб писати про них реферати для наступного засідання літературного клубу; на пожовклих сторінках навіть через сорок-п'ятдесят років лишилися відбитки засушених, уже пощезлих квітів, і по тих сторінках

проходили тіні чоловіків та жінок, чийми іменами пізніше називали цілі поколінням всі оті Клариси та Юдіти й Маргарити, оті святі Ельми, й Роланди, й Лотари,— жінки завжди шляхетні, а чоловіки хоробрі, вони рухались у якомусь невмирущому місячному сяйві, вільні від болю й гризоти з самого народження, муками пологів не затьмареного, і аж до смерті, смородом розкладу не оскверненої, так що можна було плакати разом з ними, не знаючи ані туги, ані страждань, і радіти разом з ними, не знаючи посправжньому ні перемог, ні тріумфів.

Отже, ця історія належала і йому, Чарлзові. Про дещо він довідався навіть просто від бабусі, хоч-не-хоч наслуховавшись її розповідей ще змалечку, вже не кажучи про матір, у певному розумінні причетну до цього всього. І аж до сьогоденішнього вечора роман цей лишався так само невинний і нереальний, як і зжовклі оті томища: була там давня плантація за шість миль від міста, давня вже і в бабусині часи, не дуже велика площею, але родюча й справно, по-господарському порана, і будинок на ній теж невеликий, а проте добротний, щоправда скоріше спартанський, аніж вигідний, навіть як на ті часи, коли люди шукали" зручностей у своїх оселях, бо проводили в них частину свого життя; і план-татор-удівець, що мешкав у тому будинку, фермерував на На своїй дідизні, а довгі літні пообіддя пересиджував у доморобному кріслі-гойдалці на передній веранді, незмінно тримаючи напoxваті склянку дуже розведеного водою віскі й читаючи в оригіналі римських поетів, тим часом як біля ніг його дрімала стара сучка-сестер; і дитина, його дочка, сирота без матері, що росла мало не в монастирській самотності, не маючи подруг, ані товаришок до забав, тільки й спілкуючися, що з кількома челядниками-неграми та літнім уже батьком, котрий майже або й зовсім (як гадали в місті й окрузі) не помічав її, бо був однолюбом, і досі не міг пробачити живій дочці смерті своєї дружини-породіллі, хоч у гніві своєму, звичайно ж, не признавався нікому, а дитині й поготів, уже не кажучи про себе самого; і, зрештою, ця дочка в сімнадцять років нишком від усіх, у всякому разі від окружного люду, побралася з одним, про якого в цій частині штату Міссісіпі ніхто доти й не чув.

І було там ще дещо: примітки, чи там додатки; якась побічна лінія, вписана між рядками чи на'берегах основної фабули, апокриф до апокрифу. Він, Чарлз, не пам'ятав, від кого те чув, від матері чи бабусі, і навіть не пам'ятав, чи вони справді були тому свідками, знали все з перших рук, чи хтось третій їм порозказував. От нібито ще перед одруженням був у дівчини хтось інший: відбулися інші заручини, змовини офіційні, справжні, за батьковим офіційним благословенням (так оповідала легенда), а потім усе розірвалося, розпалося, пішло нанівець, чи що,— до того, як на сцені з'явився її майбутній чоловік; заручини були реальні, а проте оповиті таким туманом, що навіть через двадцять років — а протягом усіх цих двадцяти років перестарілі йокпапатофгькі безженці обох статей, як Називав їх дядько Гевін, снуючи плітки на передніх верандах, накидали романтичний плащ тих подій на плечі кожному чоловікові, молодшому від шістдесяти літ, варт лиш тому було скуштувати коли віскі в її батька чи купити в нього паку бавовни,— той наречений зоставався не тільки безіменним, але також і безликим, натомість іншому, чужому прибульцеві чого-чо-го, а цих прикмет не бракувало, дарма

що він з'явився зненацька й нізвідки і, нібито, як стій, побрався з нею, не марнувавши часу на заручини — а на зальоти й поготів.

Отже, та пригода, ті інші, перші, заручини тільки й призвели, що до ефемерних, трохи вже збляклих приміток в апокрифі — якісь там пахощі, тінь, шепіт; тремтливий "так" із вуст молоді дівчини смерком у старому садку, квітка, подарована чи затримана в долоні,— оце й усе, нічого від тих заручин і не лишилося, хіба, може, ту квітку, троянду, засушено між сторінок у книжці, як то час від часу ще робили спадкоємниці бабусиного покоління,— мабуть-таки, напевне то мав бути відгомін якогось напівдитячого захоплення шкільних років. Але, безперечно, то був хтось із Джеф-ферсона чи принаймні з округи. Бо досі дівчина нікуди не виїжджала, отож і не могла б покохати, заручитися, а потім розлюбити десь на стороні.

Але той чоловік (чи юнак) був безликий і безіменний. Власне, він був просто нематеріальний. Без минулого, без "учора" — витвір дівочих мрій, тінь, примара, незайманий сам, як і безвинна чернича пристрасть цієї самотньої дівчини. Навіть тих пятеро-шестеро дівчат (поміж ними і його, Чарлзова, мати), що були їй, коли можна так назвати, за приятельок протягом трьох чи чотирьох років її навчання в жіночому відділі коледжу, не знали напевне, чи вона справді заручилася, а у вічі її нареченого то й зовсім не бачили. Вона ж бо сама ніколи їм про це не розповідала, і навіть оті чутки, оту безпідставну легенду про легенду зродило — а тепер само стало її частиною — побіжне, одного дня кинуте зауваження її батька: мовляв, для шістнадцятирічної дівчини заручитися — це все одно, що невидющому бути співвласником оригіналу Горацієвого рукопису.

Але його, Чарлзів, дядько мав підстави не розводитися про цю частину роману, бо довідався про перші заручини з других рук, і то через два чи три роки. Бо саме тоді його — дядька — не було: ішов рік 1919, і знову Європа — Німеччина — відкрилася для студентів та туристів зі студентськими візами, і дядько вже поїхав назад до Гейдельберга докінчувати аспірантуру, а коли через п'ять років повернувся, вона вже побралася з іншим, тим самим, котрий мав ім'я та обличчя, дарма що ніхто в місті чи й окрузі не бачив його і не чув майже до того моменту, коли вони прийшли до церкви брати шлюб, і вона вже мала двійко дітей, а далі й собі подалася з ними до Європи, і та давня історія, що й так була всього лише тінню, забулася навіть у Джефферсоні, хіба ото згадували її — хоч і дедалі рідше — за чаєм чи кавою або за дамським пуншем (а потім і ще рідше над плетеними дитячими колицями) шестеро колишніх її приятельок з коледжу. лЦ.

Отже; вона віддалася за чоловіка, чужинця не лише для Джефферсона, але й для всього північного Міссісіпі, а то й для всього штату — місто тільки й знало, що він у всякому разі не був втіленням безіменної тіні того, іншого роману, який Так і не вплив на світ божий настільки, щоб стати романом для реальних людей. Бо, заручившись, цей не зволікав, не відкладав весілля, дожидаючись, поки вона постаршає на рік; його, Чарлзова, мати зауважила, що досить раз глянути на Гарріса, і вже бачиш: цей ніколи не відступиться ні на крихту і не погодиться поступитись хоч крихтою того, що вважає

своїм.

Він був більш як удвічі старший від неї, міг би бути їй і за батька; з першого погляду на цього люб'язного, рум'яного, смішливого здорованя було видно, що очі в нього зовсім не сміються, а оскільки найперше впадало в око саме це, то лише згодом ви усвідомлювали, що сміх не сягав йому глибше зубів, та й край; у чоловіка цього, казав дядько Гевін, був Мідасів доторк *, і він ширив круг себе, як казав дядько, атмосферу пограбованих вдів та їхніх діток, як декотрі люди, бува, ширять атмосферу невдачі або смерті.

Атож, казав дядько Гевін, у цьому романі все було перекинуто догори дном. Він — його дядько — був знов удома, цим разом уже остаточно, і дядькова сестра й мати — тобто його, Чарлза, мати й бабуся (та й усі інші жінки, чиї балачки він мимоволі слухав)— розповіли йому і про одруження, і про ті попередні якісь непевні заручини. А вже саме це мало б розв'язати дядькові язика, якби цього вторгнення в його дім виявилось недосить, вже хоча б тому, що ця справа не мала до нього, та й взагалі до реальності, ніякого стосунку, тобто не було в ній нічого такого, що спонукало б його до стриманості та обережності.

І його, Чарлза, звичайно, ще цілих два роки після цього не було в бабусиній вітальні, але він міг уявити собі, як дядько, такий самий із себе, як був до того, і після того, і яким буде довіку, сидів там обіч крісла-гойдалки з підніжком його, Чарлзової, бабусі, кутив знову люльку з кукурудзяного качана, натоптану тютюном білих людей, попивав каву (бабуся не терпіла чаю — казала, він для недуг-ІЖИХ), що заварила Чарлзова мати,— і тонке його обличчя було так само жваве, і так само стовбурчилася його кучма, вже припорошена першою сивиною, коли він 1919 року повернувся додому після трьох років .санітарної служби у французькому війську і перебув ту весну й літо, ані за холодну воду не взявшись, принаймні про людське око, аж 'поки виїхав назад до Гейдельберга закінчувати аспіран-

7 н. Фолшіср 193

туру,— І вія І тоді балакав без упину, і то не з любові до балаканини, а просто тому, що знав: поки він розмовлятиме, ніхто не зможе сказати того, про що він мовчав.

Вся та інтрига була перевернута догори дном, казав дядько; всі ролі й партії поперемішувались і поплуталися: дитина ні сіло ні впало вчинила й виголосила те, що мало б належати до компетенції батька, припускаючи, звичайно, що його загадкове зауваження про Гораціїв рукопис щось там означало; не батько, а сама дочка відсторонила закохання свого дитинства ("Хоч би й яке' там блаженське та ефемерне було те її захоплення,— сказав дядько і перепитав — так розказувала його, Чарлзова, мати: — Чи хто коли-небудь довідався, як той коханий її звався або що з ним сталося?") — відсторонила, щоб звільнити з-під застави батькову садибу; дитина сама собі вибрала чоловіка вдвічі старшого від неї, але з Мідасовим доторком, хоч то знову-таки батько, а не вона, згідно зі своєю роллю, повинен був вибрати їй мужа і, як треба, навіть присилувати її покласти край тому давньому романові (тут його, Чарлзова, мати розповідала, що дядько знову промовив: "Хоч би й яке там пусте й ефемерне було те

захоплення"), зректися його, і забути, і взяти інший шлюб; і навіть більше того: якби чоловіка вибрав таки батько, в тій інтризі однаково все лишалося навиворіт, бо грошей батько не потребував (дядько і про це, казала його, Чарлзова, мати, перепитав двічі: "Чи той Гарріс уже має достаток, чи ж тільки скидається на здатного розбагатіти, аби лиш йому час на люди?", дарма що не був бозна-який багатий, бо, як казав дядько Гевін, хто залюбки читає латину, той запевне вдовольняється тим, що вже має.

Але вони одружилися. І потім протягом наступних п'яти років непідвладне часові, як казав дядько Гевін, покоління тіточок, старих панич,— що й досі, через сімдесят п'ять років по Громадянській війні, є підпорою соціальної, а також політичної та економічної єдності Півдня,— стежило за подальшим розвитком подій, як стежать за перебігом роману з продовженням у журналі.

Молоді вирушили у пошлюбну подорож до Нью-Орлеана. як то робив у ту добу кожен, хто вважав свій шлюб законним. Потім молоде подружжя повернулося, і десь так з півмісяця щодень бачили в місті, як воно проїжджає в старому побитому двомісному екіпажі (батько її ніколи не мав автомашин і не хотів мати), запряженому кіньми од плуга,— на передку в повозі сидів плугатар-негр у комбінезоні; в екіпажі, обляпаному всередині й зовні в тих місцях,

де гніздилися кури, а то, може, й сови. Далі цей екіпаж бачили принагідно протягом місяця на Майдані вже з самою тільки молодю, аж поки в місті довідалися, що чоловік її від'їхав назад до Нью-Орлеана на своє підприємство; лише тоді виявилось, що воно в нього є і де саме. Але навіть тоді, і ще цілих п'ять років по тому, ніхто не знав, що то за підприємство.

Отже, тепер місто й округа бачили тільки молоду місіс, що у своєму старому екіпажі приїжджала за шість миль до Джефферсона, можливо, в гості до його, Чарлзової, матері або до котроїсь іншої з тих шістьох давніх своїх подруг, чи, може, просто прогулятись містом, через Майдан, та й вернутися додому. А потім упродовж наступного місяця вона вже проїздила тільки Майданом, та й то хіба раз на тиждень, а не майже щодня, як перше. Минув ще місяць, і в місті вже не бачили й того екіпажа. Здавалося, до неї аж ось коли дійшло те, що в місті й окрузі визнали й про віщо гомоніли цілих два місяці; мала вона тоді ледве вісімнадцять років,— а як казала його, Чарлзова, мати, не показувала й на стільки: худенька, чорнява, темноока, виглядом, як дівчинка, коли сиділа самотня, мов у печері, в отворі екіпажа на задньому сидінні, де таких, як вона, вмістилося б п'ятеро чи шестеро,— вона, казала мати, в школі зірок з неба не хапала, не збиралася й надалі, бо, може,— це вже дядько Гевін казав,— і не потребувала тих зірок, буди створена для простого кохання і горя, таки справді для кохання і горя, а не для пихи й гордоців, раз не спромоглася (якщо взагалі коли-небудь хотіла) бути бодай упевненою в собі, не кажучи вже — триматися козирем.

І ось тепер не лише тим дядьковим тіточкам, старим паннам, видавалося, начебто вони знають, що за підприємство у Гарріса і що то через нього він уже віддавна мусить обертатися значно далі, ніж у Нью-Орлеані, можливо, на чотириста або й на п'ятсот миль далі: звісно, йому більше підійшла б Мексика — тоді, в двадцяті роки, злочин-ці-

втікачі все ще вважали її за далекий і досить безпечний край,— але він навряд чи міг у цій родині й на цій плантації знайти стільки грошей, щоб мусити втікати аж до Мексики, чи бодай дістатися до неї, чи взагалі вважати втечу необхідною, тим-то, можливо, самі власні страхи загнали його навіть за ті триста миль, що відділяли нас від Нью-Орлеана.

Але вони помилялися. На різдво він повернувся. І тільки-но він насправді повернувся, і вони його знову побачили — усе того самого, якогось непевного віку, привітного, черво-

7* 195

новидого, чемного, позбавленого чару й тривіального,— як знов усе стало на своє місце. Власне весь час так і було; а ті, хто найзавзятіше твердив, ніби він її покинув, тепер були найглибше переконані, що ніколи по-справжньому в те не вірили; і коли він після Нового року від'їхав знову, як кожний інший чоловік, якому лиха доля судила мати роботу, підприємство в одному місці, а родину в другому, — ніхто навіть не помітив того дня. Не сушили вони більше собі голови і його підприємством. Тепер вони знали, що то було: нелегальна торгівля алкоголем, і то не якийсь дрібний продаж крадькома пінтових пляшок у перукарнях при готелях, бо коли тепер вона проїздила екіпажем через Майдан, усе так само одинцем, на ній було хутро, і скоро те вбрання запримічено, як сам чоловік одразу набрав сили й пошани в очах цілого міста й округи. Бо він не тільки був щасливець, а ще й, у згоді з найкращою традицією, трусив калиткою для жінок із власної родини. Більше того: він діяв також у згоді з іншою, давнішою і тривкішою, американською традицією — досягати успіху навіть не всупереч Законові, а коштом Закону, так ніби сам Закон, а не безталання був його подоланим супротивником. Отож відтоді, повертаючись додому, ходив він по місту в ореолі не лише свого успіху, не лише самого романтизму та зухвальства, припахлого порохом димом, але й делікатності, оскільки не бракувало йому доброго смаку, щоб держати своє підприємство в іншому штаті за триста миль звідсіля.

І то було велике підприємство. Він вернувся цього літа в найбільшій і найлискучішій автомашині з усіх, що коли-будь лишалися на ніч у межах округи, з чужим негром у лівреї, який тільки й мав клопоту, що вести той автомобіль, мити й глянсувати його. А як знайшлася перша дитина, там з'явилася також нянька: мулатка, куди елегантніша чи принаймні моторніша за всяку іншу джефферсонку, білу або чорну. Потім Гарріс вибрався знову, і тепер їх чотирьох — жінку, немовля, водія в лівреї та няньку — можна було бачити разів кілька щодня у великому лискучому автомобілі, як вони проїздили через Майдан та місто, навіть не завше десь зупиняючись, аж нарешті округа й місто збагнули, що то, власне, тих двоє негрів вирішують, куди, а можливо, і коли їм їхати.

І Гарріс вертався знов на те різдво й наступного літа, і знайшлася друга дитина, а тоді та, перша, почала ходити, і тепер уже всі в окрузі, а не тільки його, Чарлзова, мати й тих п'ятеро подруг її дівочтва, дізналися нарешті, хлопець то чи дівчина. А тоді помер їхній дід, і вже в це різдво

Гарріс перебрав на себе плантацію, і від жінчиного, чи скоріше від свого власного імені, уклав на правах відсутнього господаря угоду з неграми-орендарями, щоб ті самі обробляли землю наступного року; всі знали, що то, либонь, марний клопіт, і він сам, на думку округи, махнув на це рукою, зовсім не вболіваючи за наслідки. Бо йому було все одно: він сам робив гроші, і кинути їх робити бодай на рік тільки задля праці на якійсь там бавовниковій плантації означало для нього те саме, що запеклому завсідникові кінських перегонів у розпалі сезону піти з іподрому розвозити молоко.

Він робив гроші й чекав, і неминуче настав день, коли йому вже не потрібно було чекати довше. Прибувши додому того літа, він заставався два місяці,— а коли виїжджав, у домі сяяли електричні лампочки й дзюркотіла вода, і де перше в недільні ранки скрипів колодязний коловорот та морозивниця; тепер день і ніч стугоніла механічна помпа у парі з динамомашиною; і тут уже нічого не залишилося по старому чоловікові, котрий майже п'ятдесят років сидів на веранді з чаркою слабенького грогу над Овідієм, Горацієм і Катуллом,— хіба що його доморобне гікорове крісло-гойдал-ка, та відбитки пальців на оправі книжок із телячої шкіри, та срібний келих, з якого він, бувало, попивав, і та стара сучка-сестер, що дрімала у нього біля ніг.

Дядько Гевін казав, що грошова повинь подужала навіть дух старого стоїка, того кріслолюбного провінційного космополіта. Можливо, як на дядків погляд, вона подужала навіть доччину витривалість у горі. В усякому разі решта джефферсонців додержувалася такої думки. Бо той рік минув, і Гарріс приїхав на різдво, а потім на цілий місяць улітку, і друге дитинча вже теж ходило — цебто вони обоє мали б ходити, хоч ніхто в Джефферсоні не міг за це ручитися, бо тільки й бачено, як вони проїжджають у машині, і та стара сучка-сестер уже здохла, і того ж таки року Гарріс усю землю здав в оренду якомусь чоловікові, що й в окрузі не жив, а тільки у сівбу та жнива наїздив щонеділі ввечері за сімдесят миль із Мемфіса і розташовувався в котрійсь із покинутих негритянських халуп, а наступної суботи ополудні повертався до Мемфіса.

І настав Новий рік, а навесні орендар привіз своїх негрів-наймитів; отже, навіть негри, що жили там і скроплювали своїм потом ті поля уже більше років, ніж їх мала дівчинка, вибралися звідти, і вже й зовсім нічого тут не лишилося по давньому власникові, бо його доморобне крісло, срібний келих та скрині з книжками в замацаних оправах із телячої шкіри лежали тепер на горищі в Чарлзово! матері, а в його будинку жив ніби за сторожа той орендар.

Бо місіс Гарріс теж не стало. Про свій від'їзд, як і про шлюб, вона заздалегідь Джефферсон не сповістила. Була там чи не якась потаємна змова, бо його, Чарлзова, мати знала, що та вибирається і куди саме, а раз мати, значить і решта п'ятеро також знали.

Одного дня вона ще була в тім домі, звідки, як гадали джефферсонці, вона зроду й не подумає втікати, хоч би як її чоловік там порядкував, хай навіть будинок, де вона побачила світ і мешкала все життя, крім двох тижнів, перё-бутих по шлюбі в Нью-Орлеані, тепер обернено на якийсь мавзолей кабелів, водогінних труб, автоматичних

куховарських та пральних машин, синтетичних картин і меблів.

А назавтра її вже не було: з двома дітьми й двома неграми, що й після чотирьох років перебування в селі залишалися неграми-городянами, і навіть із тим довгим, лискучим, схожим на катафалк, автомобілем подалася до Європи оздоровлювати дітей, як подейкували, хоч і не знати, хто пустив таку поголоску, бо вже ж не його, Чарлзова, мати, ані тих інших п'ятеро, що єдині на весь Джефферсон і всю округу знали про її від'їзд, а тим паче не вона сама. Але вона виїхала, втекла, і місто, либонь, гадало, що знає, від чого. За чим, однак, вона погналася і чи взагалі за чим гналася,— цього разу не знав навіть дядько Гевін, чи принаймні про те не розводився, а він же завжди мав щось сказати (і часто вельми слухне) про те, що, власне, його й не обходило.

І тепер не тільки Джефферсон, а й ціла округа стежила за тим усім,— не самі лише тіточки, старі панни, як прозвав їх дядько, перетирали на зубах кожну чутку й припущення (і, можливо, чиюсь надію), сидючи на своїх верандах, а й чоловіки,— і городяни, яким було туди шість миль дороги, і фермери, яким задля цього доводилося перетинати всю округу.

Над'їздили вони туди цілими родинами в пом'ятих запорошених автомашинах і на возах або поодиночі на конях та мулах, учора ввечері від плуга, спинялися на узбіччі 'дороги й дивились, як бригади приїжджих робітників—їхньої машинерії вистачило б і на будівництво автостради чи водоймища — і рівняють і риють старі поля, де колись просто собі вирощувано бавовник на продаж та кукурудзу, і засівають їх пашею, фунт насіння якої коштував дорожче від фунта цукру.

Вони, проїздили милю за милею повз білі щитові загороди і, сидючи на машинах чи на возах, на конях чи мулах, роздивлялися, як із матеріалів, кращих, ніж ішов у більшості з них на будинки, зводяться довгі ряди стаєнь з електрикою, підсвіченими годинниками, протічною водою та з дротяними сітками на вікнах, чого більшість із них навіть у житлах у себе не мала; вони завертали назад на своїх мулах, може, навіть неосідланих, ще з упряжжю від плуга — щоб не волочилася по землі, її просто закидали на хомут,— і дивилися, як із ваговозів раз по раз вивантажують прегарних породистих огирів, лошаків та кобил, чиї предки за цілих п'ятдесят поколінь (як його, Чарлза, дядько міг би сказати, але не сказав, бо саме того року він, либонь, взагалі перестав розводитися надто довго про будь-що) сахалися б на самий вигляд саден від упряжі, як ото, бува, господиня, помітивши волосину в маслі.

Він (Гарріс) перебудовував дім. Прилітав тепер щотижня літаком (подейкували, що тим самим літаком він перевозив віскі з-над Мексиканської затоки до Нью-Орлеана). Цебто замість колишнього будинку ставлено новий — завбільшки як чотири старих. Досі був то дім одноповерховий, з верандою вдовж усього фасаду, на якій полюбляв сидіти над Катуллом старий господар у саморобному кріслі з келихом грогу, а тепер, коли Гарріс скінчив перебудову, дім скидався на південський особняк з кінофільму, тільки разів у п'ять більший і в десять характерніший для Півдня.

Далі він став туди привозити приятелів з Нью-Орлеана на суботу-неділю й надовше, вже не тільки під різдво та влітку, а й разів зо п'ять протягом року, мовби гроші тепер

пливли йому до рук так швидко й легко, що він навіть не мав потреби залишатися там для нагляду. Часом він сам і не приїздив, але приятелів однаково присилав. У будинку весь час жив сторож — не той давнішній, перший орендар, а вже інший, з Нью-Орлеана, камердинер, як Гарріс його називав: гладкий італієць чи грек, що ходив, поки не наїжджали гості, у білій шовковій сорочці без коміра, а в кишені у нього теліпався пістолет. При гостях же він голився і вив'язував банта з м'якого яскраво-червоного шовку і часом у холоднечу вдягав ще й пальто. Одначе з пістолетом, як казали джефферсонці, він не розлучався, навіть прислугуюючи за столом, хоча з міста й округи нікого й ніколи туди не запрошувано, і ніхто на власні очі того не бачив.

Отже, іноді Гарріс просто присилав своїх приятелів камердинерові під опіку. Ті чоловіки й жінки, вбрані в усе дороге й поприлизувані, мали горді міни й вигляд неодружених, навіть коли й траплялися серед них подружжя; ті чужинці приїжджали здалеку, гнали у своїх великих лискучих спортивних автомашинах через місто — й за містом, де шосе й досі було звичайною сільською дорогою, хоч в одному кінці його він і нагородив казна-чого — кури й собаки валялися там у поросі, шукаючи прохолоди, і блукали ка- бани, телята й мули; і щось нараз схоплюється і підскакує,— в повітрі крутиться пир'я, чути скавучання чи кувікання (і коли це кінь, чи мул, чи корова, чи найгрізніший з-поміж усіх кабан, то в машині вгинається буфер чи там крило), а машина бігу навіть не стишує; так що невдовзі камердинер повісив на ручку зсередини парадних дверей полотняну торбинку з монетами, банкнотами й кількома чеками, що їх загодя підписав Гарріс, і коли фермер, чи його жінка, чи дитина під'їжджали під дім і казали: "кабан", або "мул", або "курка", то він, не відступаючи навіть од дверей, простягав руку до тієї торбинки і відлічував гроші чи заповнював чек, і відкуплявся від них, і вони від'їжджали — шестимильна-бо та ділянка дороги стала тепер таким самим побічним джерелом прибутків для фермерів, як збирання ягід для базару та продаж яєць.

Був там, над тією дорогою, над шосе, і майданчик для гри в поло; городяни, купці, юристи і помічники шерифа могли тепер їздити туди й дивитися, не висідаючи з машин. І сільські так само: фермери, господарі, орендарі й піднаймачі й наймити-строкарі, що носили чоботи лише з необхідності, коли скрізь порозкисає, і верхи їздили лише задля того, що так швидше, ніж пішки, причому в тій самій одежі, в якій і снідали,— вони приїздили туди на конях та мулах, узятих від плуга, щоб постояти під огорожею і подивитись не так на справжніх коней, як на одяг — на жінок та чоловіків, не здатних їздити верхи інакше, ніж у лискучих чоботях і верхових штанах, і на тих між ними, що зовсім верхи не їздили, а проте й собі ходили в таких чоботях, штанах і котелках на голові.

А трохи згодом вони приїздили дивитись на ще одну чудасію. Вони чували про поло і вірили в ті чутки, ще й не бачивши гри. Але отому іншому не йняли віри й досі, навіть коли бачили саме те дійство і підготовку до нього: бригади робітників виймали цілі ланки дорогої дерев'яної огорожі і дротяної, теж навряд чи дешевшої, а прогалини затуляли нижчими тимчасовими бар'єрами з кущів без коріння та дощечок, може, лиш

трохи міцніших за сірники,—• вони б і порядного пса не спинили, а теля чи мула й поготів; кінець кінцем в одному місці постала якась подоба муру, відповідно й розмальованого (казали, що той мур з паперу, хоч, певна річ, округа в це не вірила — не тому, що, мовляв, із паперу годі щось такого змайструвати, а оскільки вони не вірили в усю ту витівку взагалі; вони знали, що мур не кам'яний саме тому, що він здавався кам'яним, і були готові до всяких брехень, коли їх запевнятимуть, що зроблено його з того чи з того). Такий мур два чоловіка, узявши з обох кінців, могли підіймати й переносити, як ото дві покоївки розкладачку; а в іншому місці, посеред пасовиська на сорок акрів, голого й порожнього, мов бейсбольне поле, з'явився прогін живоплоту, закоргнений не в землі, а в довгастій дерев'яній скрині, схожій на свиняче корито, і позад нього викопана яма, куди оцинкованою трубою завдовжки мало не з милю набігала вода аж від будинку.

Після того як відбулося те дійство разів зо два чи три і чутка про нього прогула по всій околиці, половина чоловіків з округи стали приїздити туди на оглядини, як двоє хлопчаків-негрів розкидають від перепони до перепони клаптики паперу, назначаючи стежку, і як пізніше цією стежкою женуть на тисячодоларових конях чоловіки (один з них у червоній куртці і з мисливським ріжком) та жінки в штанях і чоботях.

А наступного року там уже гасала ціла зграя гончаків, чудових гончаків, трохи занадто чудових, щоб бути просто псами, як трохи занадто чудові були й коні, щоб бути просто кіньми, і трохи занадто чистих, і трохи якихось химерних — жили вони в теплих .псарнях, захищені, як і ті коні, від негоди, було туди підведено воду,, і челядь доглядала їх незгірш ніж коней. І тепер замість двох негрів з двома довгастими польовими торбами для бавовни, напханими клаптями паперу, лише один їздив на мулі й волочив за собою на шворці рядняну торбу з чимось, тягнув її нудно-дбайливо до першого бар'єра: тоді злазив, прив'язував мула до чого-небудь поблизу, обережно підтягував торбу до самого бар'єра й через бар'єр, потім знову сідав на мула і волочив торбу до другого бар'єра, і так далі, аж поки випишував повністю петлювате коло, вертаючись на те перше, найближче до шляху, пасовище, звідки вирушив, і де стояли за огорожею прив'язані посторонками робочі коні й мули в упряжі після оранки та непорушні чоловіки в комбінезонах, що приїхали на них верхи.

Потім негр осаджував мула і сидів на ньому, поводячи очима, а один із спостерігачів-завсідників перелазив через вагороду на чолі шістьох, десятих чи п'ятнадцятих ще не втаємничених і, навіть не кинувши оком на негра, минав мула, підходив до тієї торби, підносив її і тримав, поки тих шестеро, дванадцятро чи п'ятнадцятро один по одному нахилилися і нюхали торбу. Тоді клав її назад на землю, і, все ще без слова й без галасу, вони повертали назад і перелазили через загороду, і знову ставали понад нею, ці чоловіки, що просиджували навпочіпки цілу ніч над збаном кукурудзяної горілки круг розжеврілого пенька чи колоди і, поправляючи один одного, вгадували ще десь за милю імена гончаків на сліду за висотою тону їхнього гавкоту; і ось тепер вони дивилися не тільки на коней, що зовсім ніякої дичини й не потребували, а й на собак, як ті з шаленим валуванням женуться навіть не за

примарою, а за химерою, і, спершися ліктями на білу загороду, непорушні, сповнені глуму, хоч і стримані, жували тютюн та спльовували.

І щоразу на різдво й під Новий рік його, Чарлзова, мати та решта п'ятеро її подруг 'з дівоцтва одержували вітальні листівки. Штемпелі на них стояли римські, лондонські, паризькі, віденські або каїрські, але там їх не куповано. Взагалі їх ніде не куповано за останніх п'ять-десять років, а вибрано й придбано ще давніше, збережено з часів, спокійніших за нинішні, коли люди народжувалися в будинках, не завжди навіть усвідомлюючи, що в них немає водогону чи електрики.

Навіть пахнули вони давниною. Вже не тільки швидкі кораблі курсували по океану, але й діяла трансокеанська авіація, і він, Чарлз, уявляв' собі, як з усіх столиць світу летять у мішках листи, проштемпельовані ще сьогодні, щоб уже на завтра їх одержали, прочитали і зараз же забули, і як серед тих листів старосвітські листівки з давніх часів несміливо шелестять давнішніми сентиментами і давнішньою думкою, глухою до чужоземних імен та чужоземних мов, так ніби вона привезла їх за океан, вибравши просто з шухляди столу в старому будинку, що зник уже років п'ять чи десять тому.

Поміж тими листівками, що надходили його матері й іншим п'ятьом на день народження, траплялися й листи, навіть по десятиох роках такі самі— не змінився ані тон, ані стиль, і навіть правопис не поліпшився,— писано їх рукою шістнадцятирічної дівчини і йшлося там і досі про давні хатні клопоти, ба, ще й уживано давніх незмінних провінційних зворотів, наче, покружлявши десять літ у блискучому сяйві великого світу, вона так і не побачила нічого нового, йшлося там не про чийсь гучні імена чи визначні місця, а лиш про здоров'я та навчання дітей, не про послів, мільйонерів чи королів-вигнанців, а про родини носильників та кельнерів, хотрі були добр! чи бодай ласкаві з нею та її дітьми, і про листонош, котрі вручали їй пошту з дому; вона й сама не завжди пам'ятала, а не писала й поготів, у яких саме першорядних фешенебельних школах навчаються її діти, мовби й не знала, що ті школи першорядні й фешенебельні. Отож дядькова небалакучість була не вдивовижу; він, Чарлз, бачив уже й тоді, як дядько сидів, тримаючи в руці один із надісланих його матері листів, і мовчав — цей старий невинуватий безженець тоді вперше в житті зіткнувся з чимось таким, про що, очевидно, не мав чого сказати, і ось тепер, через десять років, він теж сидить проти нього, Чарлза, цим разом за шахівницею, і досі неговіркий чи бодай неспроможний здобутися на слово.

Одначе ані дядько Гевін, ані хто інший не могли б сказати, що й Гаррісова сюжетна лінія перекинулася догори дном. Він, Гарріс, зіграв саме свою роль і то в нагальному темпі: одружився з молоденьким дівчам, удвічі від себе молодшим, і за десять років подесятерив її посаг, а тоді якось уранці секретарка його адвоката зателефонувала через океан аж у Європу його дружині, сповіщаючи, що її чоловік щойно помер, сидячи за письмовим столом.

Може, він і справді сконав за письмовим столом; може, то й був письмовий стіл у конторі, як із того повідомлення випливало. Бо чоловіка можна застрелити за письмовим столом у конторі з таким же успіхом, як і деінде. І, може, він таки справді

помер за письмовим столом своєю смертю, бо сухий закон тоді вже навіть юридично втратив силу, і на той час він був багатий; але й те сказати, що віко в труні вдруге вже не здіймали, відколи адвокат із десятком елегантно вбраних лакеїв при пістолетах під пахвою привіз її додому, і виставив на день для оглядин в аристократичній залі, що десять років належала небіжчикові, поставивши по лакею з пістолетом у кожній нижній кімнаті, так що тепер кожен джефферсонець, забажавши, міг пройти повз уквітчану труну, оздоблену важкою білою табличкою з ви-гравіюваною рукописним шрифтом ціною — 5500 доларів, та оглянути будинок ізсередини, поки адвокат із лакеями не забрав небіжчика назад до Нью-Орлеана чи ще кудись і там поховав його.

Було це в році, якому судилося стати першим роком нової війни в Європі, чи, вірніше, другої фази тієї давнішої війни, в якій брав участь і його, Чарлзів, дядько; Гаррісова родина однаково мала би повернутися додому протягом наступних трьох місяців.

Коли вони повернулися, ще не збігло й двох місяців. І тоді він, Чарлз, нарешті їх побачив — цебто хлопчика й дівчинку, а не місіс Гарріс. Але йому й зайве було її бачити — він уже занадто наслухався материних розповідей, щоб не знати, яка вона собою; здавалося, він не лише бачив її раніше, а й знався з нею стільки ж часу, як і його мати,— та худенька чорнява жінка навіть у свої тридцять' п'ять років виглядала дівчинкою, не набагато старшою за своїх дітей, може, це тому, що вона мала силу, здатність, чи що воноутам було, а може, хист, талан обертатися десять років серед — як сказала б сестра його, Чарлзової, бабусі — коронованих голів Європи, не усвідомлюючи, що вона покинула Йокнапатофську округу; на око вона була не стільки старіша за своїх дітей, як просто лагідніша, стійкіша, тихіша чи, може, просто спокійніша.

Він, Чарлз, бачив обох її дітей за весь час ледве кілька разів; та й інші, оскільки він знав, не частіше. Хлопець їздив верхи, однак лише на пасовищі чи на майданчику для поло і, як виявилось, не собі на втіху, а щоб вибрати з-поміж коней кількох найкращих і залишити в маєтку, бо за місяць було влаштовано аукціон на одному з менших пасовищ і продано всіх їх, окрім дванадцятиох. Але він, певно, розумівся на конях, бо тих дванадцятєро були таки добрі коні.

І хто його бачив, то казали, що їздити верхи він теж умів добре, хоч і високо підгинав% коліна в якийсь химерний чужинецький спосіб, незнаний у Міссісіпі чи принаймні в Йокнапатофі, де невдовзі пішла поголоска, що він ще й не такий спритний у чомусь, ще химернішому, ніж ця їзда верхи: що він був зіркою серед учнів одного славетного італійського майстра фехтування. Бачили вони час від часу в місті і його сестру, коли та проїздила одною з машин і крутилася по крамницях, як то властиво дівчатам — вони-бо завжди вміють знайти собі щось таке, що треба купити чи бодай хотілося б купити, хай і в найдрібнішій крамниці, байдуже, де вони вирости: в Парижі, Лондоні чи Відні, а чи просто у Джефферсоні, Мотстауні чи Голіноу, штат Міссісіпі.

Але самої місіс Гарріс він, Чарлз, тим разом не побачив. Він тільки уявляв собі, як вона ходить по тому неймовірному будинку, впізнаючи його, мабуть, лише за

розташуванням на місцевості, ходить там зовсім не як дух, бо він, Чарлз, взагалі не вбачав у ній нічого від привида. Бо як на привид, вона була за... за... — і врешті він знайшов це слово — затужава. Властиво, тужавість, оця її стійкість, неподатливість, м'як'а тиха гнучкість, завдяки яким вона прожила десять років у сліпучих європейських столицях, так і не збагнувши, що не підкорилася їм ані на йоту,— просто була м'яка, просто гнучка, немов пахучий дух старого саше, наче одна шухляда від столу чи щось таке зі старого дому збереглося неторкнутим, усупереч усім змінам і пертурба-ціям, не тільки непроникна для всього, а Л несвідома своєї неподатливості в самому нутрі потворного скоробагатькового гриба, і наче хтось ненароком висунув ту шухляду і зненацька він, Чарлз, побачив усе, як воно є, у справжній перспективі: то не вона була тут привидом — примарою був саме потворний Гаррісів будинок; один повів, один легесенький подмух із саше у тій зрушеній шухляді — і всі височезні стіни, все це громаддя портиків зробилися враз прозорі й безтілесні.

Однак її він за тим разом так і не побачив. Бо через два місяці помандрували вони знову, тепер уже до Південної Америки, адже до Європи нікого не пускали. І цілий ще рік надходили його матері й тим п'ятьом листівки та листи, що їх, здавалося, написано з сусідньої округи, так мало там згадувалися чужинські краї,— тепер, одначе, йшлося в них не тільки про дітей, а й про будинок: не про ту потвору, що в неї обернув його Гарріс, а про той, яким він був раніше, так ніби, побачивши знову рідне дворище в просторі, вона пригадала й обриси будинку крізь заслону часу; і наче тепер, поки її там нема, дім знову стоїть цілий та неушкоджений, мовби він тільки й дождався цієї хвилини; скидалося на те, що наприкінці чотирьох десятків літ вона ще менше здатна була відчувати новизну, сприймати нові речі або поняття.

А потім вони повернулися. Тепер їх було вже четверо, бо з ними прибув і той аргентінський капітан кінноти, що переслідував їх, ішов слідом, чи в кожному разі упадав, либонь, таки не за дочкою, а за матір'ю,— так що й ця сюжетна, лінія оберталася догори дном, оскільки капітан Гуалдрес не більше переважував дівчину віком, ніж її батько свою молоду жінку; це бодай надавало всій фабулі якоїсь послідовності.

Отож одного ранку він, Чарлз, зі своїм дядьком переходив Майданом, розмірковуючи (він принаймні) про щось зовсім стороннє, коли це підвів очі — аж вона. І він таки вгадав. Вона виглядала саме так, як він того й сподівався, і не встигли вони спинитись, а він уже відчув і ті пахощі: дух старосвітських парфумів, лаванди й чебрецю і чогось там ще; їх, як можна було спочатку подумати, мав би розігнати вже перший блиск великого світу, та вже наступно! миті ставало ясно: власне ті пахощі, дух, той. повів, шепіт сильні й витривалі, а не мигтючий блиск світу — скороми-нущий, мов спалах.

— Це Чарлз, — сказав дядько Гевін.— Хлопець нашої Меггі. Сподіваюся, ви будете щасливі.

— Прощу? — не зрозуміла вона. Дядько Гевін проказав ще раз:

— Сподіваюся, ви будете дуже щасливі.

І", він, Чарлз, уже знав: тут щось не гаразд,— ще перед тим, як вона перепитала:

— Щаслива?

— Так,— сказав дядько Гевін.— Хіба ж я не бачу цього з вашого обличчя? Чи, може, мені не слід?

І тоді він збагнув, що саме тут не гаразд. Справа у його дядькові; мабуть, коли десять років тому він замовк на рік, того часу виявилось забагато. Бо, очевидно, в балаканині, як у гольфі чи полюванні на птахів: тут не можна згаяти бодай дня, а коли згаяно цілий рік, то вже гра-вещької вправності чи несхибності ока не відновити.

І він стояв там, приглядаючись до неї, а вона стояла й дивилася на його дядька. Потім зашарілася. Він бачив, як легка барва поволі займається їй по всьому обличчю, як от тінь від хмари лягає на сонячну галявину. А потім та барва перебігла їй навіть по очах, як ото, буває, тінь від хмари сягає плеса, і вам видно не лише ту тінь, а й саму хмару,— а жінка все дивилася на дядька. Тоді раптом похнюпила голову, і дядько Гевін відступив, даючи їй дорогу. А потім дядько й собі обернувся і зіткнувся з небожем, і вони рушили далі, Г навіть опісля, коли вони з дядьком уже пройшли футів сто чи й більше, йому ще неначе вчувалися ті пахощі.

— Що? — спитав він.

— Що — що? — здивувався дядько Гевін.

— Ти щось сказав?

— Я сказав?—здивувався дядько ще дужче.

— Атож, ти сказав: "Спокій — що день, то рідший гість".

— Сподіваймося, що ні,— відказав дядько Гевін.— Це я не про спокій, а про цитату. А зрештою, хоч би й сказав. Адже з Гейдельберга, чи Кембріджа, чи середньої школи в Йокнапатофі й Джефферсоні тільки й того пожитку, що після них чоловік радий язиком плескати і сяк і так.

То, може, таки він, Чарлз, і помилявся. Можливо, зрештою, дядько й не змарнував того року і, як старий отой гольфіст чи стрілець, вже трохи вайлуватий, відзвичаєний, хибкий на руку, що маже раз: поза разом, бо стріляє лиш принагідно,— міг, однак, іще здобутися на влучний постріл, навіть не тоді, як його прикрутить, а просто, коли заманеться. Бо він ще й подумати такого не встиг, як дядько, сягнуто ступаючи поруч,— знайомий і близький, легкий, меткий, безнадійний балакун, що завжди перескакував з теми на тему і завжди був готовий бовкнути щось напрочуд слушне, хоча неодмінно трохи й химерне, майже про все, що його, власне, не обходить,— сказав:

— Ні, облишмо це. Найменше, чого можемо побажати капітанові Гуалдресові, чужинцеві поміж нами, це щоб спокій не був що день, то рідший чи й зовсім рідкий його гість.

Бо на той час уже всі в окрузі чули про капітана Гуалд-реса і майже всі його бачили. Потім одного дня уздрів його й він, Чарлз. Капітан Гуалдрес перетинав Майдан на одному з Гаррісових коней, і дядько сказав йому, Чарлзові, що то воно таке. Тобто не про чоловіка — хто він і що він, а про їх обох, коня й вершника; мовляв, був із них не

кентавр, а лиш одноріг. Він виглядав твердим, та не тією млявою твердістю від надміру життя, що притаманна була Гаррі-совим камердинерам, а твердим, як метал, чиста криця чи бронза, висхла, якась майже ніяка. І тільки дядько сказав йому, як він, Чарлз, і сам це побачив,— конювату істоту з давньої поезії з тим єдиним своїм рогом; не кістяним, а з якогось металу, такого чудного, тривкого й незнаного, що навіть мудреці не добрали б йому імені; металу, витопленого з найперших зародків людських мрінь, жадань і побоювань, що формулу їхню згубив чи, може, навіть умисне знищив сам. Коваль; витоплено його з чогось куди давнішого, ніж криця чи бронза, і дужчого за всяку силу страждання, жаху і смерті, сховану в звичайному золоті й сріблі. Ось чому, казав дядько Гевін, чоловік той видається спаяним із конем, як ним їде, і в тому суть цього чоловіка— живої частки живого коня; ця зліплена з двох істота може вмерти, має і мусить, померти, одначе тільки по коневі зостануться кістки; колись вони спорохнявють і земля їх поглине, але чоловік той залишиться невразливий і непідвладний часові, там, де їх було покладено.

А проте капітан той був собі чоловік як чоловік. Розмовляв по-англійському туго й неоковирно, не завжди зрозуміло, але озивався тією мовою до кого завгодно; незабаром його не тільки знали, а й добре знали в місті й у цілій окрузі. Протягом місяця-двох він об'їздив тут верхи чи не всі закутки, куди можна конем заїхати, і, напевне, знав такі глухі шляхи, й путівці, й стежини, яких, можливо, навіть і Чарлзів дядько, котрий щороку влаштовував у окрузі виборчу кампанію, щоб утриматись на посаді, зроду не бачив.

Він мало того що вивчив округу, але й завів собі тут приятелів. Незабаром всілякий люд став туди навідуватися: не до Гаррісів, а до чужинця; не в гостину до господині (дому), чиє дівоче прізвище вони знали протягом усього її життя, і батька її, й діда, а до прибульця, чужоземця, ніколи про нього не чувши ще шість місяців тому і навіть ще через рік не все здатні втямити з його мови. Були то люди надвірньої праці, здебільшого неодружені: фермери, механіки, паровозний кочегар, інженер-будівельник, двоє молодиків з ремонтної дорожньої бригади, професійний гендляр кіньми та мулами; вони прибували туди на капітанове запрошення поскакати на конях місіс Гарріс — його господині, як усі знали, і коханки, як припускали (ціла округа була певна, ще й не бачивши капітана, що він закидає оком чи там важить на старшу жінку, на матір, яка вже рядила усіма грішми, бо з дівчиною, її дочкою, він міг би побратися ще задовго перед їхнім від'їздом із Південної Америки), і, можливо, майбутньої дружини, коли тільки він цього забажає, а таке мусило статись, як йому вже нікуди буде подітися, бо ж бувши не тільки чужоземець, але до того ще й романського роду, він напевне походив од стародавнього безженця Дон-Жуана і міг упадати в перелюб навіть не від закоханості, а з тієї простої причини, з якої леопард плямистий. *

Власне, скоро заговорили, що, мовляв, якби місіс Гарріс була не людина, а коняка, він би вже давно був одружився з нею. Бо невдовзі з'ясувалося, що любить він тільки коней, як-от інші чоловіки, бува, люблять тільки питво, наркотики чи картярство. Розповідали, як він один ходить до стаєнь серед ночі при місяці або й зовсім потемки і,

осідлавши з півдесятка огирів, їздить ними навперемін, аж поки засіріє і зійде сонце. Того літа він побудував для перегонів таке бігове поле з перепонами, що проти нього давніше, Гаррісове, годилося хіба що для гонів немовлятам; ті бар'єри на стежці не просто стояли врівень з парканом, а підносилися понад ним на фут чи два, і змайстровано їх було тим разом не з якихось там сірничин, а з грубих брусів, міцних і надійних, як сволок, і не. з пап'є-маше, а зі справжнього каменю, приставленого з Вірджинії та східного Тенессі. І тепер чимало й городян туди вибиралося, бо таки й було на що подивитися: чоловік і кінь зросталися, з'єднувалися, стаючи однією звіриною, а тоді сягали навіть поза цю межу, поза цей ступінь злиття; не важачись, а проте пробуючи, майже фізично намагаючи цю межу, де навіть отак міцно одне з одним спаяні, так безмірно згармонійова-ні, мусили вони розпастися знову на двох, наче пілот і реактивний літак, коли швидкість їхня спершу звукова, тоді двократна, тоді трикратна, і зростає далі й далі аж до апогею їхньої (пілота й машини) спромоги, аж поки залізний корабель вибухне й розпадеться, і лише крихке, голе тіло пілотове ще нестиметься вперед по той бік звукового бар'єра.

Хоч у даному разі (з цим чоловіком і конем) діялося власне навпаки. Здавалося, цей чоловік знав, що він сам невразливий і розбитися не може, і з них двох підвести може хіба кінь, і що він влаштував біговище і поставив перешкоди, просто щоб побачити, де кінь його нарешті не витримає. І згідно з усіма засадами цього краю рільників та їздців, він, по суті, мав рацію: так, по суті, й належалось їздити верхи; приміром, Рейф Маккелем, один із його незмінних спостерігачів, що добирав, вирощував, муштрував і продавав коней увесь свій вік і знався на них, мабуть, як ніхто в окрузі, казав, що коли кінь у стійлі, обходься з ним, ніби ти заплатив за нього тисячу доларів, але в ділі, потрібному тобі чи вам обом, тобі й коневі, любому, обходься з ним, ніби можеш купити десяток таких, як цей, по центу за штуку.

І ще одне скоїлося або принаймні почалося десь так зо три місяці тому, і вся округа мусила про це знати або принаймні скласти собі приблизну думку, з тої простої причини, що йшлося про ту єдину сторону чи аспект життя. капітана Гуалдреса з Міссісіпі, яку він намагався тримати якщо не в таємниці, то бодай не на видноті.

Певна річ, раз до справи був причетний капітан Гуалд-рес, то не обійшлося без коня. Власне, округа навіть знала, який саме кінь. То була та єдина тварина — чи то істота, якщо рахувати й капітана Гуалдреса,— на всіх тих широких, обставлених щитами, вилощених акрах, що навіть номінально Гаррісам не належала.

Бо конем володів сам капітан Гуалдрес. Він купив його на власний вибір і за власні гроші чи ті, якими послуговувався як власними;— і, купивши коня за гроші місіс Гарріс, як гадала округа, він здійснив один з найкращих, а можливо, й найкращий хід, на який тільки міг капітан Гуалдрес спромогтися в Північній Америці. Якби він за гроші місіс

Гарріс купив собі дівчину,— що, як усі сподівалися, рано чи пізно він таки зробить, бо ж він був молодший, ніж місіс Гарріс,— погорда й відраза до нього з боку мешканців округи була б менша тільки від їхньої погорди і зневаги до місіс Гарріс. Та що він, як

порядна людина, витратив її гроші на коня, то під першим враженням від цього округа наперед його розгрішила: такий шляхетний у перелюбі, такий вірний і невибагливий як приймак, він здобув собі серед йокнапа-тофців своєрідну повагу і не переставав нею тішитися майже півтора місяця, щойно лиш купив того коня і сам привіз його машиною із Сент-Луїса.

Ту кобилу, лошицю, вже напівсліпу від більма, сплотив імпортний огир, незрівнянний у бар'єрних перегонах, і куплено її, всі в окрузі були того певні, не інакше, як на розплід (це в їхніх очах було доказом, що капітан Гуалдрес тримається північного Міссісіпі в кожному разі досить міцно, аби, купуючи, думати принаймні на рік уперед), бо ж ясно, що більш ні до чого не могла придатися кобила, хоч би якої там крові, раз через рік вона мала зовсім осліпнути. Округа лишалась упевненою в тому і в наступні півтора місяця, навіть і після того, як виявилося, що він не просто чекає, поки природа зробить своє, але й що він щось іще витворює з кобилою, і виявили це — не що саме він з тою кобилою робить, а тільки, що він щось таки робить з нею — саме тому, що це вперше він спробував приховати свої кінські справи од людських очей.

Бо цього разу не було глядачів, не було очевидців, не лише тому, що те, що капітан Гуалдрес робив з кобилою, діялося вночі, і звичайно пізно вночі, але ще, й тому, що капітан Гуалдрес просив сам не приходити дивитись, просив із притаманною латиноамериканцеві доброзвичайністю та галантністю, як то заведено серед його палких, мов порох, земляків, і це просвічувало навіть крізь його злиденну мову:

— Не треба сюди ходити дивитись, бо, слово честі, тепер тут нема що дивитись.

Тож вони й не ходили. Зважили, може, й не на його латиноамериканське слово честі, але зважили. Може, там і справді не було на що дивитись, бо заради чого б то могло бути варто пхатися в таку пору аж бозна-куди, тільки щоб подивитись; одначе вряди-годи котрийсь сусіда, вертаючи пізньої тихої години додому повз ту садибу, чув тупіт копит на якомусь із загонів поза стайнями оддалік від шляху,— одинокий кінь скавав риссю, потім легким галопом, а далі кілька тактів повного чвалу, та нараз тупіт уривався и западала глуха тиша, і можна було полічити до двох чи й до трьох, аж тоді знову з безгучності виринав той звук повного чвалу, що вже стишувався до легкого галопу й рисі, немовби капітан Гуалдрес вихоплював, висмикував, вишарпував тварину одним махом на всьому скаку з руху в непорушність і тримав її так два чи три такти, а тоді сам кидав її знов у шалену гонитву,— навчаючи її не знати чого, хіба що, як зауважив один дотепник у перукарні, обминати на шосе машини дорогою до міста по свою пенсію, коли осліпне.

— Може, він вчить її стрибати,— висловив здогад перукар, чепурний фертик, стомлений і знудьгований з лиця, що мав шкіру такого кольору, як грибова шапка; сонце світило на нього бодай раз кожного дня, бо в полудень він переходив через відкриту вулицю від перукарні до кав'ярні "Ніч Голубка" на обід, і якщо й сидів він коли-небудь на коні, то це було в ті часи, коли він був безборонним діт-лахом і не вмів сам себе від тієї напасті відборонити.

— Серед ночі?—здивувався клієнт.— Потемки?

— Раз кінь сліпне, то відки ж йому знати, що ніч? — сказав перукар.

— Але ж нащо змушувати коня стрибати серед ночі?— спитав клієнт.

— А нащо взагалі стрибають на конях? — відповів перукар, ляпаючи помазком довкола запіненого рота.— Нащо коні взагалі?

Тільки В того. Не було тут глузду й на макове зерня. А капітанові Гуалдресу, як на думку округи, чого-чого, а глузду не бракувало. Його здоровий глузд чи принаймні практичність було доведено, власне, отим самим вчинком, який трохи згодом заплямував його репутацію в нашій окрузі. Бо всі тоді знали, на що здалась йому та кобила, та сліпа кобила і ніч. Він, цей неперевершений верхівець, лише затулявся конем; він, неморальний ловець підстаркуватих удів, зрадив чистоту і чесність своєї неморальності.

Ішлося не про його моральні засади, а про вірність їм. Щодо його — чужинця та ще й латиноамериканця — моральних принципів ніхто ніколи не мав жодних ілюзій, отже, його моральні вади сприймали наперед, як належне, не чекаючи навіть, поки він того вимагатиме чи проситиме. Але йому накинули моральні засади, самохіть наділили його цілим кодексом, що виявився тепер невластивим йому, і цього капітанові Гуалдресу вже не пробачили ніколи.

Все це зайшло через жінку, іншу жінку. Довелося всім 11 "решті визнати те, чого вони, як тепер зрозуміли, завжди сподівалися від чужинця та ще й латиноамериканця, бо тепер вони знали нарешті, нащо здалася ота коняка,— коняка, рокована осліпнути, і до чого був той нічний тупіт копит, якого ніхто, мабуть, не розумів, та принаймні й не сушив собі дуже голови, щоб зрозуміти. Це був троянський кінь; той чужинець, ледве зугарний стулити кілька слів по-англійському, подався аж до Сент-Луїса підшукати й купити за власні гроші коняку, яку йому було треба: сліпу, щоб було чим виправдати нічну свою відсутність, вже ви-муштрувану чи здатну засвоїти муштру від нього — на певне гасло, можливо від електричного дзвінка, що. вмикався від годинника щодесять-п'ятнадцять хвилин (цим разом фантазія округи сягнула верховин, неприступних навіть гендлярям кіньми, не те що простим дресирувальникам) — кидатися раптово учвал безлюдним загоном, аж поки він верне з побачення і вимкне той годинник, і,, завівши кобилу до стайні, нагородить її цукром чи вівсом.

Певна річ, то мала бути жінка молода, може, навіть молоденька дівчина; найпевніше-таки молоденька дівчина, бо ж була в ньому сувора, безжальна і невигадлива чоловіча принакність, що рядилася в латиноамериканську бездоганність і навіть зливалася з нею, як фрак і біла краватка зливаються з молодиком і здобувають йому людську прихильність, хоч він і пальцем не кивне, щоб її заробити. Але це не мало ваги. Власне, тільки хтиві людці сушили собі голову, хто була його любка. Інші, решта, більшість їх, новою жертвою цікавилися не більш, як місіс Гарріс. Невблаганні моралісти, вони відцурались не спокусника, а такого собі лісового оленя, що гасє полями, наче рідний ліс йому не настанчить пари. І як згадували місіс Гарріс з> її мільйоном доларів, то так наче рівня, або й, чого доброго, зверхники. І прозивали її подумки не "бідолашною жінкою", а "бідолашною дуркою".

І якийсь час, у перші місяці того першого року по їхньому поверненню з Південної Америки, той хлопець їздив верхи з капітаном Гуалдресом. А він, Чарлз, уже знав: хлопець їздити' вміє. І так воно й насправді було; та тільки дивлячись, як він силкується не відстати від капітана Гуалдреса, що мчить бар'єрною доріжкою, починали ви гаразд розуміти, що таке справжня кінна їзда. І він, Чарлз, думав, що тепер, коли там, у домі, гостює чоловік з іспанською кров'ю в жилах, хлопцеві є, либонь, з ким фехтувати. Але чи фехтували вони чи ні, не знав ніхто, і незабаром хлопець уже навіть перестав ганяти верхи з материним гостем, чи коханцем, чи то майбутнім своїм вітчимом, чи як там його назвати, і тепер у місті могли його побачити хіба лиш, як він проїздив через Майдан потужним спортивним автомобілем, в якому задні сидіння й ніша над ним були захарашені багажем,— чи то кудись вибираючись, чи саме звідкись вертаючись. А через півроку завжди, як доводилося бачити хлопця так зблизька, що хоч би й у вічі йому зазирнути, він, Чарлз, не міг утриматися від думки: "Хай би на цілому світі тільки й було коней, що одна пара і вони обоє належали йому, без великої, дуже великої потреби я б нізащо не поїхав з ним верхи, навіть якби моє ім'я було капітан Гуалдрес".

II

І ось ці люди — ці маріонетки, ці паперові ляльки, ця ситуація, безвихідь, побутова драма, відьомський, шабаш, називайте як хочете,— впали, мов грім з ясного неба, дядькові Гевінові на голову о десятій годині холодного вечора за місяць до різдва, а він з того всього тільки й відчув бажання, чи визнав за слушне або навіть за доконечне, повернутися до шахівниці, пересунути пішака й сказати: "Твій хід", наче взагалі нічого не скоїлося, і нічого взагалі не було,— він не тільки відмахнувся, а й відкинув геть і перекреслив увесь цей клубок.

Та він, Чарлз, ще не походив. І цього разу він сам повторив уперто:

— То все гроші.

І дядько цим разом повторив і собі, усе ще гостро, сухо, навіть грубувато:

— Гроші? Чи ж тому хлопцеві йдеться про гроші? Він, мабуть, їх ненавидить, лютує щоразу, як доводиться тягати з кишені ці папірці, лиш тому, що треба чогось купити чи кудись поїхати. Якби тут ішлося про гроші, я б так ніколи нічого й не довідався. Нащо б йому тоді влітати бомбою сюди, до мене, о десятій вечора і спершу владно наказувати, потім вдаватися до брехні, а далі й до погроз, аби лиш стримати свою матір від одруження з чоловіком без грошей? Нехай би навіть той був голяк-голяком, хоч про капітана Гуалдреса цього напевно твердити не можна.

— Ну й що,— сказав він, Чарлз, ізнов таки вперто.— Він не хоче ані матері, ані сестри віддавати заміж за цього чужоземця. Він просто недолюблює капітана Гуалдреса, та й годі.

Тепер дядько Гевін уже й справді змовк, — сидів навпроти за шахівницею і чекав. І враз небіж спіймав на собі дядьків непорушний, задумливий і дуже пильний погляд.

— Ну-ну, — сказав дядько. — Ну-ну-иу.

І дивився на нього, аж він переконався, що не зовсім ще розучився червоніти. А він мав би вже звикнути до цього чи бодай до того, що дядько й досі не забув, дарма що

самому йому та обставина випала в голови. Але він бодай стояв на своєму і, високо тримаючи голову, хоч весь спаленілий,— вдивлявся в дядька так само невідривно, як і дядько в нього, відповідаючи також і на це:

— Вже й не кажучи, що він притяг сюди свою сестру і змусив її до брехні.

Дядько Гевін дивився на нього вже не глузливо, тепер навіть і не пильно — дивився, та й годі.

— І чого це воно так, — почав дядько, — що люди в сімнадцять...

— Вісімнадцять, — заперечив він. — Чи вже майже.

— Хай так,— погодився дядько.— У вісімнадцять чи вже майже, — такі переконані, начебто несла літнім людям, як от я, визнати чи пошанувати, чи бодай пригадати те, що молоді мають за пристрасть і кохання?

— Може, це тому, що літні люди вже не бачать різниці між любов'ю та пристрастю і просто собі доброзвичайністю, як, скажімо, не тягнути рідної сестри о десятій годині холодного грудневого вечора за шість миль, щоб змусити її брехати.

— Ну, добре, — сказав дядько Гевін. — Тоді "туше" Чи ж того досить? Бо, як вважає один мін знайомий літній чоловік п'ятдесяти років, нема нічого понад силу сімнадцяти-, і вісімнадцяти-, і дев'ятнадцятилітнім... і, як на те, шістнадцятилітнім також... нічогісінько, а що вже казати про такі речі, як любов і пристрасть чи доброзвичайність, чи там притягти вночі рідну сестру за шість або й двадцять шість миль, щоб змусити її брехати, чи вламуватися до сейфа, а чи вбити когось... Якщо йому справді довелося її тягти. Її не силувано приїздити; я принаймні жодних кайданів не бачив.

— Однак вона приїхала, — сказав він. — І збрехала. Категорично заперечила свої заручини з капітаном Гуалдресом. А коли ти запитав її прямо, чи його кохає, відповіла "так".

— І за це слово її виставлено з кімнати, — сказав дядько. — Власне, коли вона сказала правду, а таке, до речі, як на мене, теж не понад силу людям сімнадцяти-, і вісімнадцяти-, і дев'ятнадцятирічним, надто ж, якщо можна цим чомусь зарадити. Вона ввійшла сюди, обоє ввійшли, з тією

1 Скорочено від французького "п'єс туше — п'єс жує", тобто "торкнув — ходи"; цією формулою гравець у шахи вимагає від противника походити фігурою, яку той торкнув.

брехнею, завченою спеціально для мене. Але їй не стало духу. Отож вони силкувалися одне одного використати, щоб досягти певної мети. Тільки в кожного з них мета була інша.

— Але обоє принаймні облишили свій намір, побачивши, що не на їхнє вийшло. Він облишив досить скоро. Облишив майже так само рвучко, як і почав. Мені здалося на мить, що він ось-ось має швиргонутися за двері до холу, мов ганчір'яну ляльку.

— Так, — сказав дядько Гевін. — Аж надто скоро. Він облишив той план, щоб удатися до чогось іншого, як тільки впевнився, що не може покластися на неї. А вона облишила ще до того. Облишила, як тільки переконалася, що він вислизає з рук або що я не впіймаюся на гачок і, значить, також не дамся до рук. Тим-то вони обоє надумали вдатися до чогось іншого, і мені це не подобається. Бо вони ж небезпечні. Не тим

небезпечні, що дурні: дурості, перепрошую, сер, і слід сподіватися в такому віці. Але тому, що досі ніхто, кого б вони достатньо шанували чи боялися, щоб йому повірити, не сказав їм, що вони дурні та зелені. Твій хід.

І схоже було, що від дядька більш нема чого чекати; на цю принаймні тему від нього явно годі чогось домогтися.

Схоже було, що вже й справді нема чого чекати. Він походив. Обміркував цей хід уже теж давненько, давніше за дядька, коли рахувати, як то роблять пілоти, чистий час у польоті, а не просто проминулий час, бо йому ж не доводилось, як дядькові, приземлятися для відсічі напасникам, а потім знову зніматися в повітря. Своїм конем він тримав під боєм дядькову королеву і туру. Тут йому дядько підставив пішака, — тільки він, Чарлз, либонь, один і повірив, що дядько прогавив. І він походив, а тоді походив дядько, і як звичайно, було вже по всьому.

— Мабуть, мені краще було брати королеву двадцять хвилин тому* коли міг, а туру випустити з рук, — сказав він.

— Авжеж, — погодився дядько і заходився розбирати фігури на білі й чорні, поки він, Чарлз, діставав коробку з нижньої полицки столика для курцівського приладдя.— Ти б не зміг їх узяти менш як за два ходи. А кінь, правда, ходить одразу на два поля і навіть одразу в двох напрямках. Та тільки двічі підряд він ходити не може. — Дядько посунув чорні фігури до нього через шахівницю. — Тепер я візьму білі, і ти можеш спробувати щастя ще раз.

— Вже минула десята, — заперечив він. — Скоро пів на одинадцять.

— Так' і є, — сказав дядько, розставляючи чорні фігури. — Так часто буває.

— Чи не пора мені вже лягати? — закинув він, Чарлз.

— Може, й пора, — відгукнувся дядько, все ще без найменшої затримки, все ще абсолютно лагідний. — Ти не заперечуєш, як я ще трохи посиджу, правда ж?

— Може, тобі краще тоді гратиметься, — сказав він. — Граючи сам із собою, бодай хоч подивуєшся вперше в житті з похибок супротивника.

— Ну, гаразд уже, гаразд, — озвався дядько. — Чи ж не сказав я "туше"? Та постав хоч фігури назад на шахівницю, гратимеш там чи ні.

Оце і все, що він, Чарлз, тоді знав. Нічого більшого навіть і не підозрював. Але він довідався чи, скоріше, зміркував дуже швидко. Цього разу вони спершу зачули ходу в холі — легке, різке, сухе стаккато, як то звичайно дріботять дівчата. Живши в дядька, він добре засвоїв, що в усіх домах чи будівлях, де бодай два помешкання більш-менш відокремлені одне від одного, людської ходи майже ніколи не чути. Отож він зрозумів тої ж миті (ще навіть вона постукати не встигла і дядько не встиг ще навіть сказати: "Ну, тепер твоя черга спізнитись відчинити"), що не лише дядько Гевін увесь цей час не сумнівався в її поверненні, але навіть і він сам теж мусив те знати. Тільки він подумав спочатку, що то хлопець послав її знову; і лише згодом подумав — з подивом, як же то вона прихитрилася так швидко його спекатись.

В усякому разі, виглядала вона так, наче весь цей час бігла не спиняючись; притримуючи рукою на шиї хутрянку, з-під якої спадала довга біла сукня, вона

постояла в дверях хвильку після того, як він відчинив їх. І страх, може, й досі прозирав у неї на обличчі, та збентеженості тепер в очах не було вже й сліду. Вона подивилась на нього, добре подивилась,— а першого ж разу, як йому вдалося, зовсім не завважила його в кімнаті. , "

Потім вона відвела від нього погляд. Увійшла і хутко про-дріботіла через усю кімнату до столика з шахівницею, де (цим разом) стояв дядько Гевін.

:— Я маю вам дещо сказати сам на сам,— мовила вона.

— Можете казати, — відізався дядько. — Це Чарлз Ме-лісон, мій небіж. — Він одсунув один стілець від столика. — Сідайте, будь ласка.

Дівчина, проте, й не ворухнулася.

— Ні,— наполягала вона,— сам на сам.

— Не можете розповісти мені правду, коли нас троє, то навряд чи скажете й мені самому, — відповів дядько Гевін. — Сідайте.

Вона ще якусь хвилю не рухалась. Він, Чарлз, не бачив її обличчя, бо вона стояла до нього спиною. Але голос її зовсім змінився.

— Авжеж,— промовила вона і обернулася до стільця. Потім, уже намірившись сідати, знову спинилася, напівобернувшись і дивлячись на двері, наче не тільки сподівалась почути в холі братові кроки, але вже ладна була вибігти аж у вуличні двері подивитись, чи де не видно брата.

Однак це не була справжня затримка, бо зараз же вона й сіла, і спідниці, а з ними й ноги, коли вона повалилася на стілець, миготнули в неї, як то звичайно в дівчат, мовби в них навіть суглоби не так попричіплювано і не там, де в чоловіків.

— Можна мені запалити? — поспиталася вона.

Та не встиг ще дядько простягти руку до пачки Сигарет — сам він їх не палив, — як вона витягла не знати звідки не якусь там платинову, всю в самоцвітах, цигарницю, як то можна було сподіватися, а одну-однісіньку сигарету, зібгану, пом'яту, аж тютюн із неї трусився, наче вона провалялась отак у неї в кишені не один день, і, вхопивши свою руку з сигаретою біля зап'ястка, очевидно, щоб не тремтіла, піднесла її до сірника, якого запалив дядько. Потім вона пахконула димом, прихилила сигарету до попільнички і склала руки на колінах, не стиснувши, а лише стуливши кулаки, маленькі й непорушні на темному тлі хутра.

— Йому загрожує небезпека,— вимовила вона.— Я так боюся.

— А, — сказав дядько. — Вашому братові загрожує небезпека.

— Ні-ні, — заперечила вона майже дражливо. — Не Мак-сові. Себас... капітанові Гуалдресу.

— Розумію, — сказав дядько. — Капітанові Гуалдресу загрожує небезпека. Він, кажуть, здорово їздить на конях, хоч сам я верхи його не бачив ніколи.

Вона взяла сигарету, похапки затяглася двічі, розкришила її в попільничці, поклала руки назад на коліна і знову зиркнула на дядька.

— Гаразд, — мовила вона. — Я кохаю його. Я вже вам казала. Але я зараз не про це. Просто бувають речі, яким годі зарадити. Так і з цим. Мама його побачила перша, чи то

він побачив її перший. Зрештою, вони обоє з одного покоління. А я вже ні... бо Се... капітан Гуалдрес старший від мене на добрих вісім-десять років, а може, й більше. Але це пусте. Не в тім річ. Йому загрожує небезпека. І хай би навіть він проміняв мене на маму, я однаково не хочу бачити, як лихо спаде йому на голову. Не хочу принаймні, щоб мій брат через це потрапив за ґрати.

— Тим паче що ґратами зробленого не поправиш, — підхопив дядько Гевін. — Згоден з вами: куди краще посадовити його за ґрати ще до того.

— До того? — перепитала вона. — До чого?

— До того, як допуститься карного вчинку, за який може потрапити за ґрати, — пояснив дядько, і в голосі його бриніла та неймовірно чемна безпосередність, що й найхімер-нішим нісенітницям надавала вигляду не. тільки дотепності, а й якогось здорового глузду.

— О! — вигукнула дівчина. Вона подивилася на дядька. — Як то посадовити його? — запитала вона. — Настільки я знаюся на законі: за самі лиш наміри людей не ув'язнюють. Зрештою, він дав би якомусь мемфіському адвокату двісті-триста доларів, і вже завтра його б випустили. Хіба ні?

— Хіба ні? — повторив за нею дядько. — Чи ба, скільки треба адвокату клопоту, щоб заробити триста доларів!

— Із того взагалі не було б ніякої користі, чи не так? — запитала вона. — Вишліть його.

— Вислати вашого брата? — здивувався дядько. — Куди? Навіщо?

— Облиште це, — сказала вона. — Облиште. Чи ви не знаєте, що якби мені було до кого вдатися, крім вас, я б не стояла тут. Вишліть Себ... капітана Гуалдреса.

— Ага, — сказав дядько. — Капітана Гуалдреса. Боюся, імміграційним органам бракує не лише належного бажання, але й такої широкої сфери діяльності, як у мемфіських три-стадоларових адвокатів. З його висланням забарилися б на цілі тижні, ба й на місяці, а тим часом, коли ваші страхи небезпідставні, то й двох^днів забагато. Бо що ж би ваш брат робив увесь цей час?

— Значить, ви, слуга закону, неспроможні потримати його десь під замком, поки Себастьян виїде з нашого краю?

— Кого потримати? — запитав дядько Гевін. — Де потримати?

Вона відвела від нього погляд, хоч сама й не ворухнулася.

— Можна попросити у вас сигарету? — запитала.

Дядько подав їй сигарету з пачки на столику і підніс запаленого сірника, і вона знову випросталася, швидко пахкаючи димом, і заговорила з-поза голубуватих клубків, усе ще не дивлячись на дядька.

— Гаразд, — промовила вона. — Коли врешті між ним та Максом дійшло до справжньої чвари і я зрозуміла, як сильно Макс його ненавидить і що добром у них не обійдеться, я переконала Макса погодитися...

— ...щоб дарував життя нареченому вашої матері, — підказав дядько. — Майбутньому вашому вітчимові.

— Гаразд, — мовила вона з-поза швидких хмаринок диму, що курився з сигарети, затисненої між двох пальців зі шпичастими, фарбованими нігтями. — Бо ж вони з мамою ще ні до чого не домовились, — якщо їм взагалі було про що домовлятися. І вже ж то не мама хотіла залагодити цю справу, бо... І він би однаково мав коні чи бодай гроші на купівлю нових, байдуже з ким із нас... — Вона хутко пахкала сигаретою, не дивлячись на дядька і взагалі ні на що. — Коли я збагнула, що як нічого з цим не зробити, рано чи пізно Макс його вб'є, ми з Максом домовилися так: він зажде ще добу. Я піду з ним до вас і намовлю вислати його назад до Аргентини...

— Де він тільки й матиме, що свою капітанську платню, — сказав дядько. — І тоді ви подастесь слідом за ним.

— Гаразд, — сказала вона. — ТаК. Отже, мій прийшли до вас, і тут я побачила, що ви не ймете нам віри і не збираєтесь і пальцем кивнути в цій справі, тож я не знайшла іншої ради, як при вас показати Максіві, що я теж люблю його, аби Макс зробив щось таке, що змусило б вас повірити, що він принаймні не жартує. І так і вийшло, він не жартує, і ви повинні мені допомогти. Повинні.

— А ви теж повинні зробити дещо, — сказав дядько Гевін. — Повинні почати казати правду.

— Я й казала. І кажу.

— Але не всю. Що там вийшло поміж вашим братом і капітаном Гуалдресом? Але цим разом уже, як той казав, без гречаної вовни...

На якусь мить вона скинула очима на дядька крізь швидкі хмаринки диму. Сигарета вже догоріла майже до самих пофарбованих нігтів.

— Ваша правда, — зітхнула вона. — Не в грошах тут річ. Гроші його не обходять. їх стане для Себ... для всіх нас. І це навіть не через маму. Це через те, що Себастьян завше побивав його. В усьому. Себастьян приїхав навіть без власного коня, і Макс теж добре їздить, але Себастьян побиває його, побиває на Максівих же конях, і ті ж таки коні, Макс про це знає, перейдуть до Себастьянових рук, скоро тільки мама зважиться врешті і скаже "так". Макс був найкращий учень у Паолі, а проте одного дня Себастьян узяв мітлу і відбив два Максіві випадки, аж той не витерпів, здер кульку з вістря рапіри й кинувся так на нього, а Себастьян тією ж таки мітлою, наче шаблею, відбивав атаку, поки хтось не схопив Макса.

Вона дихала не так тяжко, як швидко, рвучко, майже за-сапано, і все ще силкувалася затягтися сигаретою, а та була надто.куца, щоб її курити, навіть якби не тремтіла так шалено в руці; вона обважніло сиділа на стільці, у тій своїй хмарці з білого шовку й тюлю і в темній похмуро-лискучій пишноті маленьких забитих звірят, не так бліда із себе, як делікатна й крихкотіла, і не так навіть крихкотіла, як холодна, ефемерна, мов рання весняна біла квітка, передчасно розквітла на своїй стеблинці серед снігу та льоду, — квітка, приречена згинутися у вас-таки на очах, не знаючи навіть, що вмирає, не відчуюючи навіть болю.

— Це було вже опісля, — сказав дядько Гевін.

— Що? Опісля чого?

— До цього дійшло, — сказав дядько. — Але вже опісля. Не буває, щоб хто кому бажав смерті через те лише, що той взяв гору над ним у перегонах чи фехтуванні. В усякому разі, не буває, щоб. хтось доводив таке своє бажання до конкретних дій.

— Буває, — заперечила вона.

— Ні, — сказав дядько Гевін.

— Буває.

— Ні.

Вона перекилилася й поклала недопалок у попільницю обережно, ніби яйце чи капсуль з нітрогліцерином, і випросталася на стільці знову; долоні її тепер лежали на колінах навіть не стулені, а розпростані.

— Гаразд, — озвалася вона. — Цього я й боялася. Я казала... Я знала, вас таке не вдовольнить. То все через жінку.

— Ага, — сказав дядько Гевін.

— Я гадала, може, ви так не будете прискіпуватися, — вела вона далі, і тепер голос її змінився втретє, відколи вона, менш як десять хвилин тому, ввійшла сюди.— Це там, зо дві милі від нашої садиби. Фермерова донька. О так,— зітхнула вона,— знайома ситуація — роман Вальтера Скотта, чи Гарді *, чи ще там когось три століття тому: молодий пан і кріпаки, право сеньйора й усе, що з того випливає. Тільки тут сталося інакше. Бо Макс дав їй обручку. — Тепер її руки, знову стиснуті, лежали на бильцях, і вона знову не дивилася на дядька. — Цього разу було зовсім не так. Краще, ніж у Гарді чи Шекспіра. Бо цим разом було два міських молодики: не сам тільки багатий молодий граф, але й чужоземний його приятель чи принаймні гість у його домі; цей романтичний брюнет, чужоземний лицар, брав гору над молодим графом в їзді на конях не чиїх, а того ж таки молодого графа, і вибив мітлою рапіру з руки молодому графові. І ось кінець кінцем йому досить лиш було під'їхати вночі під вікно дівчини молодого графа й свиснути... Зачекайте, — сказала вона.

І звелася. Власне, вона вже йшла, ще й не ставши на ноги. Вона перетнула покій, рвучко розчинила двері, і ще не встиг він, Чарлз, бодай ворухнутись, як її каблучки твердо й хутко застукотіли в холі. Потім грюкнули парадні двері. А дядько — так і стояв собі непорушно, просто дивлячись у ті відчинені двері.

— Що? — запитав він, Чарлз.— Що?

Дядько Гевін, одначе, не відповів; небіж усе ще дивився на ті двері, і тоді, ще перш, ніж дядько встиг би відповісти, вони знову почули грюк парадних дверей і твердий сухий стукіт дівчачих каблучків у холі, тепер уже двох пар, і влетіла дочка місіс Гарріс, і перетяла кімнату, і махнула рукою позад себе, і сказала:

— Ось вона,— і пішла далі, і знов миготнули її ноги й сукня, як сідала на стільця, а вони з дядьком дивилися на ту іншу дівчину — селянку, бо ж йому вже траплялося бачити її в місті в суботу,— то був єдиний спосіб пізнавати сільських, бо ж уста й обличчя вони й собі підмальовували, а часом і нігті, і їхні сукні, хай, може, й пошиті фірмою "Сієрс і Роубак", зовсім уже не скидалися на готове вбрання в'їд Сієрса й Роубака, а часом навіть ним і не були, дарма що й не оздоблені тисячодоларовими

норками; дівчина ця була, мабуть, одноліток міс Гарріс, але на зріст трохи менша, струнка, однак натоптувата, як то буває у сільських дівчат, чорнява й темноока,— вона зирк мигцем на нього, а тоді перевела погляд на дядька.

— Заходьте, — сказав дядько Гевін. — Я Стівенс. Ваше прізвище Моссоп, коли не помиляюся.

— Я знаю, — сказала дівчина. — Ні, сер. То моя мати писалася Моссоп. А батька звуть Гене Кейлі.

— Обручка теж із нею,— втрутилась міс Гарріс.— Я попросила її прихопити, бо знала, що ви повірите не більше, ніж я сама, почувши цю історію. Я не ганю її, що не носить обручки на пальці. Я б теж не носила, якби мені хто сказав таке, як Макс їй.

Друга дівчина зиркнула на неї й на якусь хвилину затрималася на ній поглядом — чорним, байдужим, некліпним і цілком спокійним, а та собі взяла з пачки ще одну сигарету, хоча цим разом ніхто не запалив їй вогню.

Тоді міс Кейлі знову поглянула на дядька. Очі в неї були поки що як очі. Просто насторожені, та й тільки.

— Я ніколи її не носила, — сказала вона. — А все через батька. Для нього Макс — звичайний шалапут. І я навіть на гадці не маю тримати її в себе, тільки стрінуся з Максом — зараз же йому поверну. Бо я тепер теж думаю...

З уст міс Гарріс злетів якийсь звук. Навряд чи, подумав він, такого навчили її в швейцарському монастирі. Міс Кейлі знов кинула на неї той свій чорний, задумливий погляд. Але очі в неї ще й тепер були як очі. Потім вона звернула їх на дядька. ^

— Його слова не образили мене. А ось те, як він сказав їх, не сподобалося мені. Може, він тоді інакше й не міг сказати. Та тільки він мусив придумати якийсь інший спосіб. Але я не розгнівалася на нього за ті слова.

— Розумію, — озвався дядько Гевін.

Я однаково б не розсердилася на нього за те.

— Розумію, — повторив дядько Гевін.

— Але він робив не по правді. Від самого початку не по правді. То він перший сказав мені, що краще обручки не носити поки що в людей на очах. Я навіть не встигла відповісти йому, що не така вже й дурна, щоб викритися перед татом із тою обручкою...

З уст міс Гарріс знову злетів той самий звук. Цим разом друга дівчина урвала мову, поволі обернула голову й п'ять-шість секунд видивлялася на неї, що сиділа з незапаленою сигаретою між пальцями. Потім міс Кейлі знову перевела погляд на дядька.

— І то, власне, він сказав, що нам краще не заручатися, хіба що потай. А раз я мала заручатися тільки потай, то, скажіть на милість, чому б то капітан Голдез...

— Гуалдрес,— поправила міс Гарріс.

— . Голдез,— вела далі міс Кейлі,— чи хто інший не міг приїхати до нас, посидіти на веранді й погомоніти? А я ще й люблю часом поскакати верхи на коні, без нагнітів од упряжі, тим-то коли він приїжджав із другим конем для мене...

— А як ти поночі могла бачити, з нагнітами кінь чи без них? — запитала друга.

Тепер міс Кейлі, все ще без поспіху, обернулася всім тілом і подивилася на ту, другу.

— Що? — запитала вона. — Що ти сказала?

— Ану,— втрутився дядько Гевін.— Годі вам.

— Ви, старий дурню,— сказала міс Гарріс. На дядька вона й не дивилася. — Чи, по-вашому, який-небудь чоловік — хіба такий як ви, що вже стоїть одною ногою у могилі,— гасав би щонаочі цілими годинами конем сам-один по безлюдному майданчику?

Брав міс Кейлі ворухнулася. Вона хутко ступнула кілька кроків, ідучи нагнулася, закотила край спіднички, витягла щось із-за панчохи і зупинилася перед кріслом міс Гарріс, і якби то був ніж, вони з дядьком уже б запізналися.

— Встань, — кинула вона різко.

Тепер міс Гарріс запитала "Цфо?" і скинула очима вгору, все ще тримаючи незапалену сигарету біля рота. Друга яе промовила більш нічого. Вона лиш гойднулася на підборах назад, струнка й натоптувата, і вже була замахнулася, коли це дядько теж кинувся, гукнувши: "Стійте! Стійте!", але вона вже з маху ляснула міс Гарріс в обличчя, і в ту сигарету, і в ту руку, де сигарета, в усе разом, а міс Гарріс підхопилася на кріслі, та так і зосталася там сидіти, вже з поламаною сигаретою, що зависла у неї в пальцях, вже з довгою тонкою подряпиною на щоці; а тоді й сама та обручка з великим діамантом, блиснувши, впала додолу з поли хутрянки.

Міс Гарріс хвильку дивилася на сигарету. Тоді поглянула на дядька Гевіна.

— Вона мене вдарила! — озвалася вона.

— Я бачив, — сказав дядько. — Я й сам ладен був... — І тут підхопився — мусив підхопитися: вона зірвалася в крісла, і міс Кейлі вже знов гойднулася назад на своїх підборах. Але дядько цим разом їх випередив і, скочивши поміж них, відіпхнув міс Гарріс однією рукою, а міс Кейлі другою, і за мить вони обидві вже стояли там, плачучи, ревучи, ну чистісінько як трилітні діти після бійки, а дядько тим часом, подивившись на них хвильку, нахилився й підняв обручку.

— Вже досить, — сказав він. — Перестаньте. Одна й друга. І гайда у ванну вмиватись. Тими он дверима. — І коли вони обидві хутко рушили, додав: — Не разом. По одній. Ви перша,— це до міс Гарріс.— Там у шафі, є кровоспинне, якщо вам потрібне, бо завжди краще боятися сказу, ніж просто в нього вірити. Проведи її, хлопче.

Але вона вже вийшла до спальні. Міс Кейлі стояла, витираючи носа тильним боком долоні, аж поки дядько подав їй свою хустинку.

— Пробачте мені,— промовила вона, схлипуючи, себто підшморгуючи носом. — Але їй не слід було доводити мене до цього.

— Не слід було давати їй нагоди, — сказав дядько. — Певно, вона лишила вас чекати в машині весь цей час. Заїхала по вас додому і взяла з собою.

Міс Кейлі висякалася в дядькову хустину і відказала:

— Так, сер.

— Тоді доведеться тобі відвезти її додому,— звернувся дядько до нього, Чарлза, не

озираючись.— Вони вдвох не можуть...

З міс Кейлі, —одначе, вже було все гаразд. Замашним рухом вона витерла носа спершу справа, потім зліва і замірилася віддати хустинку дядькові, але передумала на півдо-розі, опустила руку з хустинкою і сказала:

— Вернуся з нею. Я не боюся її. Мені залишиться тільки дві милі додому, хоч би навіть далі своїх воріт і не повезла.

— Добре, — погодився дядько Гевін. — Ось, прошу, — він подав їй обручку.

Був то великий перстень, оздоблений діамантом; з'ним теж усе було гаразд. Міс Кейлі ледве глянула на нього.

— Він мені не потрібен, — сказала вона.

— І мені б не був потрібен,— підхопив дядько.— Але пристойність вимагає, щоб ви оддали його власноручно.

Тоді вона взяла обручку, а потім вернулася міс Гарріс, і міс Кейлі пішла й собі вмитися, і досі ще з хустинкою в руці Міс Гарріс виглядала знову справно, зі склистим мазком кровоспинного на подряпині; і тепер вона тримала платинову, всю в самоцвітах коробочку, тільки то була пудра й усе таке. Ні на кого з них вона не дивилась, а тільки в люстерко на вічкові коробочки,— кінчала чепурити лице.

— Мабуть, я повинна перепросити, — озвалася вона. — Але, мені здається, слуги закону всякого надивилися у своєму ділі.

— Ми намагаємось уникати кровопролиття, — сказав дядько.

— Кровопролиття, — аж здригнулася вона. І зненацька забула про лице, як і про ту платинову коробочку в самоцвітах, і зухвальство та гордощі позлітали з неї, і коли вона звела очі на дядька, знову панував там жах і переляк; і він, Чарлз, знав: йому з дядьком вільно всяке думати про те, що може і що збирається вчинити її брат, але вона принаймні не мала щодо того жодних сумнівів.

— Ви повинні щось зробити, — сказала вона. — Повинні. Якби мені було ще до кого звернутися, я б не морочила вам голови. Але я...

— За вашими словами, ви з ним уклали угоду, що він не робитиме нічого протягом доби, — сказав дядько Гевін. —

Гадаєте, він так і не зламає свого слова, так само, як і ви, — не зробить щось по-своєму за спиною у вас?

— Не знаю,— відказала міс і Гарріс.— Якби ви тільки могли потримати його за ґратами, поки я...

— Цього я не можу, як не зможу й того, другого, вислати завтра до сніданку. А чого б вам не вислати його самій? Ви ж казали, що...

Тепер на обличчі її панував жах і розпач. — Я теж не можу. Я' пробувала. Мабуть, зрештою, мама таки дужча від мене. Я навіть пробувала з ним поговорити. Але він, як оце й ви: теж не вірить, що Макс небезпечний. Каже, то все одно, що тікати від дитини.

— А воно ж так і є,— сказав дядько. — І це, власне, причина.

— Власне причина чого?

— Нічого, — сказав дядько.

Дядько Гевін уже не дивився на неї, ані на нього, Чарлза, ані взагалі, оскільки він міг судити, ні на що, лише стояв собі, потираючи пучкою великого пальця головку своєї люльки з кукурудзяного качана. Потім вона попросила:

— Можна ще одну сигарету?

— А чом би й ні? — відказав дядько.

Вона взяла сигарету з пачки, ' } цього разу Чарлз подав їй вогню, — обережно ступаючи серед порозкиданих на підлозі шахових фігур, він проходив саме повз дядька до курцівського столика по сірники, аж увійшла міс Кейлі, теж іні на кого не дивлячись, і кинула дядькові: 1 — Вона висить на дзеркалі.

— Що висить? — здивувався дядько.

— Ваша хустинка, — пояснила міс Кейлі. — Я випрала її.

— А... — сказав дядько.

і А міс Гарріс промовила:

І — Просто побалакати з ним теж нічого не дасть. Ви пробували раз і знаєте.

— Не пригадую, — сказав дядько. — Не пригадую, щоб Я когось іще чув, крім нього. Але ви маєте рацію щодо балачки. Мені так здається, що вся ця каша заварилася через чийось надмірну балакучість.

Але вона зовсім не слухала.

— Та й ми теж однаково г ніколи вже не затягнемо його сюди. То вже доведеться вам відвідати нас...

— На добраніч, — сказав дядько Гевін. Вона таки зовсім не слухала.

— ...зранку, поки він ще не встане й не піде куди з дому. В В. Фолкнер 225

Я зателефоную вам уранці, коли це найзручніше буде зробити...

— На добраніч, — сказав дядько ще раз.

Тоді вони вийшли до холу, ясна річ, залишивши двері відчинені, — себто міс Гарріс залишила, та коли йін, Чарлз, подався причинити їх, міс Кейлі вже верталася сама задля цього, проте, побачивши його, облишила свій намір. Але тільки-но він узявся за ручку дверей, дядько сказав:

— Стривай.

Чарлз спинився з рукою на дверях, і вони почули твердий сухий цокіт дівочих підборів у холі, а тоді, звісно, і стукіт парадних дверей.

— Те саме думали ми й того разу, — сказав дядько. — Сходи, щоб упевнитись.

Але дівчата пішли-таки. Він, Чарлз, стояв у розчинених парадних дверях серед щипливо-морозної, безвітряної грудневої пітьми, коли почув рев потужного мотора на високих обертах і побачив, як велике спортивне авто, гойднувшись і завивши, рушає майже на повній швидкості і, повискуючи шинами по бруківці, зникає за найближчим роєм, і як тильні ліхтарі розчиняються, зникають з очей теж надто швидко, так швидко, що вони вже мусили бути геть за Майданом, коли йому ще вчувався запах припаленої від тертя гуми.

Потім він повернувся до вітальні, де серед порозкидуваних фігур дядько, сидячи, натоптував свою люльку. Він пройшов, не спиняючись, підібрав шахівницю і поклав знову на столик. На щастя, вся та колотнеча зчинилася осторонь і жодної фігури не було роздавлено. Він позбирав їх з підлоги навколо дядькових'ніг і знову порозоставляв на шахівниці, навіть походив пішаком від білої королеви, розігруючи класичний дебют, як вимагав того дядько. Дядько все ще натоптував люльку.

— То, виходить, про капітана Гуалдреса говорили таки правду, — озвався він, Чарлз. — Тут замішана дівчина.

— Котра дівчина? — запитав дядько. — Чи ж одна з них двічі не проїхала сьогодні шість миль, аби лиш ми не мали жодних сумнівів, що вона хоче пов'язати своє ім'я з прізвисьмом капітана Гуалдреса, хоч би там що; а та, друга, не тільки вдалася аж до кулаків, щоб спростувати наклеп, але не вміє навіть гаразд вимовити його прізвища?

— А-а...— протяг він.

Потім замовк, присунув крісло до столика і знову сів. Дядько приглядався до нього.

— Ти, бачу, добре виспався? — запитав дядько.

І тоді він теж виявився трохи тугим на розум. Але йому треба було тільки зачекати, бо дядько лише тоді рішуче відмовлявся розжовувати свої дотепи, коли то були справжні дотепи, справжні перли; звичайні ж ущипливі слівця він завжди пояснював.

— Півгодини тому ти рвався до ліжка. Я не міг тебе навіть стримати.

— І ледве дечого не проґавив, — підхопив він. — Тепер я буду розумніший.

— Сьогодні вже не буде чого проґавлювати.

— І я так думаю,— сказав він, Чарлз.— Та міс Кейлі...

— ...доїхала щасливо додому, — докінчив дядько, — звідки, сподіваюсь, нікуди не рипатиметься. І та, друга, теж. Давай, ходи.

— Я вже походив, — сказав він.

— Тоді ходи знову, — промовив дядько, висуваючи свого пішака проти білого. — І цим разом пильнуй, що робиш.

Йому здавалося, що він пильнує, і пильнував, — тепер і раніше, завжди. Але користь із тієї пильності був, либонь, усе той самий: він трохи скоріше, ніж завжди, помітив, що й ця партія скінчиться, як і інші; аж раптом дядько позмітав фігури з шахівниці й дав йому розв'язувати задачу з кіньми, турами та двома пішаками.

— Це вже не гра, — заперечив він.

— Те, в чому людська пристрась, і сподіванки, і дурість можуть відбитись, мов у дзеркалі, а потім дкати й речове підтвердження,—це гра" тільки гра,—сказав дядько.—Ходи.

І цим разом то був телефон, і він, Чарлз, знав заздалегідь, що тепер то буде телефон, і навіть, що говоритиметься, тож, власне, й не потребував чути розмови по той кінець дроту; зрештою, у дядька теж вона не забрала багато часу.

— Так? Слухаю... Коли?... Розумію. Коли ви дісталися додому, вам кажуть, що він спакував валізу, сів у машину й заявив, що їде до Мемфіса... Ні, ні, не вчи ученого їсти хліба печеного.

Дядько Гевін поклав трубку на місце і сидів, не приймаючи з неї руки, непорушний, затамувавши віддих, навіть не тер великим пальцем голівку люльки; сидів отак довго, аж він, Чарлз, уже ладен був заговорити, коли це дядько підняв раптом трубку і попросив з'єднати його з Мемфісом — це теж не забрало багато часу — з містером Робертом Маркі, адвокатом і місцевим політиком, дядьковим колегою по Гейдельбергу.

— Ні-ні, ніякої поліції; вони його не зможуть затримати. Та я зовсім цього й не хочу; хай лише стежать за ним, щоб

8* 227

не виїхав з Мемфіса без мого відома. Щоб добрий приватний детектив не випускав його з ока та й тільки, непомітно для нього, поки не спробує виїхати з Мемфіса... Що? Я ніколи не дозволю справжнього кровопролиття, принаймні без свідків... Так, поки я приїду і сам за нього візьмуся завтра чи післязавтра... У готелі... Таж там лиш один — "Грінбері". Ти коли чув про кого з Міссісіпі, що знав би там якийсь інший готель? — Зауваження було слухне: в північному Міссі-, сіпі ходила навіть приповідка: штат починається у вестибюлі готелю "Грінбері". — Під прибраним ім'ям? Він? От уже від чого-чого, а від розголосу він не тікає. Він, мабуть, обдзвонить редакції всіх газет, щоб пересвідчитись, чи не переплутали вони його імені та де він зупинився і щоб увічнили... Ні-ні, ти просто надішли мені завтра телеграму, що тримаєш його під пильним наглядом, і чекай нової звістки від мене.

— Дядько Гевін поклав трубку й підвівся, але до шахів не вернувся — натомість підійшов до дверей і відчинив їх, і став там, рука на кулястій ручці дверей, аж нарешті йому, Чарлзо-ві, стало ясно. Він устав і взяв книжку, що з нею три години тому рушив був нагору. Але тепер він озвався, і дядько тепер йому сказав.

— Так чого ж ти від нього хочеш?

— Нічого, — відповів дядько. — Хочу тільки знати, що він у Мемфісі й нікуди звідти не вирушає. Зрештою, він так і зробить, бо хоче переконати мене й усіх інших, що він сидить собі спокійнісінько, богу духа винен, у Мемфісі чи деінде, тільки не в Джефферсоні, штат Міссісіпі, і хоче він цього в десять разів дужче, ніж я хочу знати, чи він там.

Але він, Чарлз, і тут виявився тугим на розум — мусив і про те запитати.

— Заради алібі, — пояснив дядько. І про це теж мусив.

— Треба для його задуму — для тієї витівки, що він собі намислив, аби настрахати материного нареченого і змусити, щоб виїхав з нашого краю.

— Витівки? — допитувався він. — Якої б то витівки?

— Звідки ж мені знати? — знизав плечима дядько. — Сам себе запитай, тобі вже вісімнадцять чи майже стільки, а це те саме; ти знаєш, що може вчинити дев'ятнадцятилітній шибеник: може, пошле листа за підписом "Чорної Руки" чи навіть більш-менш влучно вистрелить у нього крізь вікно спальні. Мені ж п'ятдесят, і я знаю одне: дев'ятнадцятилітні здатні на все, і коли світ людей дорослих ще рятується від них, то хіба тому, що вони так наперед певні свого успіху й ототожнюють свої жадання та наміри з уже довершеними вчинками, що зовсім не зважають на всілякі там нудні

технічні деталі.

— Якщо та витівка приречена на невдачу, то нема чого тобі морочити голову, — зауважив він.

— То не я морочу, — відповів дядько. — То мені морочать голову. Ще й гірше — дозволяють. Я тільки хочу не випускати його з-під свого чи містера Маркі нігтя, поки не зателефоную завтра його сестрі, і тоді вона... чи їхня мати, чи хтось інший з родини, хто має на нього вплив або гадає, ніби має, або і те й друге, з'їздить по нього і вчинить з ним за власним уподобанням; я б радив зв'язати його десь на стайні й дати його майбутньому вітчимові (це б навіть допомогло капітанові Гуалдресу побороти свою дівочу нерішучість і негайно погодитися на шлюб) походити по ньому гарапником.

— А-а, — протяг він. — З тою міс Кейлі принаймні все гаразд. Може, якби він був тут сьогодні ввечері та побачив її, коли його сестра...

— Ніхто ніколи й не думав, ніби з нею щось не гаразд, хіба що його сестра, — перебив дядько. — То сестра його переконала, начебто з нею щось не гаразд, і закрутила всю цю катавасію. Щоб здобути собі коханого. Може, їй спало на думку, що Гуалдрес виїде з нашого краю, тільки-но брат її знову схопиться за ту рапіру. А може, сподівалася, що для цього вистачить простої розважливості й здорового глузду, і їй так чи інакше лишиться тільки поїхати з ним до якогось місця в Сполучених Штатах або навіть назад до Арген-тіни (де, звісно, більш нема ніяких жінок) і обхідним маневром чи, можливо, просто компромісом, здобути перемогу, зробити його принаймні одностаттєвим. Але вона його недооцінила і запламувала ганебною підозрою, ніби він цілком дорослий чоловік.

Дядько тримав двері відчинені й дивився на небожа.

— З кожним із них усе гаразд, тільки й того, що молоді. Бо... як я, здається, зазначив хвилику тому... молодість — це приблизно те саме, що й віспа або чума.

— А-а... — протяг він знову. — Може, в цьому клопіт і капітана Гуалдреса. Ми помилялися щодо нього. Я гадав, що йому під сорок. А вона сказала, що він старший за неї тільки на вісім-десять років.

— Що значить: вона вважає його старшим принаймні років на п'ятнадцять, — сказав дядько. — А це значить: він старший, очевидно, років на двадцять п'ять.

— Двадцять п'ять? — перепитав він. — Це б його знову повернуло на колишнє місце.

— А чи вія коли звідти сховався? — промовив дядько.

Він досі тримав двері відчинені. — Ну?. Ти чого ждеш?

— Нічого, — відказав він.

— Так на добраніч і тобі, — сказав дядько Гевін. — Іди й ти до себе. На сьогодні цей дитячий садок уже зачинено.

III

Отакі-то були справи. Він піднявся до свого покою. І ліг спати, знявши з себе уніформу, "скинувши шкіру", як МОВІ' лося серед курсантів. Бо саме був четвер, а в батальйоні щочетверга відбувалася муштра. І не тільки він (у тім році вже курсант військового училища), а й ніхто не пропускав ніколи муштри, бо їхнє училище, дарма

що тільки підготовче, мало репутацію одного з найкращих у країні; як сказав їм під час останнього огляду сам інспектор-геяерал, коли вибухне війна, кожного вісімнадцятилітнього, що зможе довести свій вік, майже автоматично впишуть до офіцерської школи.

Стосувалося це, звісно, і його, Чарлза, бо він уже стояв на порозі цього вісімнадцятиріччя. Та тільки тоді вже буде байдуже, чи йому вісімнадцять, вісім чи вісімдесяті навіть якби він прокинувся вісімнадцятирічним завтра вранці, і то було б запізно. Бо вже буде по війні, і люди потроху почнуть про неї забувати, перш ніж він бодай добудеться до офіцерської школи, & не те що закінчить її.

Для Сполучених Штатів навіть тепер уже по всьому: британці, ота жменька хлопців, — деякі не старші за нього, а деякі, можливо, й молодші, — пілоти на винищувачах британської авіації спинили їх на заході, і тепер ота шалена хвиля перемог та нищення могла покотитися хіба лиш у бездонні глибини Росії і щезнути, наче ввібрана ганчіркою брудна вода на підлозі кухні; і щоразу протягом тих п'ятнадцяти місяців, починаючи від осені 1940 року, коли він, Чарлз, виймав із шафи чи вішав туди знову сукняну уніформу кольору хакі, дуже подібну до справжньої офіцерської, тільки без чесних підофіцерських личок, а з самими ясно-блакитними петлицями та закатами на взіречь емблем студентських корпорацій та безневинними, жодною минувшиною не освяченими металевими ромбами, такими, як ото можна бачити в розкішному готелі на швейцарові або в цирку на диригентові оркестру, і придатними хіба лиш на те, аби ще більше віддалити уніформу від мужності й ризику, від мрії серця, жадібного до слави й хвали,— щоразу він дивився на ту уніформу очима свого жадібного серця (якщо воно справді було таке) чи вже запевне очима, сповненими невиліковного розпачу, який не лишав його ні на хвилику в ці останні місяці, відколи він збагнув, що вже запізно, що він довго зволікав, відкладав через брак відваги й волі, і навіть жаги в тій жадливості,— тож-бо щоразу, як він дивився на уніформу, сукно кольору хакі розпливалося, мав у кіно, мінилось, переінакшувалося магічно в британську блакить, у гакуваті крила сокола і скромні відзнаки рангу. Але блакить була над усе, бо той колір, той саме відтінок, завдяки жменьці молодих англосаксів, став таким наочним символом слави, що вже останньої весни асоціація американських крамарів чоловічою галантереєю та готовим чоловічим одягом обрала його за рекламне гасло, і кожен щасливець чоловічої статі в Сполучених Штатах, що мав на те гроші, міг цього року на Великдень уранці ввійти до церкви в справжньому ореолі мужності, разом вільний від емблем відповідальності та ризику.

А проте він, Чарлз, зробив щось подібне до спроби (тепер він трохи краще знав справжню її ціну, бо навіть сам спомин не давав йому втіхи). За кілька миль од міста жив фермер, капітан Уорен; колишній офіцер авіації в британському Королівському авіакорпусі, перед тим як перейменовано його в Королівські військово-повітряні сили; він, Чарлз, завітав якось до нього майже два роки тому, коли йому щойно сповнилося шістнадцять років.

— Якби я добився як-небудь до Англії, мене б узяли, правда? — запитав він.

— Шістнадцять років — це трохи замало. І добитися до Англії тепер теж не просто.

— Але менеч б узяли, якби я таки добився, правда, взяли б?

— Авжеж, — відповів капітан Уорен. Потім додав: — Слухай. Попереду часу й часу. Вистачить і перевистачить на всіх нас, поки ця веремія скінчиться. Чом би не зачекати?

Так він і вчинив. Зачекав і перебрав міри. Він міг утішити себе, що зробив так на героєву раду, але якраз тим-то його жадібне серце й не зможе забути цього, бо якщо йому й бракувало чого, то саме хоробрості, а не сумління.

Бо тепер було запізно. Власне, коли взяти Сполучені Штати, то тут взагалі нічого й не починалось, так що все це коштуватиме Штатам тільки грошей, а немає нічого дешевшого від грошей, такого, що можна зужити чи загубити, як казав дядько Гевін; цивілізація для того їх і винайшла, щоб люди могли купувати все, що купується, та ще й мати на тому зиск.

Отже, виглядає так, наче увесь той призов до війська здався лиш на те, щоб викрити Макса Гарріса, а що це спричинило тільки витрату шістдесяти центів на розмову з Мемфісом та ще перебило шахову партію, то викриття Макса Гарріса не варте було навіть своєї ціни.

З тим він і ліг спати; наавтра була п'ятниця, і він міг не надягати свого псевдохакі, щоб "скинути шкуру" і знову на тиждень викинути оту жадливість із серця, якщо то, звісно, була жадливість. Він поснідав; дядько Гевін поїв уже раніше й пішов. Дорогою до школи вія заскочив до дядькової контори по зшитка, якого там учора залишив, і довідався, що Макса Гарріса у Мемфісі нема; він, Чарлз, був ще в конторі, коли саме прийшла телеграма від містера Маркі:

"Відсутній принц відсутній і тут далі що".

І він ще не пішов, як дядько сказав поштареві зачекати й відписав:

"Далі нічого просто дякую".

Отаке-то. Він подумав, що вже по всьому; опівдні, зустрівшись із дядьком на розі, де той чекав, щоб іти разом додому обідати, він забув навіть запитати про ту справу, і дядько сам розповів, що містер Маркі дзвонив йому і сказав, що Гарріса, здається, добре знають не лише клерки, телефоністки, негри-швейцари, коридорні й кельнери з готелю "Грінбері", а й усі шинкарі й таксисти в цій частині міста, і начебто він, містер Маркі, пробував навіть шукати його по інших готелях, виходячи з неможливого припущення, що хтось із нашого штату чував про якісь інші готелі в Мемфісі.

І він сказав, наслідуючи містера Маркі:

— А далі що?

— Не знаю, — відказав дядько. — Хотілося б вірити, що він обтрусив гіл усіх готелів з ніг. своїх і тепер пробує десь за добрі п'ятсот миль від Джефферсона, і ще в дорозі, тільки що не хочеться зводити на нього позаочі наклеп, закидаючи йому розсудливість.

— А може, таки він її має, — озвався він, Чарлз. Дядько зупинився.

— Що? — звів він брови.

— Ти лише вчора ввечері твердив, нібито дев'ятнадцятилітні здатні на все.

— А, — сказав дядько. — Так, — знов озвався дядько. — Звичайно, — закінчив він, уже рушаючи далі. — Може, й має.

Ото й тільки. Він пообідав і знов дійшов з дядьком до контори: у школі сьогодні, через той урок історії, що міс Меліса Хогенбек іменувала Міжнародними Справами, обоє з великою літературою, і проводила двічі на тиждень, мало бути тяжче для жадливого серця, ніж у неминучий наступний четвер, коли йому доведеться знову начепити свою брунатну "шкуру", шаблю і не освячені минулим зірочки на погонах, — і виструнчуватися на фальшиві, вдавані команди, що, власне, ніякі й не команди; а невтомний, культивованний, добре поставлений голос "дами" товктиме з якимось гарячковим фанатизмом про мир і безпеку — як то впевнено ми відчуваємося, бо старі німецькі європейські народи аж надто добре засвоїли науку 1918-го: вони не лише не зважаться зачепити нас, але навіть не можуть собі цього дозволити, поки все хистке, просякнуте жорстокістю громадян нашого світу не скоцюрбється, не змаліє до невагомого, нескінченного мурмотання, що навіть не відлунюватиме у самотніх, ізольованих від світу, припорошених стінах класу підготовчої школи, і матиме в стократ менше зв'язку з дійсністю ніж хоча б ота шабля й зірочки. Бо шабля й зірочки. — то принаймні цяцьки, схожі на те, що вони пародіюють, а вся система загальнодержавної підготовки офіцерів запасу була, з погляду міс Хогенбек, так само необов'язковим і нез'ясовним феноменом у структурі освіти, як і навчання дітей на перших курсах коледжу.

І навіть коли він побачив того коня, він менш за все думав про вчорашню пригоду. Кінь стояв у великому обляпаному брудом ваговозі, що спинився в завулку поза Майданом, і коли він проходив там, вертаючись зі школи, якихось півдесятка цікавих стовбило на виразно шанобливій відстані, розглядаючи ваговіз, і тільки переходом він додивився й самого коня, припнутого не посторонками, а сталевими ланцюгами, — чисто тобі лев або слон. Бо він, правду кажучи, ще й не роздивився як слід на ваговоза. По суті, не встиг навіть переконатися, зауважити, що там взагалі є кінь, бо в ту ж таки мить помітив, як вуличкою наближається сам Рейф Маккелем; отож він перейшов через вулицю привітатися з ним, — адже йому з дядьком не раз траплялося їздити, як надходив сезон, на Маккелемову ферму за п'ятнадцять миль від міста полювати перепілок, та й сам, без дядька, він теж, бувало, їздив туди на цілу ніч — цькувати лисиць та єнотів у лісі чи по долині в товаристві близнюків-племінників Маккелема, поки ті не пішли оце влітку на військову службу.

Отже, хоч коня він тільки вперше бачив, а проте упізнав його, побачивши Маккелема. Бо всяк в окрузі знав того коня або чув про нього — то був огир, чистокровний, з родоводом, але ні до чого не придатний, як казали в окрузі; Маккелем, за весь час, що торгував кіньми, вперше оце дав маху.

навіть якщо й купив того огира "а талони на тютюн чи мило.

Цього коня було занапащено молодим або й зовсім лошам: тодішній його хазяїн, либонь, думав приборкати коня страхом або насильством. Але кінь приборкати не

дався, і весь той досвід навчив його тільки одного: ненависті до всякої двонової істоти, якоїсь відрази, й люті, й жадоби нищення, як буває у декотрих людей навіть до нешкідливих змій.

Їздити на ньому було неможливо, і навіть як плідник вінуне годився через дикість. Якщо вірити чуткам, він забив двох чоловіків, що випадково потрапили в його загорожу. А проте навряд щоб це була правда, бо тоді б його знищили. Одначе вважалося, ніби містер Маккелем купив цього коня, бо хазяїн хотів його застрелити. А може, Маккелем сподівався коня укоськати... Так чи інакше він завжди спростовував чутки, начебто кінь будь-коли кого вбив, отже, мабуть, що не втратив бодай надії продати його, жоден-бо кінь не буває ані такий кепський, як то каже на нього покупець, ані такий путящий, як запевняє продавець.

Та містер Маккелем знав, що кінь здатний убити людину, і, як вважали в окрузі, був певен, що той тільки чекає нагоди. Бо хоч сам він і заходив до великого загону, коли кінь був там (проте ніколи — до стійла чи глухої загорожі, де тварина почувала б себе загнаною в тісний кут), але всім іншим забороняв; а раз, подекували, знайшовся на коня й покупець, однак Маккелем відмовив йому. Та це звучало дуже малоймовірно, бо Маккелем сам казав, що продасть будь-що, аби-но вміло воно стояти на задніх ногах і можна було називати його по імені, бо то вже таке його ремесло.

. Отже, цей кінь стояв у загороді, припнутий песторонками та ланцюгами, вкритий попоною, за п'ятнадцять миль від рідної стайні, — і він, Чарлз, озвався до містера Маккелема:

— Нарешті ви його продали.

— Сподіваюся, що так, — відказав містер Маккелем. — Ніколи не можна вважати коня проданим, поки не зачиняться за ним двері нового стійла. А часом і тоді ще ні.

■— Але принаймні його вже везуть, — сказав він.

— Принаймні везуть, — підтвердив містер Маккелем.

А це означало не вельми багато, власне, нічого не означало, — хіба тільки те, що містер Маккелем з біса квапився довести, начебто взагалі не продав того коня. І це мало відбутися смерком і то коли добре звечоріє; бо вже була п'ята година, а невідомий, що його лихий попутав купувати цього коня, напевне мешкав далеко од Джефферсона, раз ніхто досі про цей торг і не чув,

Потім йому спало на думку ще й інше: оскільки загадковий покупець коня, живучи аж так далеко від Джефферсона, не може дістатися туди за день, якби навіть це було двадцять друге червня, не те що п'яте грудня, то, мабуть, не має значення, о котрій годині містер Маккелем вирушить далі, так що він пішов до дядька в контору, і це було вже все, за винятком невеличкого постскриптума, а той постскриптум навіть і не забарився. Дядько виклав йому на стіл резюме поточної справи, а також перелік додаваних матеріалів, і він узявся до праці, і, як йому здалося, майже одразу посутеніло, і він засвітив настільну лампу, аж раптом задзеленчав телефон. Він підняв трубку, в якій уже лунав дівочий голос, не змовкаючи ні на мить, так що спливла секунда-друга, поки він його упізнав:

— Алло! Алло! Містер Стівенс? Він був тут! Потай від усіх! Ось тільки виїхав! Мені подзвонили з гаража, я побігла, а він сидів уже в машині, мотор працював, і він сказав, що коли вам охота побачити його, будьте у вас там на розі вулиці за п'ять хвилин; до вашої контори, сказав він, йому ніяк буде зайти, отже, щоб ви були на розі за п'ять хвилин, коли хочете його побачити... чи подзвоніть йому до готелю "Грінбері" і домовтеся на завтра...

Голос ще не замовк, як підійшов дядько Гевін, узяв трубку, послушав трохи, і голос цей, мабуть, не замовкав і опісля, коли дядько поклав трубку на місце.

— За п'ять хвилин? — запитав дядько. — Шість миль?

— Ти ніколи не бачив, як він жене, — сказав він, Чарлз. — Досі він, певно, вже на Майдані.

Але то було б заскоро, навіть як на такого водія. Вони з дядьком вийшли на вулицю і стояли на розі в зимових сутінках, може, з десять хвилин, аж йому Почало здаватися, що насувається нова порція тої галасливої та безглуздої колотнечі, посеред якої чи принаймні край якої вони обидва пробувають від учорашнього вечора і де найменше належить сподіватися того, чого можна сподіватися, чи навіть того, від чого їх застережено.

А проте вони його побачили. Почули ту машину, власне, гудок: мабуть, той Макс не приймав руки від кнопки клаксона чи, може, просто заліз рукою під передній щиток чи під капот і одним посмиком обірвав заземлення — та ще й жалкував, мабуть, 'коли взагалі здатний був зараз думати, що не має старомодного вимикача при глушникові. А він, Чарлз, уявив Гемптоя Кілегрю, нічного полісмена, як той вихоплюється з більярдної, чи "Ночі Голубки", чи де він там саме зараз, але вже запізно, бо машина мчить вулицею до Майдану, виючи й голосячи, з усіма позмиканими фарами та ліхтарями, а тоді з кавкотом і гуркотом виринається з-поміж отій вузької вулиці на простір Майдану; йому, Чарлзові, запам'ятався кіт — чорний силует стрибає через несамовитий світляний сніп, в одну якусь мить цей силует видовжений на десять футів, а в наступну — високий і тонкий, як мигтю-ча шалівка в огорожі.

Але, на щастя, на перехресті не було нікого, крім них двох із дядьком; і тут хлопець їх побачив, — світло фар саме гойднулося і впало на них, наче машина замірялася наїхати прбсто на тротуар. Але в останню мить світло ковзнуло вбік, — до хлопця було рукою сягнути — до його обличчя, до блискучих ошкірених зубів, а машина, мало не черкнувшись об них, шаснула на Майдан і, пронизливо повискуючи шинами на бруківці, круто завернула на Мемфіське шосе, і ось уже стихає гудок, і двигун, і шини, аж нарешті вони з дядьком почули навіть, як до рогу вулиці надбігає, кленучи та горлаючи, Гемптон Кілегрю.

— Двері зачинив? — запитав дядько.

— Так, сер, — відповів він, Чарлз.

— Тоді ходімо додому вечеряти, — сказав йому дядько. — Дорогою можеш заскочити на пошту.

Отже, він заскочив на пошту і зателеграфував містерові Меркі, слово в слово, як

сказав йому дядько:

"Він зараз Грінбері цієї ночі разі потреби звернись поліції вимогу джефферсонського начальника поліції".

Бін вийшов і наздогнав дядька на першому ж розі.

— Нащо тепер поліція? — запитав він. — Ти ж наче казав...

— Щоб ескортувати його через Мемфіс, куди то він зібрався їхати, — відповів дядько. — В будь-якому напрямку, тільки не сюди назад.

— Але нащо б то йому кудись вибиратися? — запитав він знову. — Ти ж учора казав, що він нікуди не схоче зникати з очей; його бажання — бути десь у кожного на видноті, поки та його витівка...

— Що ж, я помилявся, — відказав дядько. — І звів на нього наклеп на додачу. Мабуть, я приписував дев'ятнадцятилітньому хлопцеві не тільки більшу винахідливість, але навіть і більшу злостивість, ніж він здатний. Ходім, бо не встигнеш. Тобі треба повечеряти і ще вернутися до міста.

— До контори? — запитав він. — До телефону? А хіба не можуть вони подзвонити тобі додому? Та й якщо він не має навіть наміру затримуватися в Мемфісі, то про віщо ж телефонувати?

— Ні, — відказав дядько. — До кіно. І щоб не було зайвих розпитів, скажу для чого:, тільки звідти мені не морочитиме голови балачками жоден Гарріс віком у дев'ятнадцять чи двадцять один рік, ані жоден Мелісон віком у майже вісімнадцять років. Я збираюся працювати. Сьогодні проведу вечір у товаристві негідників та злочинців, що до лиходійства мають не лише відвагу, але й хист.

Він, Чарлз, знав, про що йшлося: про Переклад. Тому навіть не зазірав до дядькової вітальні. А дядько повечеряв і встав з-за столу перший, так що більше він його не бачив.

І якби він, Чарлз, не пішов до кіно, він би й зовсім не побачив дядька цього вечора; повечеряв він без поспіху, часу ж було досить, хоч би там що казав дядько, і — то тільки дядько, здавалось, відцурався людського роду — все ще без поспіху, бо ж мав досить часу, рушив крізь холодну свіжу темряву на Майдан до кіно, не знаючи навіть, що там за фільм, і тим навіть не журячись; хай би й чекав його ще один військовий фільм, йому було байдуже, він думав, пригадував, як колись фільми про війну мали, мусили бути найтяжчим випробуванням для жадливого серця, а проте зовсім ним не стали, бо між кожним таким військовим фільмом і світовими подіями в трактуванні міс Хогенбек лежала нездоланна прірва, тисячократно глибша, як між світовими подіями міс Хогенбек і курсантськими зірочками та шаблею. І він думав, що якби людство могло витрачати увесь свій час на перегляди фільмів, уже не було б ніяких воєн, ніяких інших рукотворних мук, ото тільки, що люди не могли б дивитися фільми аж так довго, бо такий людській біді, як нудьга, кіно ради не дасть, і людині довелося б дивитися фільми не менше, ніж по вісім годин щодня, бо ще вісім вона повинна була б віддавати на сон, а, як казав дядько, крім сну, людина може витримати вісім годин поспіль тільки праці.

Так от, він пішов до кіно. А був би не пішов, то й не минав би на зворотній дорозі

"Ніч Голубку", де побачив, упізнав край тротуару напроти уже порожню машину для перевозу коней, із ланцюгами та клямрами, тепер вільно зав'язаними на бічних дошках, і де потім, повернувши голову, угледів крізь вікно, як біля прилавка їсть містер Маккелем, а поруч нього до прилавка притулено важку дубову палюгу, яку він завжди тримав при собі, коли мав діло з незвичайними чи незнайомими кіньми та мулами, і якби в нього, Чарлза, не лишалося ще чотирнадцять хвилин до тієї години (за винятком субот чи як бувала вечірка), коли він у будень мусив уже сидіти у себе вдома, він не зайшов би до кав'ярні і не поспитався в містера Маккелема, хто ж то купив коня.

Місяць уже зійшов. Поминувши осяяний вогнями Майдан, він, Чарлз, бачив, як гострі тіні від його ніг обрубують* тіні від безлистого гілляччя, а потім і тіні від парканів, хоч уже недовго, бо він переліз через огорожу в кутку подвір'я, щоб не йти аж до хвіртки і скоротити собі шлях. І тепер він бачив у вікні вітальні блиск прикритої абажуром настільної лампи,— він не йшов, не просто біг, а скоріше несла його потужна хвиля першого подиву й приголомшення і. (особливо хоч він і не знав чому) поспіху, коли це в ньому зненацька озвався інстинкт, наказуючи зупинитися, відступити, ухилитися — вчинити все, аби лиш не порушити цієї заборони, цієї години, цього ритуалу Перекладу, що для всієї, родини був Перекладом з великої літери — Старий завіт знов убирано' в шати давньогрецької мови, якою його, новонародженого, перекладали колись із гебрейської; причому дядько заходився коло цього діла ще двадцять років тому, отже, працював на цілі два роки й кілька днів довше, ніж він, Чарлз, живе на світі,— замикався одинцем у вітальні принаймні раз на тиждень (а часом двічі й тричі, коли надто вже допікали йому прикрощі чи образи), і тоді нікому — ні чоловікові, ні жінці, ні дитині, як і клієнтам, доброзичливцям чи друзям — не вільно було бодай доторкнутися до тих дверей, поки дядько не відчинить їх ізсередини.

І йому, Чарлзові, подумалося: якби він мав вісім років, замість майже вісімнадцяти, то, певне, не зважав би тепер на ту лампу над книжками й замкнені двері, а якби мав уже двадцять чотири роки замість вісімнадцяти, то и узагалі б туди не йшов з такої дрібної причини, що якийсь інший дев'ятнадцятирічний хлопець купив собі коня. А може, навпаки (спало йому згодом на думку): маючи двадцять чотири роки, він спішив би, як ніколи, а якраз восьмирічним туди б не пішов, бо ж у вісімнадцять років він тільки й знав, що поспіх, гарячковість і подив, бо ж у вісімнадцять років він не може — так само, як і дядько, чи, може, на відміну від нього — бодай приблизно собі уявити, як Макс Гарріс у свої дев'ятнадцять років сподівається когось перехитрити чи комусь помститися з допомогою коня.

Але, зрештою, це не його, а дядьків клопіт. Від нього вимагалось лиш одне: чимдуж поспішати. І він, тільки переступивши поріг кав'ярні, пустився підтюпцем, завернув за ріг і мчав аж до подвір'я, і через подвір'я додому, і сходами до холу, й через хол до тих зачинених дверей, ні на мить не спиняючись, уже здалеку сягаючи по ручку дверей, ! врешті до вітальні, де дядько в сорочці без піджака і з дашком над очима сидів за столом під лампою, а перед ним лежала на підпорці розгорнута біблія, грецький словник та люлька з кукурудзяного качана, і на підлозі біля ніг порозгадувано чи не

цілий стос паперу.

— Той купив коня, — вигукнув він зопалу. — Нащо йому здався той кінь?

Дядько й тепер не глянув на нього і навіть не ворухнувся.

— Не інакше, як їздити, — відповів він. Потім скинув очима і сягнув рукою по люльку. — Здається, ми ж ясно домовились...

Дядько спинився, люлька теж — по дорозі вже до рота дядькові, — рука нерухомо тримала її над самим столом. А йому таке вже не первина було бачити і тепер здалося, що він бачить знову: в цю мить дядькові очі перестали його помічати, бо в глибині поза тими очима зароджується дзвінка, лунка, дошкульно ущиплива коротка фраза, часом тільки в два слова завдовжки, що витурить його в три вирви за двері.

— Ну гаразд, — озвався дядько. — Якого там коня? Він пояснив, теж коротко:

— Маккелемового. Отого жеребця.

— Ну гаразд, — сказав знову дядько.

І за цим разом він не був туподумом, не потребував ніякого розжовування.

— Оце тільки я від Маккелема, він вечеряє в кав'ярні. Він привіз його туди сьогодні пополудні. Я бачив його ваговоза в завулку, коли йшов зі школи, але не...

Дядько зовсім його не помічав, очі в нього були такі порожні, як і в міс Гаріс, коли вона вчора ввечері вперше ввійшла тими дверима. Потім дядько щось промовив. По-грецькому, по-старогрецькому, бо ж дядько пробував тепер у прадавній добі, коли Старий завіт тільки вперше перекладено чи навіть написано. Бо ч.асом дядько^ так робив; загне щось по-англійському, чого ніхто з них не сказав би при Чарлзовій матері, а потім проказує те саме вже по-старогрецькому; і навіть йому, дарма що тої грецької не тямив, це звучало куди сильніше й переконливіше; навіть і людям, які—принаймні досі — не розуміли, про що мовилося. То був один із таких висловів, що подібних до нього в біблії не вичитаєш, у кожному разі, відколи вона потрапила до рук англосакських пуритан. Дядько вже підхопився, здер з лоба дашок, —пожбунив його геть, ногою турнув свій стілець і з другого стільця схопив піджак та камізельку.

— Плащ і капелюх, — кинув на ходу. — На ліжку. Духом.

І він мотнувся духом... З кімнати до холу вони вилетіли, як ото, бува, машина, їдучи, усмоктує-тягне за собою клаптик паперу: попереду дядько, вже в камізельці й розмаяному незастебнутому піджаку, простягаючи назад руки по плащ, за ним він, Чарлз, пробуєчи якимось способом увіпхнути ті руки в рукави плаща.

Потім вони майнули — він, Чарлз, усе ще тримаючи дядькового капелюха — по залитому місячним сяйвом подвір'ю до машини й посідали в неї; і зовсім не прогрівши мотора, дядько на повному газі рвонув миль тридцять на годину з двору на вулицю, буксонує, розвернувся і погнав вулицею все ще на повному газі, і завернув на розі не в той бік, промчав через Майдан хіба трохи повільніше за Макса Гарріса, і, рвучко загальмувавши поряд з ваговозом Маккелема перед кав'ярнею, вискочив з машини.

— Ти почекай, — сказав дядько і кинувся через тротуар у таверну, де за вікном— біля прилавка йому, Чарлзові, було видно містера Маккелема: той і досі пив каву, а обіч і досі стояла та палюга; аж ось убіг дядько й ухопив палюгу і бігцем назад, навіть не

спинившись, усмоктуючи за собою містера Маккелема' так самісінько, як дві хвилини тому всмоктав його, Чарлза, з вітальні, вернувся до машини, рвучко відчинив дверцята, звелів йому, Чарлзові, пересунутися до керма, вкинув до машини палюгу, увіпхнув туди ж містера Маккелема й сам сів, ляснувши дверцятами.

А про нього хай і так, бо дядько був навіть, ще гірший за Макса Гарріса,' навіть коли нікуди не квапився. Цебто спідометр показував удвічі менше, та тільки Макс Гарріс усвідомлював, що мчить як вітер, натомість дядько був певний, ніби їде поволі.

— Газуй,— кинув дядько.— Без десяти десять. Але багатії вечеряють пізно, то ще, може, встигнемо.

І він газонував. Невдовзі вони виїхали з міста, тож він міг збільшити швидкість, хоч дорога була покрита самою жорствою; щб барон Гарріс таки забув — чи в кожному разі не встиг зробити перед смертю,— то це прокласти бетонову автостраду впродовж тих шести миль з Джефферсона. Але вони їхали досить швидко, дядько похилився вперед, примостившись на краєчку сидіння, і стежив за стрілкою спідометра, мовби ладен був, лиш тільки здригнеться, вискочити з машини і метнутися вперед на власних ногах,

— Іди ти к лихій матері зі своїм "здоров, Гевіне".,— сказав дядько Маккелемові.— Гляди мені, доздорówkaєшся, поки притягну тебе, як співучасника.

— Він знає цього коня,— сказав Маккелем.— Аж он куди приїхав до мене додому і затався купити його. Як сходило сонце, він спав у машині проти передніх воріт, і чотириста чи п'ятсот доларів стирчали з кишені його плаща, наче жменя листя. Чому? Хіба він твердить, що неповнолітній?

— Нічого він не твердить,— сказав дядько.— Видно, він уважає, що до його віку всім зась, навіть вашінгтонському дядькові Сему. Але то байдуже. Що ти зробив з конем?

— Поставив на стайні у стійло,— відповів містер Маккелем. — Але там усе гаразд. Невеличка така стайня всього на одно стійло, та й годі. Він сказав, що я мокку не турбуватись, бо там нічого більш не буде. Він звелів її прибрати й приготувати ще до мене. Але я й сам оглянув ворота й огорожу. Все було як слід. Інакше б я коня не лишив ні за які гроші. ...

— Знаю,— відказав дядько.— А що то за стайня?

— Стоїть осторонь за деревами, далеко від інших стаєнь та загонів, збудована торік улітку. Загін свій окремих, крім великого стійла — тільки сама прибудова, я заглянув і туди: лише сідло, вуздечка, попони, шкребло, щітка й трохи паші. І він сказав, що ніхто не діткнеться до того сідла, й вуздечки, й паші, не довідавшись попереду, що то за кінь, і я сказав: ще б пак, якби хто зайшов за цю огорожу і відчинив двері стійла, сподіваючись там побачити звичайного собі коня, то було б непереливки як цьому чоловікові, так і власникові коня. А він одказав, що я принаймні вийшов би сухим з води, бо я всього-на-всього продавець коня. Але стайня була як слід. Є там навіть надвірне вікно, де можна видряпатися на горище і кидати сіно зверху, поки той кінь призвичаїться.

— І скільки це треба ждати? — запитав дядько Гевін.

— Я зумів,— відповів Маккелем.

— Тоді, може, за хвилину подивимось, як воно в тебе виходить,— сказав дядько.

Бо вони вже майже приїхали. Дісталися туди не так хутко, як Макс Гарріс звідти, але вже мчали між білими огорожами, що тепер, у місячному світлі, видавалися тонісінкі й крихкі, як полива на торті, за ними блищали при місяці широкі пасовиська, де колись — дядько, може, й пам'ятав це чи принаймні міг би твердити, що пам'ятає,— ріс бавовник, а старий плантатор сидів на своєму доморобному стільці па веранді в книжкою, та пуншем і вряди-годи кидав погляд на ті поля.

Потім вони завернули в ворота — дядько з містером Мак-келемом тепер обидва сиділи на самому краєчку — і погнали алеєю між галявин, мов гребінцем порозчісуваних, між рясних кущів та дерев чепурних, як наготована до відправлення бавовна, аж нарешті перед очима в них постав будинок старого власника в новій подобі: здоровезний розмах колон, флігелів і балконів, що займав добрих півакра.

х— І вони встигли. Капітан Гуалдрес, мабуть, вийшов з дому бічними дверима саме вчасно, щоб помітити на алеї вогні машини. В кожному разі, коли вони його побачили, він уже стояв у місячному світлі; так стояв і тоді, коли вони всі троє висіли з машини й підійшли до нього. Був він простоволосий, у куцій шкірянці та чоботях, а з його зап'ястка звисав легенький гарапник.

Почалося по-іспанському. Три роки тому він, Чарлз, ще в школі записався на факультативні лекції з іспанської мови, хоч і не міг тепер пригадати — та й взагалі так гаразд і не збагнув, як воно сталося, щб таке зробив його дядько, внаслідок чого він, Чарлз, відчув себе зобов'язаним навчатися іспанської, дарма що ніколи не мав серйозного наміру за неї братись. Не було там жодного переконування, ані якого хабаря для заохоти, бо, як сказав дядько, чоловік цього не потребує, щоб робити щось бажане, щось внутрішньо необхідне, хоч би він ще й не усвідомлював, що воно потрібне і чи буде колись потрібне. Може, його, Чарлзова, помилка полягала в тому, що він зв'язався з юристом. Так чи інакше, але він і досі студіював іспанську, і вже прочитав "Дон-Кіхота", і не справляло йому труднощів читати більшість мексиканських та південноамериканських газет, і вже він узявся був за "Сіда" *, тільки то було аж торік, себто 1940 року, і дядько питав: "Але в чім річ? "Сід", певно ж, легший, ніж "Дон-Кіхот", бо тут про героїв". Але він не міг нікому розтлумачити, а тим більше чоловікові у віці п'ятдесяти років, хоч би то був і рідний дядько, що запорошена хроніка минувшини ніяк не може розрадити жадливого серця, коли в Англії, менш як за тисячу п'ятсот миль від Джефферсона, хлопці, ледве старші за нього, Чарлза, щодня вписують власним своїм життям вікопомні сторінки до історії часів, у яких він сам живе.

Отже, здебільшого він їх розумів; лише деколи та іспанська мова цокотіла, як на нього, зашвидко. Але нічого не вдієш, для капітана Гуалдреса англійська мова часом теж була зашвидкою, а щодо дядькової іспанщини, то якоїсь миті він, Чарлз, ладен був навіть повірити, що не тільки він, а й капітан за дядьком не встигає.

— Зібралися, бачу, проїхатись верхи,— сказав дядько Гевін.— При місяці.

— А так,— відказав капітан Гуалдрес ще чемно, ще тільки трохи здивовано: чорні брови його лиш трохи звелися вгору — з тієї великої гречності голос його не виказував

анікрихти подиву і, далебі, не прибрав навіть отої особливої інтонації, з якою звичайно іспанець запитує: "Ну то й що?"

— Я Стівенс,— мовив дядько Гевін так само покvapливо, що для капітана Гуалдреса, як він, Чарлз, розумів, мусило бути чимось куди гіршим, ніж просто покvapливiстю, бо в очах іспанця, мабуть, нема страшнішого злочину, ніж поспіх і нагальність,— власне в тій похапливій іспанській мові, він це теж розумів, і було все лих: давався взнаки брак часу, і через те дядькові не лишалось нічого іншого, як говорити саме так.— Це містер Маккелем. А це син моєї сестри, Чарлз Мелісон.

— Містера Маккелема я знаю добре,— сказав капітан Гуалдрес по-англійському, обертаючись; на мить вони побачили і його зуби.— Він має один великий кінь теж. Жаль.— Він раптово поручкався з містером Маккелемом, рвучко й міцно. Та навіть тиснувши руку, він ще видавався статуєю, попри свою м'яку, зношену, блискучу від місяця шкірянку і намащене брильянтином волосся,— ніби вилито його з металу: волосся, чоботи, куртку й усе чисто, одною суцільною брилою.— Молодого добродія не так добре.— Він потис руку йому, Чарлзові, так само швидко, рвучко й міцно. Відтак одступився назад. І цим разом уже руки не тиснув.— Містера Стівенса не так добре. Теж, можливо, жаль.— Навіть досі не бриніло йому в голосі ані в інтонації: "Може, ви тепер мені поясните?" чи бодай: "Слухаю вас, панове". І тільки навдивовижу чемно, навдивовижу врівноважено, зовсім безбарвно, голос його провадив далі:— Завітали поїздити? Нема зараз готовий кінь, але багато коня на мале поле. Ідемо впіймати.

— Заждіть,— сказав дядько по-іспанському.— Містерові Маккелему щодня доводиться заглядати під хвіст стільком коням, що йому нема потреби гасати поночі верхи, а ми з небожем надто рідко їх бачимо, щоб цього забажати. Ми завітали зробити вам послугу.

— Ага,— відгукнувся капітан Гуалдрес, теж по-іспанському.— І та послуга?

— Гаразд,— ще не стишуючи темпу, дядько похапки лопотів рідною мовою капітана Гуалдреса — дзвінко й не зовсім мелодійно, наче трохи розладнаний інструмент.— Ми дуже поспішали. Мабуть, я так швидко їхав, що мої добрі манери не встигали за мною.

— Коли чемність може відстати від чоловіка,— зауважив капітан, Гуалдрес,— чи ж була вона в нього взагалі?—Потім шанобливо:—Що за послуга?

І він, Чарлз, теж подумав: "Що за послуга?" Капітан Гуалдрес не ворухився. В голосі його не вчувалося жодного сумніву чи недовіри; тепер у ньому не звучало навіть подиву. І він, Чарлз, готовий був із ним погодитися: могло ж бути щось таке, що чимось капітанові загрожувало і від чого дядько Гевін чи хто. інший мав би його застерегти чи врятувати, і уявив собі, як не лише сам той кінь містера Маккелема, а й цілий табун подібних до нього, ламаючи копита й зуби об. капітана Гуалдреса, може, валяють його в пілюзі, і, може, навіть товчуть у багно, і, може, навіть трощать йому кістки, і трохи аж заганяють у землю, але на тому й край.

— Закластися з вами,— сказав дядько. Капітан Гуалдрес не ворухнувся.

— Попросити щось у вас,— сказав дядько. Капітан Гуалдрес не ворухнувся.

— Попросити послуги для себе самого,— сказав дядько.

— А,— відказав капітан Гуалдрес. Він не ворухнувся й тоді, лише зронив саме це словечко, навіть і не по-іспанському, ані по-англійському, воно ж бо таке саме в усіх мовах, які тільки він, Чарлз, коли-небудь чув. *

— Ви збираєтесь уночі їздити верхи,— сказав дядько.

— Справді,— відказав капітан Гуалдрес.

— Дозвольте нам піти з вами до стайні, де ви тримаєте коня для нічної їзди,— попрохав дядько. ¹

Знову капітан Гуалдрес поворухнувся, власне самі тільки очі; він, Чарлз, і містер Маккелем помітили, як заблискав він білками, позираючи спершу на одного, тоді на другого, тоді оглянувся на дядька, а потім завмер, зовсім завмер, наче й не дихаючи, і так надовго, що й він, Чарлз, міг би порахувати мало не до шістдесяти. Тоді капітан Гуалдрес ворухнувся таки по-справжньому, вже обертаючись іти.

— Справді,— сказав він і пішов, і їх троє рушило за ним, поза той завеликий будинок, через галявину, де росло багато всіляких чагарів, повз гаражі, де б умістилося більше машин, аніж їх будь-коли могли б тримати четверо людей, і повз оранжереї та теплиці, де квітів і винограду було забагато для чотирьох і нюхати, і їсти, через усю цю місяцево-нерухому, місяцево-білу, місяцево-тиху баронську землю: капітан Гуалдрес ступав попереду, мов на поршнях, на твердих вигнутих ногах, узутих у полиск і сяння чобіт, за ним дядько, далі він, Чарлз, а тоді й містер Маккелем зі своєю дубовою палюгою, всі низкою за капітаном Гуалдресом, мов пастухи-гаучо, наймити в його родині, якщо в капітана Гуалдреса була родина і якщо вони самі не були гаучо, а то ще, крий боже, чим гіршим, що по-іспанському кінчається на — ones.

Але вони йшли не до великих стаєнь з електричним освітленням, електричними годинниками й позолоченими коритами та жолобами — навіть не йшли алеєю, що до них провадила. Натомість вони перетнули ту алею, перелізли через білий паркан і подалися через залите місячним сяйвом пасовисько до гайка, обігнули його; і то було там, і йому аж учувалися знову Маккелемові слова: маленька лука, обнесена білою загорожею, і стайня на одного коня, не більша за гараж на дві машини, новенька, бо ж не давніше, напевно, збудована, як минулого вересня, чистенька, свіжо-пофарбована, з відчиненою горішньою половиною воріт єдиного стійла — чорний квадрат серед сліпучої білини; аж раптом за його спиною містер Маккелем видав якийсь звук.

Отоді-то, власне, розмова й понеслася надто скоро для нього, Чарлза. Навіть капітан Гуалдрес заторохтів тепер по-іспанському, обертаючися спиною до загорожі, пружний, дужий, аж навіть ніби вищий на зріст,— виповідав він тепер дядькові Гевіну те, чого досі не зраджував навіть своїм тоном, покwapно белькотів рідною своєю мовою наперемін із дядьком,— і звучало це так, ніби двоє теслів, пиляючи, плювали один одному цвяшками на пилку. Щоправда, спершу дядько вдався до англійської, немовби вважаючи, що містер Маккелем має право почути бодай той початок,— і капітан Гуалдрес напочатку теж його наслідував.

<— Ну, містере Стівенсе. Ви поясните?

— З вашого дозволу.

— Справді,— заохотив капітан Гуалдрес.

— Це тут ви тримаєте свого нічного коня, того сліпого?

— Так,— відказав капітан Гуалдрес.— Жоден тут кінь, лиш'кобилка. На ніч. Негріто залиша її в стайні щодня пополудні.

— І по вечері... обіді... опівночі, коли добре посутеніє, ви приходите сюди, до цієї стайні, приступаєте до цих дверей і відчиняєте їх поночі, як от зараз.

Спершу він, Чарлз, думав, що людей тут зібралося забагато, принаймні один був зайвий. Тепер же він збагнув, що, власне, одного серед них бракувало: того перукаря, бо капітан Гуалдрес сказав:.

— Насамперед я ставлю бар'єри.

— Бар'єри? — перепитав дядько.

— Кобилка підсліпувата. Скоро не бачитиме зовсім. Але вона ще може стрибати не на зір, а на дотик, голос. Я вчу її... як це по-вашому... віри.

— Я гадаю: "невразливість" — це те слово, що ви потребуєте,— зауважив дядько.

І далі перейшли на іспанську і почали перепалюватися між собою швидко, як два боксери, тільки що стояли на місці. Він би ще міг якось те втямити, читаючи Сервантеса, але коли кінські торги між кавалером Семпсоном і вождем Янгез'янів відбувалися просто в нього перед носом, таке завдання було йому понад силу, аж доки згодом, уже геть по всьому (на його, Чарлзову, думку), дядько пояснив йому, чи майже пояснив, так докладно, як тільки він, Чарлз, узагалі міг від дядька сподіватися.

— А потім? — запитав він у дядька.— Що ти сказав йому потім?,

— Не багато,— відповів дядько.— Я тільки сказав: "Та послуга". А Гуалдрес сказав: "За неї, певна річ, я дякую вам заздалегідь". І я сказав: "Але ви, певна річ, у неї не вірите. Проте хочете, певна річ, знати ціну". І ми сторгувалися, я зробив йому ту послугу, і на тому край.

— Але яка ціна? — запитав він.

— То був заклад,— відповів дядько.— Ми заклалися.

— Заклалися на що? — запитав він.

— На його долю,— пояснив дядько.— Це він так висловився. Бо такий чоловік вірить лише в своє вище призначення. Ні в яку долю він не вірить. Він її зовсім не визнає.

— Гаразд,— перебив він.— Отож заклад. На що ви з ним заклалися?

Але дядько на те навіть не відповів, тільки зиркнув на нього, глузливий, вигадливий, дивакуватий, усе ще близький і знайомий, хоч він, Чарлз, оце тільки-но відкрив, що зовсім свого дядька не знає. Потім дядько заговорив знову:

— Лицар-офіцер зненацька з'являється на шахівниці нізвідки... Із заходу, коли хочеш... лицар на коні... І одним ходом бере під удар королеву й туру-замок. Що тоді робити?

Тепер він принаймні знав, як відповісти.

— Рятувати королеву і махнути рукою на туру.— І на те інше відповів теж:— Із західної Аргентини.— І повів далі:— То була та дівчина, міс Гарріс. Ви з ним заклалися

на неї. Що він не схоче підійти до тієї стайні й відчинити двері. І він програв.

— Програв? — зауважив дядько.— Принцеса плюс пів-тури, чи пак півзамку, замість потрощених кісток, а то й черепа? Програв?

— Програв королеву,— сказав він.

— Королеву? — перепитав дядько.— Яку королеву? А, ти це про місіс Гарріс. Можливо, тої ж хвилі, коли він зрозумів, що йому доведеться піти на цей заклад, він зрозумів і те, що королевою вже походили. Може, він зрозумів, що втратив і королеву, й туру ще тоді, як обеззброїв принца тою мітлою. Якщо він узагалі коли прагнув королеви.

— А що ж він тоді робив тут?— запитав він.

— Чому він зволікав? — відповів запитанням на запитання дядько.

— Може, йому було приємно на цьому полі,— сказав він.— Приємно, бо він усвідомлював: схоче — й пересунеться одним ходом не тільки на два поля, але й у двох напрямках.

— Або просто не зважувався, бо змогу ж він мав,— докинув дядько.— Але нерішучість тут виявилася мало не згубна для нього. Принаймні краще було б йому не зволікати. І грізністю, і чаром своїм він завдячує хистові до руху. Тільки цим разом він забув, що й безпека його в цьому хисті.

Однак те було тільки другого дня. Тепер же він, Чарлз, не міг добрати глузду навіть у тому, що бачив. Разом з містером Маккелемом вони лише дивилися й слухали, а дядько й капітан Гуалдрес стояли один проти одного й торохтіли сухими, незрозумілими словами, аж на останку капітан Гуалдрес зробив жест; не те, щоб знизав плечима, та й не те, щоб відсалютував, і дядько Гевін обернувся до містера Маккелема:

— То що, Рейфе? Сходиш туди відчинити двері?

— Можна й сходити,— погодився містер Маккелем. — Хоч я, щоправда, не бачу...

— Ми заклалися з капітаном Гуалдресом,— пояснив дядько.— Якщо ти цього не зробиш, доведеться мені.

— Зачекайте, містере Маккелеме,— втрутився капітан Гуалдрес.— Гадаю, що це я...

— Самі зачекайте, містере капітане,— перебив* його містер Маккелем.

Він переклав свою тяжку палюгу з руки в руку і постояв майже з півхвилини, вдивляючись через білий паркан у порожню, залляту місячним сяйвом загороду, на білу стіну з тим чорним квадратом відчиненої горішньої половини воріт. Потім знову переклав палюгу з руки в руку, зліз на паркан, перекинув через нього ногу й озирнувся вниз на капітана Гуалдреса.

— Аж ось коли до мене дійшло,— сказав він.— За хвилину й до вас дійде.

• Далі вони спостерігали, як він повільно злазить із паркана всередину загону — тугий, спритний, обережний чоловік, оточений подібно до капітана якимось конярським ореолом,— спостерігали, як він рівною ногою йде в місячному світлі до сліпучо-білої стайні з тим єдиним чорним квадратом порожняви й повної, абсолютної тиші саме посеред стіни, і, нарешті, підходить до стайні, знімає важкий засув із

зварного заліза, і відчиняє ту замкнену спідню половину дверей; лиш від цієї миті починає рухатись неймовірно швидко, шарпає на себе ту половину дверей, одхиляє на завісах до стіни назовні і сам одскакує разом з нею, ставши помежи стіною та дверима, почасти ними затулений, і ту грубу палюгу затиснувши в другій руці; і не минуло й секунди, відколи двері розчахнуто, як той жеребець, мовби його було прив'язано до самих дверей посторонкою завдовжки з годинниковий ланцюжок, бурею шугнув на місячне овітло з чорного як сажа нутра стайні, сам такий же чор-нющий.

Вихопився він, пронизливо іржучи. Здавалося, ніби це якийсь летючий велет: клубок люті кольору глибокої ночі, кольору згуби з розвихреними в місячне небо гривую та хвостом, немов чорні язики полум'я; він скидався не просто на смерть, бо смерть то безрух, але на якогось демона; з надривним іржанням вискочила на місячне сяйво ця навіки, безповоротно занапащена тварина, коротким, диким галопом оббігла коло, мотаючи головою на всі боки, шукаючи зухвалого зайду, аж побачила нарешті містера Маккелема і помчала на нього, вже не ржучи, не пізнаючи, хто це, поки містер Маккелем не відступив від стіни і не загорлав на нього.

Тоді кінь став як укопаний, налягаючи всім тілом на передні, непорушно стулені ноги, а містер Маккелем тим часом знову неймовірно швидко підбіг до нього і щосили потяг палюгою навскоси по храпах, і кінь заіржав знову, і крутнувся, розвернувся, уже знову галопуючи, а містер Маккелем рушив назад у бік огорожі. Він не біг; просто йшов, а кінь, хоч і обскакав круг нього ще двічі, поки він досягнув огорожі й переліз через неї, анітрохи вже йому не загрожував.

Ще хвилю капітан Гуалдрес стояв без руху, металево-застиглий, навіть не зблідлий, а потім обернувся до дядька Гевіна. Говорилося ще й досі по-іспанському, але тепер він, Чарлз, розумів.

— Я програв,— сказав капітан Гуалдрес.

— Ні, не програли,— відказав дядько.

— Справді,— сказав капітан Гуалдрес.— Не програв. — І додав: — Дякую.

IV

Потім була субота, до школи не йти; отже, вільно цілий день бити байдики в конторі й бути присутнім під час короткого завершення, при з'ясуванні решти подробиць, дрібних насправді або лише в його, Чарлзовій, уяві (він, Чарлз, аж до вечора цього грудневого дня навіть не здогадувався, наскільки він ще здатний дивуватися і торопіти).

Він навіть не вірив, що Макс Гарріс повернеться з Мемфіса. І містер Маркі в Мемфісі, видимо, теж у це не вірив.

— Мемфіська поліція не може відправляти арештантів назад до Міссісіпі,— сказав містер Маркі.— Ти ж це знаєш. Вашому шерифові доведеться прислати когось, щоб...

— Він не арештант,— відповів дядько Гевін.— Скажи йому це. Скажи йому, що я хочу, щоб він повернувся сюди на розмову зі мною.

Тоді в телефоні замовкло майже на півхвилини — тільки стихенька гуділа ота далека сила, що вдихає в лінію життя і коштує комусь грошей, байдуже, чи переносить

людські голоси, чи ні. Потім містер Маркі озвався:

— Коли я йому це перекажу і дозволю їхати, чи ти справді сподіваєшся його ще побачити?

— Перекажи йому,— відказав дядько.— Скажи: я хочу, щоб він повернувся на розмову зі мною. 4

І Макс Гарріс повернувся. Прибув якраз перед іншими, саме настільки випередив їх, що встиг пройти через передпокій до контори, тим часом як інших двоє ще підіймалися сходами. Він, Чарлз, зачинив двері передпокою, і Макс тепер стояв перед дверима, дивлячись на дядька,— молодий із себе, як і перше, делікатний та вишуканий, але трохи й утомлений, надламаний, мовби недоспав минулої ночі, тільки очі були інакші. Вони ж бо виглядали не молодо, хоч і не змучено, і вдивлялися в дядька так само, як і позавчора ввечері; проте виглядали не гаразд, зовсім-таки не гаразд.

Та тільки чого-чого, а догідливості не було в них і сліду.

— Сідайте,— промовив дядько.

— Дякую,— відказав Макс відразу й твердо, але не зневажливо: він тільки рішуче й відразу відкинув запрошення. Одначе наступної ж миті він рушив. Підійшов до письмового столу і став глузливо розглядатися по конторі.— Дивлюся, де тут Гемп Кілегрю,— пояснив він.— Чи, може, навіть сам шериф. Де ви їх заховали? У водяному холодильнику? Якщо ви їх туди запроторили, то вони вже досі дуба врізали.

"Але дядько все мовчав, отож він, Чарлз, і собі глянув на дядька. Дядько на Макса й не дивився. Він навіть повернувся на своєму обертовому дзиґлику до вікна і так застиг,— тільки що тримаючи в руці захололу кукурудзяну люльку, майже непомітно погладжував її великим пальцем.

Тоді Макс теж замовк і лише стояв та дивився згори на дядьків профіль твердими, байдужими очима, і небагато в них було молодощів, чи спокою, чи ще чого, що мало б там бути.

— Ну що ж,— промовив Макс.— Ви не зможете довести навмисності, свідомого наміру. А того, що зможете, вам навіть нема потреби доводити. Я вже визнаю це. Я все підтверджую. Я купив коня і завів до приватної стайні в садибі своєї матері. Я, бачте, трохи теж знаюся на законах. Знання мої, мабуть, досить обмежені та плутані,— саме в міру, щоб стати першорядним містечковим адвокатом у Міссісіпі. Може, навіть щоб засідати в законодавчій палаті штату, хоч, мабуть, знань моїх трохи забагато, щоб стати губернатором.

Дядько й далі сидів непорушно, тільки все отим великим пальцем погладжував люльку.

— Я б на вашому місці сів,— зауважив дядько.

— Ви ще й не те зробили б зараз на моєму місці,— відказав Макс.— То що?

Тепер дядько ворухнувся. Упершись коліном об стіл, він обернувся з дзиґликом так, що сидів уже лице в лице з Максом Гаррісом. '

— Доводити — зайвий клопіт,— сказав дядько.— Бо ви н так заперечувати не збираєтесь.

— Ні,— підтвердив Макс. Сказав він це безпосередньо й погордливо. Навіть без усякої запальності.— Не заперечую. Ну й що? Де той ваш шериф?

Дядько дивився на Макса. По тому встромив цибух захо-лолої люльки у рот і потяг з неї, мовби там жеврів тютюн; озвався він голосом вельми лагідним, аж якимсь недоречним:

— Я гадаю, що коли містер Маккелем привіз коня і ви поставили його у приватній стайні капітана Гуалдреса, то сказали конюхам та іншим неграм, нібито купив його сам капітан Гуалдрес і хоче, щоб коня не чіпали. І їм не важко було в те повірити, бо капітан ; Гуалдрес уже купив одного коня, заборонивши всім до нього, торкатися.

Макс, одначе, відповів на те не більш, як і позавчора, коли дядько запитав, чому його прізвища нема в списках призовників. Він чекав, що далі скаже дядько, і навіть погорди не знати було на його обличчі.

— Гаразд,— промовив дядько. — Коли мають капітан Гуалдрес і ваша сестра побратися?

Отоді він, Чарлз, збагнув, щб там ще крилось у цих твердих і порожніх очах. Був то розпач і скорбота. Бо він побачив, як спалахує в них і розвогнюється лють, спустошує, випалює з них усе, поки там нічого не лишиться, крім люті та зненависті, і він подумав, що, може, дядько мав слухність і на світі є речі підліші за ненависть, і що коли вже когось і ненавидять по-справжньому, то це, мабуть, чоловіка, якого не пощастило вбити, хоч би той навіть про це й не знав.

— Я гробив останнім часом один гендель,— сказав дядько.— Невдовзі знатиму, чи добрий з нього буде зиск. У мене є думка зробити гендель і з вами. Вам не дев'ятнадцять років, а двадцять один, та ви не зареєстровані навіть як призовник. Вам треба завербуватись до армії.

— Завербуватись? — перепитав Гарріс.

— Так, завербуватись,— повторив дядько.

— Розумію,— сказав Гарріс.— Завербуватись, а то...

І почав сміятись. Він стояв перед столом, дивився вниз на дядька і сміявся. Але очей сміх той навіть у першу хвилину не торкнувся, ото ж і не мусив потім покидати; самим тільки його обличчям сміх і обмежився, пригасаючи поступово від очей, хоч у них і не побував, усе далі й далі, аж нарешті зосталася в його очах, як і в сестриних позавчора ввечері, тільки скорбота й розпач, але без страху й побоювання, тим часом як дядько, втягуючи щоки, смоктав холодну люльку, наче в ній димилося.

— Ні,— сказав дядько.— Без усяких "а то". Просто завербуватися до війська. Ось дивись. Ось хай ти граєш у покер (припускаю, що ти вмієш у покер чи бодай, як більшість людей, так-сяк ляпаєш). Ти тягнеш карти. При цьому, є дві можливості: або маєш далі добирати, або ні, хоч ти ладен покласти й останнього цента, щоб це приховати. Потягнувши карти, ти не кидаєш їх потім на стіл, коли побачиш, що це не те, на що розраховував, що, мав надію дістати; не кидаєш з огляду не тільки на свою душу й гаманець, але й на своїх партнерів, вони ж бо так само, як і ти, взяли на себе це мовчазне зобов'язання.

Далі вони обоє лишалися непорушні; дядько навіть покинув свою бездимну подобу куріння. Потім Гарріс протягло зітхнув. Аж було чути, як він втягує й видихає повітря.

— Відразу?—спитав він.

— Так,— відповів дядько.— Зараз же. Повернешся до Мемфіса і завербуєшся до війська.

— Я...— почав Гарріс.— Є справи...

— Знаю,— сказав дядько.— Але я б зараз туди не їхав. По тому ти матимеш кілька вільних днів: вернутися додому і сказати... залагодити свої справи. А тепер виряджайся назад. Машина твоя внизу, так? Тож катай назад у Мемфіс і вербуйся до війська.

— Добре,— сказав Гарріс. Він ще раз протягло зітхнув.— Я маю спуститися цими сходами, сісти в машину й сам від'їхати. Звідки ви певні, що ви, чи армія, чи й будь-хто мене ще зловите?

— Таке мені й на гадку не спадало,— відказав дядько.— Чи було б тобі легше, якби ти дав мені слово честі?

І це було все. Гарріс постояв ще хвилю біля столу, а потім відійшов до дверей і спинився, трохи похнюпившись. Потім підвів голову, і він, Чарлз, подумав, що й собі так би вчинив: пройшов би через передпокій, де були ті інші. Але дядько озвався вчасно.

— Вікном,— сказав дядько Гевін, і підвівся сам із свого дзиглика, й відчинив вікно — воно виходило на зовнішню веранду, звідки вели сходи вниз на вулицю; Макс виліз тим вікном, дядько зачинив його, і то вже по всьому: хвилину одлунювала хода на сходах, але цього разу не було повискування шин, ані щораз тихшого виття гудка, і якщо Гемптон Кілегрю чи хтось там інший і біг, лементуючи, за Гаррісом, то цього разу вони з дядьком і того зовсім не чули. А далі він, Чарлз, підійшов до дверей у передпокій і запросив до контори капітана Гуалдреса з Максовою сестрою.

Капітан Гуалдрес навіть у чорному двобортному костюмі, що його міг би надягнути перший-ліпший — більшість чоловіків такі й мали,— як і давніше, здавався вилитим з бронзи чи якогось іншого металу. В ньому навіть зараз було щось від коня. Потім він, Чарлз, зрозумів, що то було, власне, через брак К*оня під ним; і тоді вперше він завважив, що капітанова дружина трохи вища від чоловіка. Здавалося, без коня капітанові Гуалдресу чогось бракувало не тільки в рухах, а й на зріст, мовби ноги дано йому не на те, щоб їх оглядали та порівнювали з іншими ногами, коли він стоїть на них.

Вона теж була в темній одежі: гранатова сукня — у таких звичайно наречена залишає рідний дім, вирушаючи у пошлюбну подорож,— і прегарна пухнаста хутрянка з букетом (орхідеї, звісно. Він, Чарлз, не раз чув про орхідеї, тож тепер збагнув, що ніколи їх досі не бачив. Але впізнав їх відразу; на тому хутрі і на тій нареченій не могло бути нічого іншого), пришпиленим до коміра, а на щоці в неї ще виднів тонкою ниточкою слід від нігтя міс Кейлі.

Капітан Гуалдрес не схотів сідати, тим-то він, Чарлз, і дядько підвелися й собі.

— Я прийшов попрощатися,— сказав капітан Гуалдрес по-англійському.— І ще прийняти ваші... як це у вас кажуть...

— Поздоровлення,— підказав дядько Гевін.— Що ж, вітаю вас. Можна запитати, відколи?

— Вже...— капітан Гуалдрес позирнув на зап'ясток,— тому година. Тільки вийшли від падре. Наша мама тільки вернулася додому. Ми вирішили не чекати. Прийшли сказати до побачення. Я це й кажу.

— Не "до побачення",— сказав дядько.

— Так. Тепер. За якісь...— капітан Гуалдрес знову глянув на зап'ясток,— п'ять хвилин нас уже тут не буде.— Бо капітан Гуалдрес, як зауважив дядько, мав одну особливість: не тільки напевно знав, що робитиме найближчим часом, але досить часто те й робив.— Назад до мого краю. На село. Може, звідти й не слід було взагалі виїжджати. Цей край, він чудовий, але надто міцний для простого гаучо, пайсано. Але вже байдуже. Вже кінець. То я прийшов сказати ще раз "до побачення" і ще раз стократно граціас.— Далі капітан знову загомонів по-іспанському. Але він, Чарлз, устигав за ним.— Ви знаєте іспанську. Моя дружина навчалася тільки в найкращих європейських монастирях для багатих американських панночок, тим-то й не знає жодної мови. В моєму краї, на селі, є приказка: "Одружився — що втопився". Але є ще й інша приказка: "Хочеш знати, де ночуватиме їздець, спитай у його коня". Але що там казати,^ справу вже скінчено. Так, я прийшов попрощатися з вами й подякувати, і від себе вас поздоровити, що не маєте пасербів, яких би треба влаштовувати в житті. Але, правду кажучи, нема в мене певності навіть у цьому, бо для чоловіка з вашими здібностями й знаннями, не кажучи вже про уяву, хіба ж є що неможливе? Отож ми повертаємося до мого... нашого краю, де вас не буде. Бо як на мене, ви дуже небезпечний чоловік і мені зовсім не до душі. Отож-бо, з богом.

— З богом,— відказав дядько також по-іспанському.— Я б вас не квапив.

— Не змогли б,— сказав капітан Гуалдрес.— Та й нема вам потреби. Навіть хотіти могли нема вам потреби.

Потім вони теж пішли, знову через передпокій; він, Чарлз, із дядьком почули стукіт надвірних дверей, а тоді ще дивились, як вони проходять попід вікном веранди до сходів, і дядько вийняв з камізельки свого важкого годинника з ланцюжком та підвішеним до нього золотим ключиком і поклав на столі догори циферблатом.

— П'ять хвилин,— сказав дядько.

І цього часу, цієї паузи йому, Чарлзові, вистачило, щоб поспитати в дядька, що то, власне, крилося за його вчорашнім закладом .із капітаном Гуалдресом, та тільки він тепер знав, що нема йому чого й питати; бо ж він зрозумів уже, що потреба розпитувати почала відпадати ще в четвер увечері, коли, зачинивши двері за Максом Гаррісом та його сестрою і повернувшись до вітальні, він побачив, що дядько й не думає лягати спати.

Тим-то він мовчав і просто собі дививсь, як дядько клав годинника на столі, а потім стояв над ним, спершись трохи розсунутими руками обабіч годинника,. навіть не сідаючи.

— Це задля пристойності. Задля поміркованості,— промовив дядько і потім, уже

йдучи, навіть не перевівши духу, додав:—А може, я вже й так мав забагато і того й другого.— Він згріб годинника й поклав назад до камізельки, вийшов до передпокою і, захопивши плаща й капелюха,— далі з будинку, навіть не кинувши через плече "замкни двері", потім збіг сходами і, коли він, Чарлз, наздогнав його, вже стояв біля відчинених дверцят машини.

— Сідай за кермо,— сказав дядько.— І пам'ятай, це не вчорашній вечір.

Він і сів за кермо, і повів машину через залюднений по-суботньому Майдан і далі; додому поверталось чимало легкових і вантажних машин та підвід, і йому доводилось викручуватися поміж ними, навіть коли вже вибралися на околицю. На самім шосе, проте, було де розвернутись і навіть добряче, якби він був Максом Гаррісом, що повертається додому, а не Чарлзом Мелісоном, що везе дядька в минуле.

— Ну що?—підганяв дядько.— Що там у тебе заїло? Чи, може, нога замліла?

— Ти ж тільки-но казав, що це не вчорашній вечір,— нагадав він, Чарлз.

— Авжеж, не вчорашній,— сказав дядько.— На капітана Гуалдреса зараз не чигає кінь, щоб розтоптати, якщо взагалі для цього конче треба коня. Капітан тепер має щось куди ефективніше й фатальніше, ніж просто собі скажений кінь.

— А що це? — не зрозумів він.

— Голубку,— пояснив дядько.— І чого ти повзеш, як хто-зна й що. Руху боїшся?

І тоді вони помчали, . може, лиш удвічі повільніше за Гарріса, дорогою, що барон її не встиг забетонувати, хоч зробив би це, певно, навіть занедбавши інші справи, якби його вчасно застережено,— і то навіть не для власної вигоди, бо він тією дорогою ніколи не їздив: до Нью-Орлеана й назад він літав власним літаком, так що джефферсонці тільки й бачили його, що поза містом. Просто для нього це було б оригінально — вгатити гроші у щось не тільки не його власне, але й таке, чим, на думку кожного, хто знав барона, йому ніколи не доведеться користуватись: точнісінько як отовтяв Гюї Лонг * у Луїзіані, що заснував один з найкращих, якщо вірити дядькові, літературних часописів, став його власником і прихильником і навіть не заглядав до нього ніколи, не більше, здається, дбаючи, що подумують про нього автори та редактори часопису, аніж барон про те, що подумують про нього фермери, коли їхня заблудла худоба, підскакуючи з вереском, гине під колесами швидких машин його гостей. Вони мчали тепер чимдуж; було тільки-но по обіді грудневого зимового дня — шостого дня зими, за словами старих людей, які рахують зиму від першого грудня.

І вона (та дорога), давніша од жорстви, що її покривала, бігла углиб давніх часів, коли пролягала по звичайному червоному ґрунті, кривуляючи між узгір'їв, а далі стелячись рівно й чорно по родючій, пухкій рівнині з намивним ґрунтом,— не широка, бо жаль було на неї землі, надто плодючої, надто врожайної на кукурудзу та бавовну, а така, щоб лише розминутись; єдині знаки на цій дорозі були від тонких залізних коліс екіпажів та возів і місяцевидних підків коней та мулів, коли старий плантатор, баронів тесть, розлучаючись ненадовго з Горацієм і пуншем, двічі-тричі на рік їздив до міста проголосувати, чи продати бавовну, чи сплатити податки, чи побувати на чийхось похоронах або весіллі, і відразу ж після того знову тюпав до свого пуншу й до

латинського читва землею, де навіть тупоту копит не чути було, хіба коли коні галопували, а торохтіння коліс, чи там ще чогось, окрім скрипу упряжі, не чути було й поготів,— повертався на свої акри, тоді майже ніяк не обмежені, хіба в його пам'яті, та ще фактичним володінням і впевненістю, його власною та сусідів, навіть не скрізь обгороджені, і —вже запевне без вигадливих щитових парканів та бар'єрів з дуба та гікорового дерева, запроектованих у Вірджинії та Лонг Айленді, а пороблених на фабриках. у Гренд Репідс,— до галявини, що тоді була подвір'ям з купою жалюгідних дубів, не діткнутих ножицями, секаторами та сучкорізами, ані садовими машинами в легкій хмаринці бензинового диму, і до свого дому, що був тоді не чим іншим, як просто собі додатком до парадної веранди, де він просиджував довгі дні над срібним келихом і книжками в потертих оправах в телячої шкіри; і сад там був теж просто собі сад, занедбаний і жалюгідний теж, повний старих витривалих багатолітніх рослин; безіменних троянд і кущів бузку, і стокроток, і фуксій, і твердих живучих, закурених осінніх квітів,— все те саг ме по собі гармонійно поєднане 8 традиційним тим пуншем та Горацієвими одами: тихе й невмируще.

Був то спокій, казав дядько Гевін. Сказав це вперше і таки востаннє дванадцять років тому, коли йому, Чарлзові, не сповнилося ще й шести років, тож він у тому віці ще заледве доріс, щоб слухати, і дядько йому навіть про те натякнув: "Не того тобі це кажу, що ти вже такий великий, аби те чути, просто я ще такий молодий, що можу, сказати. Через десять років уже такий не буду".

А він запитав:

— Гадаєш, дядечку, через десять років то вже буде неправда?

А дядько відповів:

— Гадаю, через десять років я того не скажу, бо доти постаршаю на десять років, а з віком людина навчається не остраху, і тим паче не більшої правдомовності, а лиш сорому.

Та весна 1919 року була наче у кінці чотирилітнього тунелю з крові, гидоти й страху, в яких усе молоде покоління цілого світу жило, мов очманілі мурахи, і кожен з них був самотній перед лицем хвилини, коли й він муситиме вступити в безликість забуття потойбіч крові й плюгавства, кожен був самотній (це принаймні підтверджувало один з пунктів дядькової теорії щодо правдомовності) і безнастанно розмірковував, чи його страх так само очевидний Для інших, як для нього самого. Бо й піхотинець, коли хвилини його ледь повзуть, і пілот у повітрі, коли ущільнюються його секунди, так само не мають друзів і товаришів, як кабан при кориті а чи вовк у голодній зграї. І пізніше, коли тунель нарешті кінчається і вони з нього виходять — якщо виходять,— то й надалі не мають вони друзів. Бо вони (але принаймні він, Чарлз, мав надію, що дядько слушно казав про сором),—

вони чогось позбулися, якоїсь частки самих себе, цінної 8 незамінної, що, розпорошена тепер і розсіяна, стала спільним надбанням усіх тих облич і тіл, які вижили: я вже не тільки Джон Доу з Джефферсона, штат Міссісіпі, а також Джо Джінота із Східного Орінджа, штат Нью-Джерсі, і Чар-лі Лонгфезер із Шошона, штат

Айдахо, і Гаррі Вонг із Сан-Франціско; а Гаррі, й Чарлі, й Джо—вони водночас і Джон Доу з Джефферсона, штат Міссісіпі. Але це узагальнене єство — це все ще кожен із нас, тож нікуди нам від нього не подітися. Це й породило Американський легіон *. І хоча б ми й могли примиритися з тим, що роблять Гаррі, й Джо, й Чарлі в особі Джона Доу з Джефферсона, і вибrehатися з того, ми не можемо примиритися й вибrehатися з учинків Джона Доу в особах— Чарлі, чи Джо, чи Гаррі. І саме тому, ще буди молоді й не зневірені в житті, віддавалися вони масовій пиятиці.

Бо тільки зауваження про сором було слухне, оскільки дядько висловив його аж дванадцять років тому і більше не повторював. У решті-бо пунктів теорія була хибна, оскільки ще дванадцять років тому, сам ще не маючи й сорока літ, дядько Гевін почав розминатися з істиною, коли перестав вірити, що на війну ідуть добровільно і що молоді завжди йдуть на війну задля слави, бо кращої дороги до слави нема на світі, а ризик, і страх перед смертю — це не тільки єдина ціна, яку варто заплатити за славу, а й найнижча, якої можна за неї зажадати від чоловіка; у разі ж смерті не в тому трагедія, що ти помираєш, а в тому, що тебе вже не буде і ти не побачиш слави; ти ж хотів не знищити своє жадливе серце, а вволити його волю.

Та говорилося це дванадцять років тому; тепер же дядько лише сказав:

— Зупини. Поведу я.

— Ні-ні,— заперечив він.— Ми й так швидко їдемо. Ще миля, і почнеться біла огорожа; і за дві милі —

ворота, і навіть буде видно дім.

— А яка була тиша,— озвався переогодом дядько.— Спочатку я не міг навіть спати ночами, так було тихо. Але мені те було байдуже, бо все одно не хотілося спати; навіть хвилики тієї тиші шкода було віддавати на сон; хотілося лиш лежати в ліжку поночі і пригадувати — завтра, і позавтра, і всю ту барвисту весну, квітень, і травень, і червень,— кожного ранку, й полудня, і вечора порожнеча, а тоді знову темрява й тиша, в якій лежиш із розплющеними очима, бо не потребуєш сну. Потім я побачив її. Вона їхала в старім заляпанім екіпажі, запряженім двома непаристими

I) 1). Фолішср

257

кіньми від плуга, за візника на передку сидів плугатар, навіть невзутий. І твоя мати помилялась. Вона зовсім не здавалась лялькою, виставленою на показ. Скорше малою дівчинкою, неначе бавилася собі в дорослу в тому екіпажі — уявному своєму домі, але бавилася страшенно поважно; вона здавалась раптом осиротілою дванадцятирічною дитиною, на плечі якої спав обов'язок піклуватися про цілу купу менших братів та сестер і, може, навіть про старого свого діда, обов'язок клопотатися їжею для них, міняти й прати немовлятам пелюшки та сорочечки; замолода ще, аби мати в тому якусь рятівну жіночу зацікавленість, а тим паче зрозуміти, відчутти подих отієї пристрасті й таїни, що спричинилися до появи тих дітей на світ, пристрасті, яка єдина могла осолодити цей клопіт з дітьми і навіть зробити зрозумілим в її очах. .

Певна річ, насправді так не було. Вона мала тільки батька, і коли вже тут хтось

підлювався про кого, то власне батько про неї: він не лише порав землю і давав лад у домі, але й завжди добирав при тім способу відірвати з поля коней та погонича і відправити в шестимильну дорогу до міста й назад старий свій екіпаж, де на тлі великих подушок вона скидалася на якусь давню мініатюру — спокійна, врівноважена, стримана, відстала років на десять проти свого віку і років на п'ятдесят проти своєї доби. Але я сприймав це так: при кінці багряного смердючого коридора дитина бавиться в домівку серед саду, де нема ні вітру, ні часу; і ось одного дня я зненацька й невідворотно збагнув, що сама тиша це ще не спокій. Це вже коли побачив її втретє, чи вдесьте, чи втридцять, не пам'ятаю вкотре, але якось уранці я таки спинився обіч того саме нерухомого екіпажа з босоногим негром на передку, а вона, мов тільки зійшла зі старих листівок, надсиланих колись у день святого Валентина *, чи, може, з бонбоньєрки тисяча дев'яцот четвертого року,— сиділа-бо так на тлі вицвілого, брудного, просторого заднього сидіння (коли екіпаж проїздив, збоку виглядала тільки її рука, а як ззаду дивитись, то й руки не побачив би, хоч і ясно було: того орача із запрягом не на те увільнено, щоб він сам проїхався до міста); і ось одного ранку я спинився обіч того нерухомого екіпажа, а навкруги тим часом гнали й повискували яскраві, галасливі, лискучо-нові автомашини, бо війну було виграно і кожен чоловік міг забагатіти й жити в мирі віки-вічні.

— Мене звати Гевін Стівенс,— сказав я.— І мені вже тридцятий.

— Я знаю,— відповіла вона.

Я, одначе, почувався вже зовсім на тридцять літ, хоч іще й не мав їх уповні. Їй було шістнадцять. А чи годиться ж казати дитині (як ми тоді казали) і "Давайте з вами зустрінемося"? І як тут тобі (тридцятилітньому) поведеться далі? До того ж не випадає домовлятися з самою дитиною; треба вдатися до батьків по дозвіл. Отже, смерком я зупинив, машину твоєї бабусі біля тих воріт і ввійшов. Тоді то був ще сад, а не квітникарський рай. Місця він займав куди більше, ніж п'ять чи шість килимів, один при одному розстелених, і видніли там кущі троянд та калікантусів, і нефарбовані струхлявілі альтанки, і плющове плетиво, і клумби столітників, що висівалися самі, без нічєї допомоги чи бодай дозволу, і вона стояла там, у гушавині, і дивилася на мене, як я входжу ворітьми і простую стежкою, дивилася, поки я не щез їй з очей. І я знав, що вона б нізащо не зійшла з місця, а я подався східцями на веранду, де в кріслі з гікорового дерева сидів старий добродій зі щеням-сетером біля ніг і срібним келихом напхаваті, і з книжкою, закладеною на сторінці, де урвано читання, і я сказав:

— Дозвольте мені заручитися з нею (завваж, як я висловився: "мені... з нею"). Я знаю,— сказав я,— знаю: ще не тепер. Не тепер. Тільки ж дозвольте нам заручитися, і ми про це більше не думатимемо.

А вона ані з місця не зрушила, навіть щоб почути розмову. Бо вона стояла задалеко, щоб чути, а зрештою — "навіщо б мала слухати? Просто стояла собі там, як і перше, у присмерку, в тій напівтемряві, непорушно, не відступаючи, просто взагалі ніяк; то вже я підвів їй голову з таким ото зусиллям, як підніс би гілку жимолості. То було так, наче покуштував шербету.

— Я не вмію,— сказала вона.— Доведеться вам навчити мене.

— То й не вчіться,— сказав я.— І так добре. То байдуже. Нічого вам і вчитися.

То було як шербет: далі — весняний відпочинок, і літо, і довгий літній відпочинок; темрява й тиша, в якій можна лежати, згадуючи смак шербету, вже не куштуючи його більше, бо вам не треба куштувати шербету вдруге, бо стане й крихти шербету, щоб того смаку вже не забути. А потім настав час повертатися до Німеччини, і я поїхав туди з обручкою. Сам і зав'язав загодя обручку на стьожку.

— Ви ще не хочете, щоб я її носила? — запитала дівчина.

— Ні,— відповів я.— Не хочу,— сказав я.— Гаразд. Повісьте її на тому кущеві, коли ваша воля. Це ж бо тільки

9*

259

маленьке скельце і трохи кольорової бляшки, воно, мабуть, не переживе й тисячоліття.

І я подався назад до Гейдельберга і щомісяця одержував листа про ніщо. Бо й про що ж мали б ті листи бути? Їй тільки шістнадцять; що ж могло такого траплятися в шістнадцять років, щоб про те писати чи бодай говорити? І я щомісяця їй відписував теж про ніщо, бо якби оте перекласти словами, чи ж таке молоде дівча змогло б той переклад зрозуміти? І саме цього я так і не збагнув, і це досі для мене загадка,— сказав дядько.

Вони вже були майже на місці; він, Чарлз, уже загальмував перед ворітьми.

— Я не про те, як вона спромоглась на переклад того листа з німецької,— сказав дядько.— Тут інше: як той, хто перекладав з німецької, переклав потім їй те і з англійської,

— З німецької? — запитав він.— Ти писав до неї по-німецькому?

— Було два листи,— відказав дядько.— Я написав їх обидва за одним заходом. І переплутав конверти, заліпив і так послав.— Раптом дядько закричав:—Пильнуй!—і навіть схопився за кермо, але він, Чарлз, вирівняв авто вчасно.

— Той інший лист був теж до жінки,— здогадався він, Чарлз.

— Так. І отже... Вона була росіянка,— почав дядько.— Втекла з Москви. За певну ціну, сплачену внесками протягом тривалого часу різним особам. Вона теж пережила війну. О моя міщаночко! Я познайомився з нею в Парижі вісімнадцятого року. Коли я виїжджав з Америки восени дев'ятнадцятого, повертаючись до Гейдельберга, то гадав, навіть був певен, що забув її. Тобто одного дня, посеред океану, я відкрив, що від весни зовсім про неї— не думав. Отак я дізнався, що її не забув.. Змінивши свій маршрут, я подався найперше до Парижа, і ми домовилися, що вона приїде до мене в Гейдельберг, скоро лиш хтось їй завізує документи, які там вони в неї були. Писав я до неї також кожного місяця, поки ми на те чекали. Чи, може, тільки я сам чекав. Не забувай, скільки я мав тоді років. Я був тоді європейцем. Я переживав той критичний період згасання в житті кожного чутливого американця, коли він вірить, що єдина його надія задовольнити оті-якісь (коли взагалі вони будуть) претензії майбутніх поколінь

Америку вже навіть не до людського духу, а лиш до звичайної цивілізації, лежить у Європі. Чи, може, я помилявся. Може, так сталося просто через шербет, не через те, що я був до нього надто чутливий чи там несприйнятливий, а просто нездалий був до шербету; я написав ті два листи водночас, бо, komponуючи одного з них, мені зовсім не треба було напружувати думку, лист писався сам, плив звідкілясь із глибини ества просто в пучки, на кінчик пера, в чорнило, поминаючи мозок. І як наслідок, я навіть приблизно не міг собі пригадати змісту листа, що дійшов не туди, куди призначався, хоч особливо сумніватися тут теж не доводилось; ніколи мені й на думку не спадало бути обережним із тими листами, бо то були два осібні світи, хоч та сама рука писала їх на тому самому столі. і на аркушах паперу, взятих поряд, з того самого стосу, тим самим безперервним рухом пера, під тією самою кількістю електрики за два пфеніги, і та сама поділка на годинниковому циферблаті повзла тим часом під рухомою стрілкою.

Вони вже приїхали. Дядько не потребував казати "стій",— він, Чарлз, уже зупинив машину на порожній алеї, такій широкій, гладенькій, ретельно заметеній і всипаній рінню, що мало її вистачити на під'їзд навіть для цілого автобуса, й лімузина, і якоїсь робочої машини водночас. Дядько вискочив з машини, навіть не чекаючи, поки вона зупиниться, і вже йшов до будинку, коли він спромігся запитати:

— Мені з тобою не заходити, правда?

— Аж куди заїхав і раптом відмовляєшся? — здивувався дядько.

Тоді він теж вискочив і рушив слідом за дядьком по плитах хідника, надто широкого, надто щедро тими плитами вистеленого, до бічного портика, де легко б умістився президент із кабінетом міністрів чи найвищий суд, хоч для конгресу він був би трохи занадто затишний,— і до самого дому, схожого на щось середнє між велетенським весільним тортом і свіжовибіленим цирковим шатром, а дядько все ще налягав на ноги і все не вмовкав:

— Ми на диво байдужі до деяких вельми здорових чужоземних звичаїв. Подумай тільки, яка б то була заграва, якби його труну поставили отам усередині на стосі просякнутих бензином шпал; будинкові настав би кінець одночасно з ритуальним спаленням його творця.

Потім вони ввійшли, негр-камердинер відчинив їм двері і зник, і вони обидва стояли тепер у світлиці, де капітан Гуалдрес (якщо він є чи був колись кавалеристом) міг би влаштувати парад свого загону, і то верхи, та тільки він, Чарлз, не дуже там розглядався, бо знову побачив орхідею: впізнав її відразу, негайно, без жодного подиву, навіть не шукаючи очима. А потім він забув і взагалі про все, навіть про те приємне враження, бентежність від самого того простору, бо ввійшла вона. Чути було її ходу в холі, потім у кімнаті, але він, Чарлз, ще раніше відчув той запах, мовби хтось незграбний, неделікатний чи неуважний раптом відчинив стару шухляду, і тої ж таки хвилі сорок лакеїв на безгучних гумових підосвах стрімголов кинулися туди через довгі коридори й світлі та яскраві кімнати, щоб ту шухляду чимскоріше зачинити; вона ввійшла, зупинилась і почала підносити руки перед собою долонями назовні, не маючи навіть часу завважити тут його, Чарлза, бо дядько, що, власне, так і не спинявся, вже

йшов до неї.

— Мене звуть Гевін Стівенс, і тепер мені майже п'ятдесят,— сказав дядько і все йшов до неї, навіть, коли почала вона відсуватись, одступати назад, підносячи проти дядька руки, ще долонями назовні, вище й вище, а дядько все йшов просто в ті руки, все ще йшов, а вона все ще намагалася стримати його на віддалі від себе, бодай поки встигне передумати і не кинутися тікати; це було вже запізно, якщо вона взагалі мала такий намір чи бодай гадала, що мусить його мати; тільки тепер було вже запізно, і дядько міг теж спинитись і озирнутись на нього, Чарлза.

— Ну що? — запитав дядько.— Можеш ти озватися яким словом чи ні? Навіть "день добрий, місіс Гарріс" згодиться.

І він, Чарлз, почав:

— Перепрошую...

Але йому вже спало на думку щось краще.

— Благословляю вас, діти мої,— сказав він.

V

Діялося те в суботу. Завтра буде сьоме грудня. Але ще перед його від'їздом вітрини крамниць заяскравіли іграшками, сухозліткою та штучним снігом, як то щороку в грудні, і в ясному повітрі весело запахло різдвом, хоч десь там і, гуркотіла канонада, і свистіли кулі, влучаючи у людські тіла, щоб озватися луною аж тут, у Джефферсоні, за кілька тижнів чи місяців.

А коли він знову побачив Джефферсон, стояла вже весна. Вози й пікапи фермерів-горян та п'яти— чи десятитонні ваговози плантаторів і управителів з долини уже попід'їздили задом до вантажних платформ із насінням та складів з мінеральними добривами, і вже трактори і пари чи там трійки мулів — плуги й просапники, борони, легкі, важкі й дискові — посунули в темні вистриги оповитої зимовим сном землі; невдовзі мав розквітнути дерен і озватися дремлю-ги; але був то лише 1942 рік, отож мало збігти ще трохи часу, поки спільним телефонним каналом почнуть надходити телеграми військово-морського міністерства і по четвергах уранці сільський листоноша стане вкидати до самотніх скри"-ньюк на стовпах свіжий номер щотижневої "Йокнапатоф-ської сурми" зі щораз новим; коротким некрологом, аж надто вже добре знаним, а проте все ще загадковим, як санскрит чи китайська грамота, і фотографією сільського хлопця в уніформі, ще в складках з інтендантської полиці,— обличчя матиме він замолоде, аби скидатися на дорослого чоловіка, а назва чужинської місцевості не лише буде зовсім невідома для тих, хто того хлопця породив — немовби задля мученицької смерті у тій далечині,— але вони й вимовити її не зможуть.

Бо той інспектор-генерал таки не збрехав. Справді, Бен-боу Сарторіс, будучи в класі тільки дев'ятнадцятим учнем, уже одержав офіцерське звання і тепер у Європі з якоюсь таємною місією. І він, Чарлз, перший у реєстрі батальйону і до того ж курсант військового училища, міг би досягти не меншого, поки ще не пізно, якби тільки не поміняв, як завжди, шило на швайку: тепер у нього не було навіть офіцерської портупеї, та шаблі, і вигадливої кокарди — сама лиш голуба околичка на кашкеті, і хоч як

відмінникові-курсанту, чи, може, як непересічному-таки відмінникові-курсанту, йому трохи скорочено наземну підготовку, він знав, що хіба тільки аж за рік емблема з крильцями пере-мандрує з шапки на ліву його кишеню (може ж таки, зі штурвалом пілота посередині, чи бодай із штурманським глобусом, чи вже в кожному разі з бомбардирською бомбою).

І додому він завернув навіть не по-справжньому, а тільки проїздом, по дорозі від підготовчих курсів до основної практики, до самих, нарешті, літаків: він збирався зійти у Джефферсоні лиш на стільки часу, поки мати сяде в поїзд і доїде з ним разом до вузлової станції на магістралі, звідки він мав рушати далі до Техасу, а мати повернутися додому першим же місцевим поїздом; він уже під'їздив, минав, починав минати рідні околиці, знайомі перехрестя доріг, поля й ліси, де блукав ще малям, далі скаутом і де, нарешті, як уже доріс до рушниці, полював — спершу кролів, а потім перепілок на льоту.

А ось уже й саме вбоге передмістя, позачасове й реальне, знайоме, як його власне жадібне, нетерпляче, ненаситне серце чи як його власне волосся й нігті; перші негритянські хатки, немазані, потемнілі від негод, хоч скоро усвідомлюєш: не тільки в тому річ, а й у тому, що вони ще й трохи, тільки трохи похилі, навіть не те щоб понахилялися, а просто перехнябилися, — тим, що запроектував їх якийсь інший, не таким, як усі, архітектор в іншій перспективі, для іншої мети чи в кожному разі вони мали інше минуле; вони вціліли всупереч усім зливам та хугам, або, може, були для них невразливі, чи байдужі, несвідомі їх, стояли собі кожна на своєму клаптику диких, хоч і впорядкованих, крихітних заростей городини, і при кожній був кабанчик у хлівці, занадто тісному для кабанчика, дарма що він був там, та ще й прихитрявся якось гладшати, і звичайно стояла там корова на припоні, і бігало кілька курей; і кожна хатина зі своєю прибудівлею, повіткою для миття посуду та криницею становила якусь цілість, нетривку й минущу, а проте й живучу, мов печера Робінзона Крузо. Далі йшли будинки білих, не більші за негритянські, але вже будинки, — боронь боже назвати хатою, коли не хочете заробити по шиї, — пофарбовані недавно чи бодай хоч колись, відмінні від негритянських хатин головне тим, що всередині трохи не такі вже чепурні.

І ось він удома: бруковане перехрестя вулиць неподалік од будинку, де він, Чарлз, народився, і тепер поверх дерев було видно водонапірну башту і золотий хрест на шпилі єпископальної церкви, а далі більш уже нічого; він притискав обличчя до брудної шибки, наче йому було вісім років, поїзд стишував біг, скрегочучи й брязкаючи зчепленнями між товарними вагонами, вагонами для худоби, "гондолами" й цистернами, і ось уже й вони — він дивиться на них очима восьмилітньої дитини, враженої, трохи збудженої — маленькі, а проте напрочуд живучі на тлі панорами широкої неосяжної землі: мати; дядько; нова тітка; мати, що протягом двадцяти років була за одним лиш чоловіком і виростила другого, і нова тітка, що за той самий, приблизно час віддалася за двох чоловіків і бачила у власному домі, як двоє інших воюють мітлами й кіньми, — отож він не здивувався і навіть не стямився, як усе це трапилося: мати була вже у вагоні, нова тітка відійшла назад до машини, якою вона

приїхала, а вони з дядьком мали ще нагоду перекинутися словом-другим.

— Ну, поміщику,— сказав він, Чарлз.— Ти не тільки пішов зайвий раз до криниці, ти ще й укинув туди глечик, а тоді й сам скочив слідом. Я привіз тобі звістку від твого сина.

— Мого кого? — запитав дядько.

— Ну хай від твого зятя,— сказав він.— Від чоловіка твоєї доньки. Котрому ти не до душі. Він завітав до нашого табору побачитися зі мною. Тепер він кіннотник. Тобто солдат, американець.— І заходився якнай докладніше розвозити, сам собі відновлюючи все в пам'яті:— Розумієш? Однієї ночі наш знайомий — американець — спробував забити його конем. А на завтра він одружився з американцевою сестрою. Ще за день якийсь японець кинув бомбу в іншого американця на крихтіному острівцеві * за дві тисячі миль звідси. І наступного дня він з'явився до війська, не до вітчизняного, де він числиться офіцером запасу, а до чужого, де зрікся не тільки свого офіцерського рангу, але й, громадянства, і вже ж, певна річ, потребував перекладача, щоб пояснити як своїй молодій жінці, так і прибраному своєму урядові, чого він хоче...— Думкою (він, Чарлз) весь у минулому, все ще пригадуючи, анітрохи не чудуючись, а як і чудуючись, то мов те дитя, що невтомно, безнастанку дивиться на ті самі, без кінця повторювані виступи Панча та Джуді * в ярмарковому шатрі; якимось надвечір ні сіло, ні впало викликали його до чергового офіцера, і там чекав капітан Гуалдрес.—...в уніформі рядового ще більш схожий на коня, аніж коли раніше,— може, власне, через те, що вскочив у нечувану халепу: 1942 року пішов на фронт з кавалерійським полком війська Сполучених Штатів, де аж до самого кінця війни судилось йому не мати жодного діла з кіннями...— Він, Чарлз, теж уже повторювався, мов ті Панч та Джуді з ярмаркового шатра:— Гуалдрес аж ніяк не був схожий на бравого вояка, просто, лиш на вперту людину, що не збирається жертвувати життям, чи рукою, або ногою якомусь там урядові на знак подяки за щось чи протесту проти чогось, так наче в цю останню рішучу хвилину він уникав усяких претензійно-сентиментальних пояснень, чому самохіть пхає свою голову під марнотний і безглуздий стукіт куль, так само як "колись було з марнотними й крихкими кінськими копитами; чоловік цей, не відчуваючи ніякої зненависті до німців, чи японців, чи навіть Гаррісів, ішов на війну з німцями не тому, що ті плюндрують континент і хочуть обернути весь рід людський на штучні добрива й мастило, але тому, що вони з цивілізованої кінноти вилучили коней, і ось він встав зі стільця, коли я увійшов, і сказав:

"Я завернув сюди, щоб показатися вам. Тепер ви мене побачили. Тепер ви повернетеся до свого дядька і скажете йому: "Може, тепер ви задоволені".

— Що?—не зрозумів дядько.

— Мені теж неясно,— сказав він.— Такі були його слова: мовляв, приїхав він сюди аж з Канзасу, щоб я його побачив у тій брунатній формі, а потім вернувся до тебе і сказав: "Тепер, може, ви задоволені".

А тоді настав час від'їжджати: вже від дверей багажного вагона відкотили електрокар і провідник уже вихилявся з дверей, оглядаючись назад, а містер

Маквільямс, кондуктор, стояв на східцях вагона з годинником у руці, але принаймні на нього, Чарлза, ще не горлав, бо він, Чарлз, мав на собі уніформу, а в ті перші місяці 1942 року цивільні ще не позивали до війни. Тоді він сказав:

— І ще одне. Ті листи. Два листи. В переплутаних конвертах.

Дядько подивився на нього:

— Ти не любиш збігів обставині¹

— Люблю до нестями,— відказав він.— Це одна з найважливіших речей у житті. Як дівоча цнота. Лише, як і з дівочої цноти, з них користуєшся тільки один раз. Я свою ще думаю трохи поберегти.

Дядько подивився на нього лукаво, якимось химерно й zarazом поважно.

— Гаразд,— промовив дядько.— Спробуй таку версію. Вулиця. В Парижі. До Булонського лісу каменем докинути, як то кажуть наші йокнапатофці, і охрещено ту вулицю так недавно, що. її назва (не старша за останні бойовища 18-го року і за стіл, де підписано Версальський мирний договір) не пробула тоді у вжитку навіть і п'яти років; вулиця така вишукана, тиха, що знали її тільки сміттярі, бюро праці для старших служників та молодші секретарі з посольств. Але не в тому річ; тепер її вже немає, та коли б навіть і була, ти ніколи туди не доберешся.

— А може, доберуся,— сказав він.— Може, хоч побачу місце, де вона колись була.

— Це можеш і тут зробити,— сказав дядько.— В читальні. Розгорнеш на потрібній сторінці Конрада * — та й уже: така сама навоскована червоно-чорна підлога з кахлів, позолота й фаянс, інкрустовані меблі; навіть таке саме видовжене дзеркало, куди, як у срібну тазю, зливаються потоки світла, сяйво дня і де в глибині біліє,, мов лілея, розквітла на воді зі свого власного відображення, "те безневинне чоло, недіткнуте жодною думкою, пооране тільки тугою й вірністю...".

— Звідки ти дізнався, що вона там? — запитав він.

— Прочитав у газеті,— відказав дядько.— У паризькому "Геральді". Уряд Сполучених Штатів (мавши трохи часу) був добре поінформований про свій перший Американський експедиційний корпус у Франції. Але це були дурниці проти того, як паризький "Геральд" реєстрував усе, стосовне до другого' корпусу, коли той в 19-му році почав висаджуватися в Європі... Це чоло, одначе, взагалі ніщо не поорало; вона просто собі там сиділа, все ще достоту як мала дівчинка, якій тепер увесь¹ світ допомагав бавитися в королеву; і цього разу не приходив ніякий гість, щоб віддати належне небіжчикові, бо той небіжчик, істота, від котрої той гість приніс звістку, був живий-живісінький, він прислав посланця аж із Гейдельберга не зі звісткою, а з вимогою; він хотів знати. Отже, я запитався від його імені: "Чому ж ви не зачекали на мене? Чому не прислали телеграми?"

— 'А вона відповіла на це? — поцікавився він, Чарлз.

— Хіба я не казав, що те чоло не було нічим пооране, і навіть нерішучість його не торкнулася? — відказав запитанням дядько.— Вона відповіла: "Ви ж не хотіли мене. Я була простачка, як на вас".

— І що тоді сказав ти?

— Я відповів теж добропристойно,— мовив дядько.— Я промовив: "Бувайте, місіс Гарріс". Чи така версія тебе влаштовує?

— Так,— відповів він.

І тепер уже час наспів. Машиніст навіть дав свисток спеціально для нього, Чарлза. Містер Маквільямс, однак, не загорлав: "Сідай, хлопче, коли їдеш з нами!", як зробив би ще п'ять років (а власне, й п'ять місяців) тому,— пролунало тільки два короткі низькі, нетерплячі гудки, бо ж усе-таки на ньому була, хай ще й невипробувана в ділі, уніформа; на що вже той чолов'яга мав язик без кісток, і гарикнути йому на когось було, як дурному з гори покотитись, а й той не зронив ані звука; натомість, просто через те, що він, Чарлз, був в уніформі, досвідчений знавець стотонного паровоза вартістю в сто тисяч доларів зужив на три-чотири долари вугілля і кілька фунтів тяжкою працею добутої пари, щоб сповістити його, вісімнадцятилітнього хлопця: час уже йому з дядьком кінчати балачку; і він, Чарлз, подумав собі, що, може, й справді неможливо подолати той край, той народ, той спосіб життя, де війну не тільки приймають як належне, але й так легко пристосовуються до неї, йдучи з нею на компроміс; де ліва рука, сказати б, не перешкоджає правій, не сковує, не відволікає, не відвертає уваги правої руки, все ще заклопотаної основними" довічними справами цього способу життя.

— ' Так,— сказав він, Чарлз.— Це вже краще. Може б, я і купився на цю версію. Те сталося двадцять років

тому. І тоді її відповідь була правдою, бодай на той час, бодай у твоїх тодішніх очах. Але від того часу сплило двадцять років, і тепер це вже не правда чи бодай недосить правда, бодай у твоїх теперішніх очах. Як могли самі тільки роки спричинитися до цього?

— Вони зробили мене старшим,— відповів дядько.— І я змінився на краще.

1949